

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Збірник наукових праць

INTERNATIONAL RELATIONS: THEORY AND PRACTICAL ASPECTS

Collection of Scientific Papers

Випуск 8
Issue 8

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018 year

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ

KYIV
KNUKIM PUBLISHING CENTRE

2021

УДК 327 (477+100) (0,51)
М 580

Київський національний університет культури і мистецтв

Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти
Збірник наукових праць

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні питання міжнародних відносин, суспільних комунікацій і регіональних студій, які стосуються історико-теоретичних питань міжнародних відносин; зовнішньої політики і дипломатії; міжнародного права; світового господарства та міжнародних економічних відносин; суспільних комунікацій і лінгвістичного забезпечення міжнародної діяльності; регіональних студій, соціологічних досліджень у галузі міжнародних відносин.

Рекомендовано до друку вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 8 від 7 грудня 2021 р.)

Головний редактор видання

Поплавський Михайло Михайлович – доктор педагогічних наук, професор, президент Київського національного університету культури і мистецтв (Україна)

Заступник головного редактора

Ластовський Валерій Васильович – доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Відповідальний секретар

Білецька Оксана Олександрівна – кандидат культурології, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Члени редакційної колегії

Фернандо Касал Бертоа – доцент, доктор філософії в галузі суспільно-політичних наук, Ноттінгемський університет (Великобританія)

Батрименко Олег Володимирович – доктор політичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Батченко Людмила Вікторівна – доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Академії економічних наук України, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Карасова Наталія Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС (Україна)

Наконечний Володимир Михайлович – кандидат історичних наук, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна)

Неліпа Дмитро Васильович – доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Пилипів Володимир Іванович – кандидат історичних наук, професор, ректор Київського університету культури і мистецтв (Україна)

Адреса редакційної колегії:

Кафедра міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. С. Коновальця, 36, к. 920, м. Київ, Україна, 01133
тел.: +38(044) 285 88 54
сайт: international-relations.knukim.edu.ua
e-mail: international.knukim@gmail.com

Міністерством юстиції України видано Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 23121-12961 П Серія КВ від 29.01.2018.

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від 30.11.2021 року № 1290 за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Збірник відображається і реферується в наступних базах даних: **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Наукова періодика України (URAN).**

Kyiv National University of Culture and Arts

International Relations: Theory and Practical Aspects
Collection of Scientific Papers

Collection of Scientific Papers of Kyiv National University of Culture and Arts covers the topical issues on international relations, public communications and regional studies concerning historical and theoretical issues of international relations; foreign policy and diplomacy; international law; world economy and international economic relations; public communications and linguistic support for international activities; sociological research in the field of international relations.

Recommended for Publication by the Academic Council
Kyiv National University of Culture and Arts
(Protocol no. 8 of 07.12.2021)

Editor-in-Chief

Mykhailo Poplavskiy – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Valeriy Lastovskiy – Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Executive Editor

Oksana Biletska – Candidate of Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Editorial Board Members

Fernando Casal Bertoa – Associate Professor, Ph.D. in Social and Political Sciences, University of Nottingham (UK)

Oleh Batrymenko – Doctor of Political Sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Liudmyla Batchenko – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Natalia Karasova – Doctor of Economics, Professor, Hennadii Udoenko Diplomatic Academy of Ukraine (Ukraine)

Volodymyr Nakonechniy – Candidate of Historical Sciences, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)

Dmytro Nelipa – Doctor of Political Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Volodymyr Pylypiv – Candidate of Historical Sciences, Professor, Rector of Kyiv University of Culture (Ukraine)

Editorial Board Address:

International Relations Department, Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Ye. Konovaltsia St., of. 920, Kyiv, Ukraine, 01133
Phone: +38(044) 285 88 54
Web-site: international-relations.knukim.edu.ua
e-mail: international.knukim@gmail.com

The Ministry of Justice of Ukraine issued the Certificate on the State Registration of the Printed Mass Media Series KV No. 23121-12961 P from 29.01.2018.

The Collection of Scientific Papers is included in the category "B" of the List of scientific professional editions of Ukraine in the program subject area 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies" by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 30 November 2021 № 1290.

The Collection of Scientific Papers is displayed in **BASE, Crossref, Google Scholar, DOAJ, EuroPub, Lens, Index Copernicus, Journal Factor, ResearchBib, WORLDCAT, World Catalogue of Scientific Journals, Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Periodicals of Ukraine (URAN).**

ISSN (print) 2616-745X
ISSN (online) 2616-7794

ЗМІСТ

CONTENTS

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

INTERNATIONAL RELATIONS

<p>Земзюліна Наталія Іванівна, Захарченко Марина Василівна Інституалізація публічної дипломатії: світовий та український досвід</p>	<p>Natalia Zemzyulina, Marina Zakharchenko <i>Institutionalization of Public Diplomacy: World and Ukrainian Experience</i></p> <p style="text-align: right;">8</p>
<p>Костиця Інна Олександрівна, Янченко Наталія Миколаївна Вплив ціннісних засад процесу глобалізації на міжнародні відносини</p>	<p>Inna Kostyrya, Nataliia Yanchenko <i>The Influence of the Value Basis of the Globalization Process on International Relations</i></p> <p style="text-align: right;">23</p>
<p>Ластовський Валерій Васильович Політичний реалізм та ідеологія української еліти Гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.)</p>	<p>Valerii Lastovskyi <i>Political Realism and Ideology of the Ukrainian Elite of the Hetmanship (Second Half of the XVII – Middle of the XVIII Century)</i></p> <p style="text-align: right;">37</p>
<p>Лікарчук Дар'я Сергіївна Медіація як спосіб врегулювання політичних конфліктів</p>	<p>Dariia Likarchuk <i>Mediation as a Method of Political Conflict Settlement</i></p> <p style="text-align: right;">50</p>
<p>Печеранський Ігор Петрович Філософсько-культурологічний дискурс як методологічна платформа в рамках сучасних дискусій стосовно міжнародних відносин</p>	<p>Igor Pecheranskiy <i>Philosophically-Cultural Discourse as the Methodological Platform in the Frames of Modern Discussions on International Relations</i></p> <p style="text-align: right;">62</p>

<p>Семчинський Костянтин Валерійович <i>Особливості постконфліктного примирення і розбудови миру в Руанді</i></p>	<p>Konstantyn Semchinsky <i>Key Features of Post-Conflict Reconciliation and Building Peace in Rwanda</i></p>	<p>76</p>
<p>МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ</p>	<p>INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS</p>	
<p>Гнаткович Оксана Дмитрівна, Овчиннікова Тетяна Володимирівна <i>Міграційна криза ЄС як фактор змін сучасних міжнародних відносин</i></p>	<p>Oksana Hnatkovych, Tetiana Ovchynnikova <i>EU Migration Crisis as a Factor of Changes in Modern International Relations</i></p>	<p>86</p>
<p>Губицький Любомир Володимирович, Мельник Ганна Мирославівна <i>Торговельно-економічні відносини України та Республіки Польща (1991–2021)</i></p>	<p>Lyubomyr Hubytskyi, Hanna Melnyk <i>Trade and Economic Relations between Ukraine and the Republic of Poland (1991–2021)</i></p>	<p>99</p>
<p>Ревенко Анатолій Дмитрович <i>Євроінтеграційна економічна політика України впродовж 2013–2020 рр. у контексті нових викликів</i></p>	<p>Anatolii Revenko <i>Euro Integration Economic Policy of Ukraine during 2013–2020 in the Context of New Challengers</i></p>	<p>119</p>
<p>МІЖНАРОДНЕ ПРАВО</p>	<p>INTERNATIONAL LAW</p>	
<p>Важна Катерина Анатоліївна <i>Проблеми визначення поняття й сутності тероризму в міжнародному праві</i></p>	<p>Kateryna Vazhna <i>Problems of Defining the Concept and Essence of Terrorism in International Law</i></p>	<p>137</p>

<p>Гальченко Світлана Іванівна, Ратніков Максим Ігорович Політико-правові проблеми інтелектуальної власності у контексті міжнародних відносин</p>	<p>Svitlana Galchenko, Maksym Ratnikov <i>Intellectual Property: Political and Legal Issues in the Context of International Relations</i></p>	<p>152</p>
--	--	-------------------

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

REGIONAL STUDIES

<p>Дем'яненко Борис Леонідович, Дем'яненко Віра Миколаївна «Китайська модель (реформ)» («Пекінський консенсус»): причини і сутність стрімкого економічного піднесення Китаю</p>	<p>Borys Demianenko, Vira Demianenko <i>«Chinese Model (of Reform)» («Beijing Consensus»): Causes and Essence of China's Rapid Economic Rise</i></p>	<p>165</p>
---	---	-------------------

<p>Мищенко Алла Борисівна Суспільні настрої українців як фактор реалізації євроінтеграційної політики сучасної України</p>	<p>Alla Mishchenko <i>Public Mood of Ukrainians as a Factor of Implementing European Integration Policy of Modern Ukraine</i></p>	<p>196</p>
---	--	-------------------

<p>Шевченко Марина Іванівна У пошуках нової парадигми культурної політики XXI ст.</p>	<p>Marina Shevchenko <i>In Search of a New Paradigm of the XXI Century Cultural Policy</i></p>	<p>210</p>
--	--	-------------------

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

PUBLIC COMMUNICATIONS

<p>Наконечний Валодимир Михалович На захисті закордонного русинства: культурна дипломатія часопису «Лемківщина»</p>	<p>Volodymyr Nakonechnyi <i>A Defense of Foreign Ruthenians: Cultural Diplomacy of "Lemkivshchyna" Magazine</i></p>	<p>224</p>
--	--	-------------------

Шевель

Інна Петрівна

*Конфлікт проти конфлікту:
соціологічний аналіз світової
проблематики*

Inna Shevel

*Conflict Against Conflict:
Sociological Analysis
of World Problems*

238

**МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
RELATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.248185
UDC 341.76:316.42(477)

**INSTITUTIONALIZATION OF PUBLIC DIPLOMACY:
WORLD AND UKRAINIAN EXPERIENCE**

Natalia Zemzyulina^{1a}, Marina Zakharchenko^{2a}

*¹Doctor of Historical Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9028-2093>,
e-mail: aklatan.zem@gmail.com,*

*²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1428-5778>,
e-mail: mari-mar@ukr.net,*

*^aBohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
blvd. Shevchenka, 81, Cherkasy, Ukraine, 18000*

Надіслано:

02.12.2021

Рецензовано:

09.12.2021

Прийнято:

15.12.2021

Для цитування:

Земзюліна, Н. І., & Захарченко, М. В. (2021). Інституалізація публічної дипломатії: світовий та український досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 8–22. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.248185>.

The article analyzes the concept of public diplomacy, clarifies the previous forms of implementation of the “soft power” concept in world politics and in Ukraine. The practical implementation’s peculiarities of the diplomacy new forms in the period of hybrid conflicts are pointed out. The experience of the world’s leading players in the field of political propaganda and its modernized forms of communication is considered. World history knows many examples of departure from normalized diplomatic relations, namely by influencing the society of another state in order to achieve its goals. The role of cultural diplomacy as a component of public diplomacy and its tools in popularizing Ukraine and promoting the national interests of the state is substantiated. The examples of the work of new institutional structures formed on the basis of the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Culture and Information Policy, whose task is to develop public and cultural diplomacy, show their particularly important role in external aggression and negative propaganda

© Земзюліна Н. І., 2021

© Захарченко М. В., 2021

against Ukraine. The need to promote socio-cultural projects both inside and outside the country is indicated, and the strengthening of the project component in the external communication sphere is especially effective. The active steps of the Ukrainian authorities to form a positive image of Ukraine among the world community are noted. The purpose of this study is to determine the context of the formation and development of public diplomacy, to outline its institutionalization in the world and in Ukraine. To find out the successes and challenges of the declared political sphere at the present stage. To reveal the most successful forms of its realization.

Key words: public diplomacy; cultural diplomacy; “soft power”; foreign policy activities; strategic communications; Ukraine.

Introduction

Traditional diplomacy – diplomacy between states, carried out by governments and its institutions with the help of official representatives – has its own established traditions. Among its important aspects are certain written and unwritten rules related to ensuring conditions for the work of diplomats (diplomatic immunity), protocol norms, the possibility of negotiations and contacts at a secret or non-public level, the availability of official and secure channels of communication. International legal norms for the implementation of such diplomacy are determined by the Vienna Convention on Diplomatic Relations, adopted in 1961 and Vienna Convention on Consular Relations, 1963.

Nevertheless, times are changing, so are the forms of diplomacy. Along with traditional, that is, intergovernmental diplomacy, others are developing, such as public diplomacy, cultural, scientific, youth, twin-city diplomacy, celebrity diplomacy, and public diplomacy.

Now, for many countries, public diplomacy, along with economic, has moved to the forefront of all diplomatic activity. This is primarily due to the change in the nature of modern international relations, the growing role of public opinion in the development and implementation of foreign policy, the scale of dissemination of information at the global level, a significant increase in the influence of information technology, media and social networks on political, social and economic processes in the world. In this publication, we will focus on public diplomacy.

Analysis of the previous publications and researches

The concept of communications (strategic, public, etc.) was studied at the time rather in terms of practical application in the field of marketing, management and public relations (PR). The study of the public diplomacy phenomenon has a different history, and a corresponding circle of researchers. At various times, the problems of the formation of the phenomenon of public diplomacy were studied by J. Nye,

E. Gullion, J. Duffey, K. L. Adelman, P. Sharp, Ph. Taylor, J. Melissen, and others. In Ukraine there is an active work on the formation of the methodology of public diplomacy, the formation of lexical and conceptual base, the world experience of institution building is being studied (V. Krutko, O. Rozumna, V. Tsivatyi, S. Hutsal) (Hutsal, 2015).

The term “public diplomacy” was introduced into scientific usage by former diplomat and dean of the Fletcher School of Law and Diplomacy at Tufts University (USA) Edmund Gallion in 1970's. It has gained widespread popularity among scholars and practitioners (Nicholas, 2006).

Public diplomacy is diplomacy carried out by the government of one country in relation to the population of another country. In a broad sense, public diplomacy is understood as the process of communication with the foreign public by the forces of state and non-state players with the aim of indirectly influencing public opinion and political decision-making processes in a partner country (Tuch, 1990).

In Ukraine, strategic research in the field of public diplomacy is connected, first of all, by the developers of this strategy, which include the current Minister of Foreign Affairs Dmytro Kuleba, Danylo Lubkivsky, Iryna Borovets, director of the Ukrainian Institute Tetyana Filevska, Volodymyr Sheiko, Oksana Rozumna, Kateryna Smaglyi and many practitioners and researchers who are currently looking for new forms of communication between states and society in the state itself. In the apt words of Dmytro Kuleba: “Where official diplomacy is forced to speak behind closed doors, public diplomacy speaks openly – in conference halls, galleries, apartments, concert halls, squares and streets. Where official diplomacy does not open its doors, public diplomacy will be hospitably invited to enter” (Bureiko, 2020).

Specifying the purpose of the research

The purpose of this study is to determine the context of the formation and development of public diplomacy; to outline its institutionalization in the world and in Ukraine; to find out the successes and challenges of the declared political sphere at the present stage; to show the most successful forms of its implementation.

Presentation of the main research material

Public diplomacy is an important part of a state's foreign policy, aimed at clarifying its goals and values for the general public, at creating a positive image of the country and promoting its interests in the international arena, as well as at improving relations between peoples. In the context of a sharp increase in international competition in politics, economics, education, science, technology,

trade, attracting investments and tourists, the country's image, its reputation is turning into an important tool for ensuring its interests.

The main means of public diplomacy is communication with the target audience. However, its character in public diplomacy differs significantly from traditional propaganda. The concept of "propaganda" has a certain negative connotation, and few people are inclined to believe the propaganda. In propaganda, the goal justifies the means, and the propaganda machine can use deceit and manipulation to achieve its goals. In contrast, for public diplomacy, it is important not only to speak, but also to listen. The dialogue is important for it. It is necessary to involve a foreign audience in conversation, public actions carried out by state and non-state organizations of the country. Specialists involved in public diplomacy try to understand what they are saying and why exactly this is what different sections of the foreign public are saying about their country. They are not afraid of criticism and are interested in understanding the reason for the critical attitude. For dialogue with a foreign audience, public diplomacy can use prominent public and cultural figures, well-known organizations, including non-governmental organizations, and people from various spheres. This often gives a much greater effect than visits and meetings of official delegations. Now only Elon Musk is doing more for the international image of the United States than the work of many government agencies and officials of this country.

Public diplomacy expands the country's international influence. However, in order for such diplomacy to be effective, it is necessary to train the appropriate personnel, specialists of a new type. Modern, often unconventional knowledge and skills are required of diplomats involved in public diplomacy. They must show leadership qualities, speak freely in public, participate in discussions, be able to establish contacts with foreign audiences, skilfully work with the media and journalists, and be qualified in working on social networks. In short, they must be effective in dealing with the public. For traditional diplomacy, this was not entirely typical: in it, diplomats, with the exception of individual representatives, were much less public (Rasmussen, 2012).

The times when all world affairs were decided only in a narrow circle and in secret are over. Now ordinary people from all over the world can directly observe the most important world events, international diplomatic life through the media, the Internet and social networks, as well as influence the political decision-making processes. And the statesmen and diplomats themselves, participating in international conferences or taking action on the world stage, try to take into account the opinion and possible reactions of both the population of their countries and the foreign public (<http://publicdiplomacymagazine.org>).

Entering wide information spaces and acquainting the foreign public with the history and culture of his country, a modern diplomat deals with the strategic tasks of his state. Now, weapons alone, the political or economic might of a state is not enough to fight modern challenges successfully, including the occupation of independent territories, terrorism, and human trafficking. Time demands from diplomats not only to fulfil their traditional functions, but also the ability to influence the minds and hearts of the wide international community.

Public diplomacy has now become a priority for foreign ministries in many countries. Various international organizations and ministries of foreign affairs have set up public diplomacy departments in an effort to develop their "soft power", and train staff in this skill. China, for example, is one of the countries that has managed to make a significant progress in the international arena through the promotion of historical traditions, a healthy lifestyle, while avoiding ideological priorities. Supporting developing countries financially, advertising cheap goods, traditional cuisine, family traditions and more.

The US experience in the field of public diplomacy is significant; this country allocates significant financial and scientific resources to form its own positive image. In 2017, the US State Department's base budget for public diplomacy alone was \$1.1 bln. The US public diplomacy includes more than 80 academic, professional, youth, and sports exchange programs, support for some 180 diplomatic missions around the world, and 72 international language services (<http://dipmission.com.ua/ua/osvita-i-nauka/>).

The country's leadership turned to informal diplomacy after the terrorist attack on the World Trade Centre in New York on September 11, 2001, when it became clear that terrorism and terrorist groups could not be defeated by force alone. At the U.S. Department of State, activities in this area are coordinated by the Under Secretary of State for Public Diplomacy and Public Affairs. Any new employee who joins the State Department takes courses on social media and public speaking. When enrolling in the diplomatic service, young people can choose a career as a public diplomat and work in that capacity, either in the central office of the State Department or in American foreign missions. As in most countries, the United States has a body that determines public policy in the field of public diplomacy: the United States Advisory Commission on Public Diplomacy. According to the US State Department, public diplomacy is "government-funded programs aimed at informing or influencing foreign public opinion through publications, films,

cultural, radio and television exchanges” (Strategic Communication Joint Integrating Concept, 2009).

Speaking of the United States, we cannot ignore the Russian Federation. It has traditionally been at the forefront of world propaganda and is now extremely active in rebuilding its propaganda institutions into modern forms of public diplomacy, investing enormous financial and human resources. The cooperation between Russia and Germany is significant; both countries defend their positions on the world stage by all available means of modern diplomacy (Schollgen, 2004).

It is obvious that Germany has consolidated its status as the leader of the European Union, especially after the withdrawal of Great Britain. Germany's economic success and statistics compared to other EU players make it the core of European integration, which demonstrates resilience to all external influences. It is clear that the development of bilateral relations with Germany is one of Russia's foreign policy priorities. First, they form a positive image of each other within the partner country through direct personal contacts of citizens, interaction of public organizations. New programs in the field of education and culture are being launched to strengthen and expand ties between students and ordinary people in order to prevent the emergence of civilizational and cultural divisions between states and peoples. What is worth only one Goethe-Institute with a budget of €500 mln and the translation of information about Germany in 29 languages (Melching, 2013).

A striking example is the Russian-German Public Forum “Petersburg Dialogue”, created on the initiative and patronage of Russian President Vladimir Putin and former German Chancellor G. Schroeder in 2001 (Petersburger Dialog, 2019). Annual conferences within the framework of the Petersburg Dialogue, organized alternately in the Federal Republic of Germany and the Russian Federation, as well as regular meetings of working groups in politics, economics, culture, education, civil society and the media contribute to trust between their participants. Also significant is the activity of the public organization “Berlin Friends of the Peoples of Russia”, which has been a partner of the Russian Cooperation Office in Germany for 25 years and makes a significant contribution to strengthening friendly relations between Moscow and Berlin. The Berlin Friends of the Peoples of Russia is one of the most successful projects in Russian diplomacy. On the German side, German Foundations, in particular the Branch of the Rosa Luxemburg Foundation in Russia, support informal diplomacy and cultural cooperation between Russian and German citizens. It was founded on the basis of the Society for Social Development and Civic Education, registered in 1990, which became a national organization of political education, a platform for discussions, as well as a “research centre for progressive social development”. The Foundation is engaged in political and public education, promotes international understanding and cooperation at the level of higher

education institutions and research institutes. All these tools have formed a positive image of countries within each other. Therefore, Germany's support, namely the citizens of the Nord Stream-2 gas pipeline, and lobbying to distance itself from Ukraine's real support in countering Russian aggression are its consequence. This is an example of unfavourable outcome for Ukraine of the policy of public diplomacy (former propaganda), a "soft power" that has fulfilled its mission.

Other countries are also seriously developing their public diplomacy institutions, as a good international reputation is important for both developing and developed countries. Conferences are being held, research centres and scientific journals have been established in this field, and public diplomacy has become a popular subject in universities and diplomatic academies.

Digital diplomacy is becoming increasingly widely used internationally. On the Twiplomacy website you can find interesting information about the use of social networks by world leaders, well-known diplomats and international organizations. Among the most popular politicians who use social networks are former US Presidents Barack Obama (92.5 mln readers on Twitter and 54.8 mln fans on Facebook) and Donald Trump (34.9 mln on Twitter and 22.7 mln – on Facebook), as well as the Prime Minister of India Narendra Modi (32.2 mln – on Twitter and 42.6 mln – on Facebook). The Twitter accounts of the United Nations and the United Nations Children's Fund (UNICEF) are followed by 9.2 and 6.2 mln people, respectively, and their Facebook pages by 2.4 and 6.9 mln, respectively.

In Ukraine, the institutions of public diplomacy are also actively developing. This process intensified especially with the beginning of Russia's military aggression in 2015. In Ukraine, 2015 was the year when the state first officially expressed interest in such a policy instrument as cultural diplomacy. In particular, the idea of the need to institutionalize cultural diplomacy was approved by the widest range of government officials and implemented in a few steps.

These steps were:

1. The activities of the Reform Council under the Administration of the President of Ukraine in the direction of "Promoting Ukraine's interests in the world", respectively, earned the Program to promote Ukraine's interests in the world. The program brought together the efforts of representatives of state and civil society: the Ukrainian Crisis Media Centre, the Institute of World Politics, the "Reanimation Package of Reforms", the International Renaissance Foundation (<http://neweurope.org.ua/analytics/dosvid-nimechchyny-yak-protydiyaty-rosijskomu-vplyvu-v-yevropi/>).

2. The Forum of Cultural Diplomacy organized by the Ministry of Foreign Affairs and the establishment of a department of public diplomacy under this authority. The Ministry of Foreign Affairs initiated such an event in order to create a platform for cooperation for all stakeholders to promote Ukrainian cultural products in the world and Ukraine's integration into the world cultural space.

3. Initiative of the Ministry of Culture of Ukraine to establish the Ukrainian Institute and work on documentary support of its activities. In early 2015, the Ministry of Culture of Ukraine announced its intentions, and in 2017 the Ukrainian Institute under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine was officially established. The work on the Concept of the institution took almost five years, it was not easy to combine conservative, traditional ideas about the communication of semi-closed state bodies with civil society, and even a foreign country. Today it is an effective structure with an active creative management team headed by Tatiana Filevska (<https://ui.org.ua/sectors/ukrayinskyj-instytut-ta-ministerstvo-zakordonnyh-sprav-ukrayiny-provely-seriyu-dyskusij-pro-kulturnu-dyplomatiyu-ukrayiny/>).

The introduction of public diplomacy requires a radical change in the system of information foreign policy of the country. This prompted the creation of a separate structural unit in the Ministry of Foreign Affairs – the Office of Public Diplomacy. The principles of the new administration are based on communication and responsibility: proactive interaction with other authorities and the non-governmental sector; focus on project activities with noticeable results; more freedom – more responsibility for employees (the employee is given the freedom to perform the tasks assigned to him, but he is also responsible for achieving the result).

Public diplomacy at the Ministry of Foreign Affairs has several main forms: image programs (conferences, round tables, public actions, interaction with experts and civil society in general), cultural diplomacy (reform of Ukraine's cultural representation abroad, implementation of Ukrainian cultural projects abroad, promotion of best foreign cultural practices in Ukraine) and media relations (proactive work with the media, management of the diplomacy system in social networks, management of blogs of the Ministry of Foreign Affairs, content creation and implementation of online campaigns).

The world has officially recognized that Russia is an aggressor state that has destroyed European and international security. In the conditions of a hybrid war, the “army of the hybrid front” deserves the attention and financial support of the state, as is done in all developed countries. As time has shown, and we have had the war for seven years, public diplomacy is an effective soft weapon with a wide range of action, which helps to find ways to deter the aggressor during the war.

It is through the tools of public diplomacy that the world should be told about who Ukraine is – a European state of freedom, positive change and talented people. Here are some of the latest information projects: dissemination of information about Ukraine, Foreign Ministry-initiated marathon of European countries “Run for Peace”, exhibition “Through Maidan and Beyond” in Vienna, screenings of “Haitarma”, organized by Ukrainian embassies on the anniversary of the deportation of Crimean Tatars. Oleg Sentsov's film “Hamer” in more than 20 cities around the world, visit to Ukraine by Dieter Roelstrate, curator of document 14, Biennial of Contemporary Art “Kyiv School”.

“We set ourselves three specific tasks in the next five years: the first – the world knows more about Ukraine, i.e. increasing the level of its recognition and understanding by wide foreign audiences, the second – Ukraine is perceived as a democratic European country moving towards full EU and NATO membership, despite the Russian aggression, and third, in its foreign policy, Ukraine relies on an effective system of combating harmful narratives aimed at discrediting the Ukrainian nation and actively promotes its own identity,” said Japarova in her speech at the forum Ukraine 30. Image of Ukraine (<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3291439-dzaparova-nazvala-tri-zavdanna-publicnoi-diplomatii-na-pat-rokiv.html>).

Conclusions

Thus, we are monitoring the active development of public diplomacy institutions in the world and in Ukraine. The foundations of the strategy of public diplomacy have been laid, the Ukrainian Institute under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine has been established. Its main task is to form a positive image of Ukraine and its recognition in the world.

At the same time, the strategy of public diplomacy should be focused on European practices of cultural policy and cultural promotion, regardless of the fact that its activities will extend to countries in other parts of the world.

This should be done in order to build long-term relationships based on trust and to maximize the capacity of professionals from different fields, combine competition and cooperation to succeed in achieving certain goals.

The result of this process should be the creation of a modern and unexpected image of Ukraine, interesting for potential partners, the production of Ukrainian messages to the world aimed at development and communication, the development of mechanisms for translating Ukrainian values.

Public diplomacy is increasingly becoming a resource of foreign policy, which allows to strengthen dialogue between nations, overcome historical claims and break stereotypes, which should be actively used both at the level of state institutions of Ukraine and in personal communication.

Reference

- Bureiko, N. (2020). Public Diplomacy in Ukrainian Context: the development of Terra Incognita. *Ukrainian prism*. [online]. Available at: <http://prismua.org.tilda.ws/publicdiplomacyukraine>.
- Hutsal, S. A. (2015). Publichna dyplomatiia ta stratehichni komunikatsii: vyznachennia kontseptualnykh osnov [Public diplomacy and strategic communications: defining conceptual foundations]. *Mizhnarodni vidnosyny Seriia "Politychni nauky"* [International relations, part "Political sciences"] [online] 9. Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/.
- Melching, W. (2013). The lecture about public diplomacy of Germany in Netherlands. University of Amsterdam.
- Nicholas, J. C. (2006). «Public Diplomacy» Before Gullion: The Evolution of a Phrase. *USC Center on Public Diplomacy*, [online], 18 April 2006. Available at: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>.
- Petersburger Dialog. (2019). [online]. Available at: <http://petersburger-dialog.ru/home/tseli-i-zadachi-foruma.html>.
- Rasmussen, S. B. (2012). Current challenges to European Public Diplomacy, *Public Diplomacy Magazine*, [online]. Available at: www.publicdiplomacymagazine.org.
- Schollgen, G. (2004). Der Auftritt: Deutschlands Ruckkehr auf die Weltbuhne. Berli.
- Strategic Communication Joint Integrating Concept. Version 1.0. (2009). *Department of Defenseconcept*, [online], 07 October 2009. Available at: [https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/jic_strategic_communications.pdf?ver=2017-12-28-162005-353#:~:text=The%20Strategic%20Communication%20\(SC\)%20Joint,instrument%20of%20national%20power](https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/jic_strategic_communications.pdf?ver=2017-12-28-162005-353#:~:text=The%20Strategic%20Communication%20(SC)%20Joint,instrument%20of%20national%20power).
- Tuch, H. N. (1990). Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas. New York: Palgrave Macmillan, 1990. P. 3
- Videnska konventsia pro dyplomatychni znosyny [Vienna Convention on Diplomatic Relations]. (1961). *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online], 18 April 1961. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text.

Videnska Konventsiaa pro konsulski znosyny [Vienna Convention on Consular Relations]. (1963). *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online], 24 April 1963. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Земзюліна Наталія Іванівна^{1а}, Захарченко Марина Василівна^{2а}

¹Доктор історичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9028-2093>,
e-mail: aklatan.zem@gmail.com,

²Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1428-5778>,
e-mail: mari-mar@ukr.net,

^аЧеркаський національний університет ім. Богдана Хмельницького,
Черкаси, Україна

У статті проаналізовано концепцію публічної дипломатії, з'ясовано попередні форми втілення концепції «м'якої сили» у світовій політиці та Україні. Вказано на особливості практичної реалізації нових форм дипломатії в період гібридних конфліктів. Розглянуто досвід провідних світових гравців у сфері політичної пропаганди та осучаснених її форм комунікації. Світова історія знає багато прикладів відходу від унормованих дипломатичних відносин, саме шляхом впливу на суспільство (громадян) іншої держави з метою досягнення поставлених завдань. Вказано на такий інструмент публічної дипломатії як особистісний чинник на прикладі активності в соцмережах політиків і державних діячів. Обґрунтовано роль культурної дипломатії як складової публічної та її інструментів у популяризації України, просуванні національних інтересів держави. На прикладах роботи нових інституційних структур, що сформовано на базі Міністерства закордонних справ, Міністерства культури та інформаційної політики, завданням яких є розвивати публічну та культурну дипломатію, показано їх особливо важливу роль в умовах зовнішньої агресії та негативної пропаганди на адресу України.

Вказана необхідність просування соціокультурних проєктів як всередині країни, так і за її межами, особливо дієвим бачиться посилення проєктної складової в зовнішній комунікативній сфері.

Відмічено активні кроки української влади із формування позитивного образу України серед світового товариства. Мета дослідження: визначити контекст становлення і розвитку публічної дипломатії, окреслити її інституційне оформлення в світі та Україні; з'ясувати успіхи та виклики

задекларованої політичної сфери на сучасному етапі; розкрити найбільш вдалі форми її реалізації.

Ключові слова: публічна дипломатія; культурна дипломатія; «м'яка сила»; зовнішньополітична діяльність; стратегічні комунікації; Україна.

ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ ПУБЛИЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ: МИРОВОЙ И УКРАИНСКИЙ ОПЫТ

Земзюлина Наталья Ивановна ^{1а}, Захарченко Марина Васильевна ^{2а}

¹Доктор исторических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9028-2093>,
e-mail: aklatan.zem@gmail.com,

²Кандидат исторических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1428-5778>,
e-mail: mari-mar@ukr.net,

^аЧеркасский национальный университет им. Богдана Хмельницкого,
Черкассы, Украина

В статье проанализирована концепция публичной дипломатии, выяснены предварительные формы воплощения концепции «мягкой силы» в мировой политике и Украине. Указаны особенности практической реализации новых форм дипломатии в период гибридных конфликтов. Рассмотрен опыт ведущих мировых игроков в сфере политической пропаганды и осовремененных форм коммуникации. Мировая история знает немало примеров отхода от нормированных дипломатических отношений, именно путем воздействия на общество (граждан) другого государства с целью достижения поставленных задач. Обоснована роль культурной дипломатии и ее инструментов в популяризации Украины и продвижении национальных интересов государства. На примерах работы новых институциональных структур, сформированных на базе Министерства иностранных дел, Министерства культуры и информационной политики, задачей которых является развивать публичную и культурную дипломатию, показана их особенно важная роль в условиях внешней агрессии и негативной пропаганды в адрес Украины. Представлена необходимость продвижения социокультурных проектов как внутри страны, так и за ее пределами, особенно действенным видится усиление проектной составляющей во внешней коммуникативной сфере. Отмечены активные шаги украинских властей по формированию позитивного образа Украины среди мирового общества. Цель исследования: определить контекст становления и развития публичной дипломатии; определить ее институциональное оформление в мире и Украине; выяснить успехи и вызовы задекларированной политической сферы на современном этапе; раскрыть наиболее удачные формы ее реализации.

Ключевые слова: публичная дипломатия; культурная дипломатия; «мягкая сила»; внешнеполитическая деятельность; стратегические коммуникации; Украина.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.248193

УДК 172.3

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ЗАСАД ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Костиря Інна Олександрівна^{1а},**Янченко Наталія Миколаївна^{2а}**¹Доктор політичних наук, професор,ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2654-8472>e-mail: prorectorknukim@gmail.com,²Асистент,ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6729-2421>e-mail: nataliavoytsykh@gmail.com³Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

Надіслано:

02.12.2021

Рецензовано:

09.12.2021

Прийнято:

15.12.2021

Для цитування:

Костиря, І. О., & Янченко, Н. М. (2021). Вплив ціннісних засад процесу глобалізації на міжнародні відносини. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 23–36. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.248193>.

Стаття присвячена аналізу ціннісних засад глобалізації, а саме: толерантності як необхідної умови прогресивного поступу людства у XXI ст. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному використанні загальнонаукових та конкретно наукових методів: аналітичний, історичний, концептуальний. Базуючись на доробку С. Федюніної, описано іпостасі толерантності у глобальному просторі: інтеграція життєвих можливостей, культурна інтеграція; політична інтеграція. Науковий досвід М. Уолцера дозволив обґрунтувати п'ять «режимів толерантності» відповідно до суспільно-державного устрою. Показано відмінність цього феномену в умовах багатонаціональної імперії, національної держави та суспільства іммігрантів. Розмежовано поняття толерантності з поняттями терпимості. У результаті дослідження показано труднощі в реалізації абсолютної толерантності, яка не передбачає взагалі жодних стандартів, адже частиною політичної системи визнається будь-яке культурне співтовариство або традиція. Показано

необхідність подолання психологічних стереотипів які заважають толерантному ставленню до іншого. Обґрунтовано потребу взаємодії колективного і особистісного аспектів формування соціокультурного контексту толерантності у міжнародних відносинах. Для провадження цього потрібно більше уваги приділяти концептуалізації не лише теоретичних, але й практичних моделей удосконалення міжнародної політики, які враховуватимуть як національні, так і міжнаціональні процеси інтеграції та дезінтеграції, будуть брати до уваги історію конкретної країни, її народів та різних соціальних груп.

Ключові слова: глобалізація; толерантність; міжкультурний діалог; мультикультуралізм; політкоректність.

Вступ

Явище глобалізації все більш інтенсивно демонструє себе в усіх галузях суспільного життя – від економіки до політики, від освіти до культури. Особливо це помітно у сфері сучасних міжнародних відносин як інтерсуб'єктивному феномені, який особливо чутливий до інтеграційних та уніфікаційних трендів. Те, що раніше здавалося дуже далеким, тепер існує у модусі «близького». А те, що було близьким, раптом віддаляється від нас і стає доступним з будь-якої точки світу. Однак поряд з явищем інтеграції останнім часом все більш помітні дезінтеграційні тенденції, наприклад, регіоналізації та локалізації. Питання глобалізації та антиглобалізації розгортається на фоні неймовірного технічного прогресу, інформаційної революції, демографічних змін росту населення, а також екологічної кризи. За такої ситуації непросто зрозуміти, як саме має розгортатися глобалізація, які сили та інтереси стоять за її переможною ходою. Осмислення векторів консолідації чи розрізнення пролягає через концептуалізацію її ціннісних засад, що могли б втамувати агресивність людства і стати основою умиротворення конфліктів, що характерні для сучасності. Вочевидь, вагомим кроком виокремлення концептуальних основ проблематичної сфери глобалізації, у рамках яких спеціалісти з міжнародних відносин змогли б проаналізувати історичний досвід, виявити «дух епохи» сучасності та здійснити антиципацію майбутнього. Така візія має передувати практичним крокам у сфері міжнародних відносин, адже лише осмислений рух веде до прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Однією із таких ціннісних засад глобалізації є, безумовно, толерантність, проблемою якої в контексті процесів глобалізації окремо майже ніхто не займався, але ця тема як окремий аспект проблеми цікавила багато вчених. Починаючи з 80-х рр. XX ст. у західному дискурсі згадана тема привернула до себе увагу багатьох дослідників з різних країн світу. Багато з думок, які лунають є ціннісно нейтральними (зокрема, Е. Гіденс (Giddens, 2004) та С. Леш (Lesh, 2003). Інші вчені помірковано критикують глобалізацію і її вплив (зокрема, У. Бек (Beck, 2001) та З. Бауман (Bauman, 2004). Існує і табір радикальних критиків глобалізації (зокрема, К. Агітон (Aguiton, 2004) та І. Валлерстайн (Wallerstein, 2008)). Така палітра думок, позицій, аргументів доводить, що глобалізація є не простим для аналізу феноменом, що потребує комплексного підходу. Прикладом такого комплексного вектора є дослідження американця індуського походження А. Аппадурай (Appadurai, 1996), який пропонує теорію глобалізації культури.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз толерантності як ціннісної основи глобалізації та її впливу на міжнародні відносини. Визначити її як соціальний орієнтир культурної і соціальної динаміки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Варто почати з того, що поняття толерантності є концептуальною основою процесів світової інтеграції, які прийнято називати глобалізацією. Але залишається багато питань як імплементувати цю настанову у практику міжнародних відносин. Звертаючись до Декларації принципів толерантності, що була підписана у 1995 р. членами ЮНЕСКО, ми знаходимо її визначення як «повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та шляхів проявів людської індивідуальності (Fediunina, 2015, р. 105). Виходячи з такого формулювання, поняття міжкультурної толерантності, у нашому розумінні формулюється, як складне ментальне утворення, що відображає установку на активну співпрацю з представниками інших етносів. Міжетнічна толерантність може тлумачитися як властивість етнічної спільноти чи її окремого представника, що характеризується готовністю визнати та прийняти легітимність культури, традицій, цінностей, поведінкових та комунікативних моделей, стилів життя інших народностей. Вона проявляється у витримці та самовладанні, здатності людини тривало витримувати вплив іншої культури без зниження адаптивних можливостей.

М. Уолцер слушно зазначає, що «толерантність – це суттєва риса суверенітету і важлива причина, щоб його бажати. Суверенітет гарантує, що ніхто по той бік кордону не може втручатися в те, що робиться на цьому боці. Люди, що мешкають з того боку кордону, можуть бути покірними, байдужими, стійкими, зацікавленими або ентузіастами щодо звичаїв по цей бік кордону, а також вони можуть не мати взагалі жодного бажання туди втручатися. Або, можливо, вони вважають прийнятною обопільну логіку суверенітету: ми не будемо чіпати вас, якщо ви не зачепите нас. «Живи і дай можливість жити іншим» є відносно проста максима, яку необхідно наслідувати, коли обопільне життя проходить по обидва боки чітко проведеної лінії» (Waltzer, 2003, p. 38).

Толерантність є концептуальною основою інтеграції етнічних груп в межах однієї держави. Дослідниця С. Федюніна виокремлює її такі іпостасі:

- інтеграція життєвих можливостей;
- культурна інтеграція;
- політична інтеграція (Fediunina, 2015, p. 105).

Для нашого дослідження плідним є підхід М. Уолцера, який обґрунтовує в п'ять «режимів толерантності» відповідно до суспільно-державного устрою:

– «У багатонаціональній імперії, так само як і в міжнародному суспільстві, об'єктом толерантності є група – незалежно від того, яким є її статус: автономна община чи суверенна держава. Її закони, релігійна практика, судочинство, фінансово-бюджетна і дистрибутивна політика, освітні програми і організація побуту й сім'ї – усе це вважається законним і таким, що має право на існування, підлягає мінімальним і лише іноді зобов'язуючим (або обов'язковим) обмеженням.

– Те саме відбувається і в *консоціації*, але тут додається нова риса: спільне для всіх громадянство, яке значно ефективніше, ніж у більшості імперій, відкриває можливості втручання держави у діяльність груп заради збереження прав індивідуумів.

– У *демократичній консоціації* (як, наприклад, Швейцарія) така можливість повністю реалізована, але ці права не можуть бути ефективно проведені в життя в тих багатьох випадках, коли демократія слабка, коли центральна влада тримається лише на терплячості груп і в основному зосереджена на утриманні їх разом.

– Громадянство в *національній державі* має набагато більше значення. Тут об'єкти толерантності – це окремі особи, котрі розглядаються і як

громадяни, і як члени конкретної національної меншини. Вони є об'єктами толерантності, так би мовити, під своїми родовими іменами. Проте членство в меншинах (на відміну від громадянства в державі) від цих індивідуумів не вимагається: меншини не вживають примусу щодо них, а держава завжди готова надати агресивний захист своїм громадянам від будь-якого насилля. Отже, в національній державі членам національних меншин надаються нові можливості: це вільний вступ до групи, відсутність афіліації з будь-якою групою, або асиміляція в більшість.

– У суспільствах іммігрантів ці можливості ще ширші. Окремі чоловіки й жінки є об'єктами толерантності саме як індивідууми, під власними іменами і їхні переваги вважаються радше особистими, ніж стереотипними. Виникають персоналізовані варіанти життєдіяльності груп, багато різноманітних способів існування, до яких інші члени груп, як і суспільство в цілому, мають ставитися з толерантністю. Фундаментальна ортодоксія характеризується саме цією своєю відмовою вважати цю спільну толерантність приводом для ширшого погляду на свою релігійну культуру. А іноді її протагоністи навіть протиставляють себе режиму толерантності суспільств іммігрантів у цілому» (Waltzer, 2003, p. 49).

Таким чином, слід усвідомити розуміння толерантності в контексті глобалізації як активного свідомого ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

При визначенні толерантності важливо уникати ототожнення цього поняття з поняттями *терпимості*. У іншому випадку така помилка призводить до надання першій ознак пасивності. Терпимість може виявитися у різних критичних ситуаціях та у випадках складного міжособистісного вибору супроводжується стресовими ситуаціями, напругою, проявами фрустрації. Очевидно, що така позиція врешті-решт ризикує призвести до «вибуху» та міжетнічних конфліктів різних форм і масштабів. Сприйняття толерантності як терпимості містить у собі значний конфліктогенний потенціал також тому, що терпіння часто-густо стає причиною відсутності супротиву т. зв. «соціальному злу», що може призвести до виникнення різноманітних системних проблем. Також не можна не згадати ще один термін, який часто вживається поряд з поняттям толерантності, – *політкоректність*. Зазвичай, її визначають як модель поведінки, що виключає дії та слова, які ображають та дискримінують представників різних груп, у тому числі й етнічних (Fedyunina, 2015, p. 106). У поняття політкоректності також входить неприпустимість проявів сексизму, ейджизму, расизму, поділу людей на «нормальних» та «неповноцінних» на різноманітних підставах тощо.

Дослідниця Л. Орбан-Лембрик підходить до проблеми толерантності з психологічної точки зору, вказуючи на труднощі, які пов'язані з цим типом поведінки: «опановуючи новий формат спілкування (йдеться про міжнаціональні відносини), людям важко зосередитися на чомусь одному. Зміна стереотипів у масовій свідомості відбувається непросто і часто сприймається окремими групами людей як крах ідеалів, втрата сенсу життя. Нові стереотипи приживаються важко, суперечливо сприймаються, а часто й заперечуються. Що стосується системи цінностей, то вона характеризується появою нового набору затребуваних суспільством ціннісних орієнтацій, новою ієрархією цінностей. Втрата орієнтирів щодо ієрархії цінностей породжує, передусім, моральну невизначеність. У чому це проявляється? Нині можна вести мову про три полюси в оцінці масовою свідомістю самих цінностей з точки зору моралі: по-перше, існує т. зв. моральний вакуум, коли панує всюдозволеність; по-друге, віддається належне тільки цінностям ринку, тобто світ оцінюється лише категоріями ціни, вартості, грошей, ділових відносин; по-третє, частина людей продовжує дотримуватися традиційної для нашої культури точки зору: духовні цінності понад усе, ото ж той, хто чинить не так, як ми, є безпринципним, аморальним. Остання позиція хоча й приваблива, але в наш час кваліфікується як одностороння, недостатня, адже може існувати багатомірне бачення світу: для одних це духовні цінності, для інших – цінності ринку, ще для інших – і ті й інші» (Orban-Lembryk, 2008, pp. 74–75).

Різні формати толерантності можуть призвести до різних наслідків, сприяти налагодженню міжетнічних відносин, консолідувати суспільство, з одного боку, та навпаки, стимулювати розвиток конфліктів та міжетнічної напруги, з іншого. Важливим є не лише формат толерантності, який прийнятий у суспільстві, але й наявність або відсутність різних форматів толерантності відносно різних етнічних груп.

Ми з необхідністю погоджуємося з точкою зору Л. Скворцова, згідно з якою толерантність не може залишатися вічним ідеальним станом людства, що «зростає на прекрасному ґрунті загального розуму чи моральної шляхетності». Дослідник зазначає, що «нам не відомий такий соціальний стан, за якого вся маса індивідів, чи принаймні більшість, змагаються у прагненні слідувати спільним інтересам, проявити більший розмах власної душі, готовність до саможертви заради спільного блага та згоди (Skvortsov, 2021). Розглядаючи різні типи толерантності в сучасному світі, Л. Скворцов вважає,

що толерантність об'єктивно пов'язана з проголошенням права всіх народів на виживання. На його думку, вільне духовне зростання як окремої особистості, так і етносу в цілому можливе лише за умов нової рівноваги. Тому більш правомірним є говорити не про універсальність принципів толерантності, а про визначення критерії оптимальності реалізації прав етносів та людини. Такий підхід, згідно з дослідником, відповідає прагненню уникнути катастрофічного протистояння в боротьбі за ресурси.

Л. Сковрцов дотримується точки зору, що селективний підхід та активізація нетерпимості породжує атмосферу толерантності, яка співпадає з умінням пом'якшувати гострі кути. Поруч із відсутністю розуміння того, що відбувається, відсутнє також теоретично обґрунтоване вирішення ключового питання перспективи сучасної цивілізації. «Селективний підхід характеризується, насамперед, внутрішнім розривом із принципами рівності і універсальності, виправданням різних форм нетерпимості. У міжнародному плані він реалізується у створенні «клубів обраних» серед держав, нових союзів, які формуються, виходячи з принципу відбору «своїх». Багатьох тут очікує розчарування: вони заздалегідь зараховують себе до лав «своїх», але це зовсім не означає, що вони потраплять туди обов'язково» (Skvortsov, 2021).

Окрім цього, Л. Сковрцов стверджує, що толерантність може знайти свій вияв у культурі трансю. Фундаментальна особливість такої культури, на думку дослідника, полягає у здатності та вмінні створювати суб'єктивно комфортну ситуацію. Культуру трансю можна розглядати як специфічну форму адаптації людини до критичної ситуації. Суб'єкт такої культури уникає полярностей та поділу на «чорне та біле», добро та зло. Вона міксує все у змішаний стан, відповідно, толерантність і нетерпимість втрачають чіткий сенс. З огляду на міркування Л. Сковрцова, може здатися, що проблема толерантності втратила актуальність у сучасному світі, а на зміну їй висувається питання виживання людства. Однак варто пам'ятати, що толерантність – це принцип життя сучасної людини, яка існує у полікультурному суспільстві, серед різноманіття етносів, груп та субкультур. Без адекватного вирішення проблеми толерантності не можна очікувати вирішення проблеми успішної міжкультурної комунікації. Зважаючи на реалії сучасного світу, поняття толерантності як ніколи потребує ґрунтовного дослідження з точки зору філософії, культурології, соціології, політології та інших суміжних наук.

Глобалізований соціум не може бути стабільним і не може довго існувати, не розвиваючи почуття приналежності у його членів. Почуття приналежності не може бути етнічним і не може ґрунтуватися на загальних характеристиках, оскільки глобалізований соціум надзвичайно різноманітний. Відчуття того, що ти є громадянином тієї чи іншої країни, але все одно

знаходишся далеко від неї, важко зрозуміти і пояснити, але воно буває настільки сильним, що може завдати серйозної шкоди якості громадянства і почуттю відданості спільноті. Коли представники домінуючої культури відносяться до меншин з неповагою та дискримінацією, меншини свідомо чи несвідомо звикають до негативної самооцінки та браку самоповаги.

Як влучно зауважив Ч.Тейлор, соціальне визнання необхідне для усвідомлення особистістю своєї індивідуальності, для самоповаги, відсутність визнання може завдати істотної цим явищам. Тейлор є прихильником теорії рівності більшості і меншості. Кожна суспільна група повинна мати право на збереження своєї культури та її дотримання. Тому коли нова культура вступає у взаємодію з новою країною, ця країна повинна прийняти її в якості рівноправної та такої, що заслуговує поваги.

Складається враження, що теоретичні основи глобалізму закладені саме в політичних концепціях класичного лібералізму. Проте, точність цього висновку, може бути оскарженою принаймні з однієї причини: ця концепція є стандартом, якому не відповідає жоден з режимів, що реально існують. Перед нами постає парадокс: класичний ліберальний режим у чистому вигляді, з одного боку, задає надзвичайно високий стандарт – стандарт *абсолютної толерантності* та водночас не передбачає взагалі жодних стандартів, адже частиною політичної системи визнається будь-яке культурне співтовариство або традиція. Важливо зрозуміти, що в мультикультурній країні культура, яка є протилежною домінуючій, не зникає, а лише трансформується. Як зазначає український дослідник С. Терепищій, «сучасні уніфікаційні процеси у своєму фундаменті містять не ідею космополітизму, а цінності ліберального мультикультуралізму. А отже, ціллю діалектичного підходу до ідеалу громадянина як «продукту освіти» може стати лише культурно толерантна людина, на противагу її націоналістичній свідомості» (Terepyshchyi, 2016, p. 228).

У контексті подібних явищ у розвитку світової спільноти першочергово необхідним є формування культури толерантності та побудови т.зв. толерантної картини світу. Спираючись на дослідження І.Бабич та О.Родіонової, можемо виділити такі три моделі побудови толерантної картини світу:

- асиміляція;
- мультикультуралізм;
- міжкультурний діалог (Babich, 2009, p. 20).

Зупинимось на двох останніх. *Міжкультурний діалог* передбачає відкритість до роздумів, здатність немовби поглянути на себе очима інших. На відміну від асиміляції, він визнає, що для уникнення непорозумінь між спільнотами необхідна неупередженість державної влади, яка не буде надавати пріоритет правам та інтересам більшості. На відміну ж від мультикультуралізму, він вимагає наявність загального ядра, що не залишає місця для морального релятивізму. У рамках міжкультурного діалогу визнається ключова роль організацій громадянського суспільства, за допомогою яких можливо вирішувати повсякденні проблеми недоступними для держави шляхами. Очевидно, що подібний підхід вимагає принципу заборони будь-якої дискримінації, а також жорсткого нейтралітету в питаннях культури і релігії, в силу того, що створені ЗМІ та буденною свідомістю стереотипи сприйняття людей іншої національності, релігії та кольору шкіри з неминучістю приводять до розпалу конфронтації в суспільстві. З іншого боку, слід визнати, що саме поняття міжкультурного діалогу залишається дуже невизначеним. «Біла книга», прийнята Радою Європи в 2008 р, визначає його як процес, що включає в себе відкритий, ввічливий обмін думками між особами та групами з різним етнічним, культурним, мовним, релігійним минулим і спадщиною, який буде засновано на взаємоповазі. Міжкультурний діалог має на меті розвиток більш глибокого розуміння різного світогляду, а також поширення толерантності й поваги до іншого.

Щодо концепції *мультикультуралізму*, що склалася в Західній Європі, то вона вимагала політичного визнання особливої «життєвої моделі» меншин в якості рівноправної моделі більшості приймаючої сторони. Проблема полягала в тому, що пара «більшість–меншість» залишалася на тих же позиціях, що і в концепції асиміляції, з різницею лише, що меншість підтримувалася в своїй інакшості, а не асимілювалася до більшості. Незважаючи на благі наміри, у реальності мультикультуралізм, підкреслюючи відмінні риси різних спільнот, може призвести до сегрегації, створення національних та/або конфесійних районів, у яких та по відношенню до яких будуть зберігатися ті ж самі стереотипи та взаємні упередження. Прийдешня глобалізація загострює існуючі проблеми мультикультурних суспільств, провокуючи виникнення все нових конфліктних ситуацій. Крім того, на перший план виступають страх перед американізацією (вестернізацією), з якої найчастіше асоціюють глобалізацію, і побоювання втратити свою культурну ідентичність. У цих умовах виникає необхідність переосмислення ролі та значення мультикультуралізму, покликаного в ідеалі забезпечувати безконфліктність мультикультурних суспільств (Biletska, 2019).

Висновки

Таким чином, можна стверджувати, що толерантність є не просто бажаним станом суспільної та міждержавної комунікації, але й неодмінною умовою збереження миру на планеті. Найголовнішим для дослідника цінності толерантності у процесі глобалізації є створення у майбутньому того, що він визначає як соціальний орієнтир культурної і соціальної динаміки. Варто, на нашу думку, більше уваги приділяти концептуалізації не лише теоретичних, але й практичних моделей удосконалення міжнародної політики, які враховуватимуть як національні, так і міжнаціональні процеси інтеграції та дезінтеграції, будуть брати до уваги історію конкретної країни, її народів та різних соціальних груп. При осмисленні толерантності в культурній динаміці, варто обґрунтувати спільні культурні смисли соціальної діяльності. Тільки так взаємодія, яку не уникнути в глобалізованому світі, буде відбуватися паралельно з процесами культурного зближення на основі взаємної поваги до цінностей іншого. Те, що відбуваються в індивідуальній свідомості, має з необхідністю транслюватися у сферу міждержавних стосунків, особисті дружні зв'язки мають стати основою міждержавної політики. Такий підхід має бути комплексним і враховувати взаємовідносини на рівні особи, групи, етносу, держави, планетарного суспільства. Колективний і особистісний аспекти мають формувати соціокультурний контекст, що зорієнтований не лише на минуле, але й на сучасність, а ще більше на майбутнє.

Reference

- Aguiton, K. (2004). *Alternativnyi globalizm: Novye mirovye dvizheniia protesta* [Alternative Globalism: New World Protest Movements]. Translated from French by E. Konstantinova and E. Kochetygova. Moscow: Gileia.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Babich, O., Rodionova, O. (2009). Teoriia i praktika multikulturalizma [Theory and practice of multiculturalism]. *Issledovaniia po prikladnoi i neotlozhnoi etnologii* [Research in Applied and Emergency Ethnology], Vol. 215.
- Bauman, Z. (2004). *Globalizatsiia. Posledstviia dlia cheloveka i obshchestva* [Globalization. Consequences for individuals and society]. Translation from English. Moscow: Ves Mir.

- Beck, U. (2001). Chto takoe globalizatsiia?: Oshibki globalizma-otvety na globalizatsiiu [What is globalization?: The Errors of Globalism – Answers to Globalization]. Translation from by A. Grigorieva, V. Sedelnik. Moscow: Progress-traditsiia.
- Biletska, O. (2019). Multykulturalizm yak vazhlyvyi faktor rozvytku suspilstva v hlobalizovanomu sviti [Multiculturalism as an important factor of the society development in a globalized world]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International relations: theory and practice aspects], no. 4, pp. 167–175. DOI: 10.31866/2616-745x.4.2019.177647.
- Fedyunina, S. M. (2015). Tolerantnost v polikulturnom obshchestve XXI veka: mif ili vozmozhnost sokhraneniia tsivilizatsii? [Tolerance in a multicultural society of the XXI century: myth or the condition for the survival of civilization?]. *Vestnik Povolzhskogo instituta upravleniia* [Bulletin of the Volga Institute of Management], no. 2 (47), pp. 102–109.
- Giddens, E. (2004). *Uskolzaiushchii mir: kak globalizatsiia meniaet nashu zhizn* [An elusive world: how globalization is changing our lives]. Translated from English by E. Korobochkin. Moscow: Ves mir.
- Lesh, S. (2003). *Sotsiologiia postmodernizmu* [Sociology of postmodernism]. Lviv: Kalvariia.
- Orban-Lembryk L.E. (2008). Tolerantnist yak osnova adekvatnykh vzaiemyn u polikulturnomu sviti [Tolerance as the basis of adequate relationships in a multicultural world]. *Sotsialna psykholohiia* [Social psychology], no. 4, pp. 73–85.
- Skvortsov, L. V. (2021). *Tolerantnost: illiuziia ili sredstvo spaseniia?* [Tolerance: an illusion or a means of salvation?], [online]. Available at: <http://www.tolerance.ru/hist-ill-ili-sredstvo.php>.
- Terepyschyi, S. O. (2016). *Suchasni osvichni landshafty* [Modern educational landscapes]. Kyiv: Feniks.
- Terepyschyi, S. O. (2007). Standartyzatsiia vyshchoi osvity v informatsiinomu suspilstvi [Standardization of higher education in the information society]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Higher education in Ukraine], no. 3, pp. 38–43.
- Wallerstein, I. (2008). God 2008: smert neoliberalnoi globalizatsii [2008: death of neoliberal globalization]. *Skepsis* [Skepticism], no. 5, pp. 30–41.
- Waltzer, M. (2003). *Pro tolerantnist* [About tolerance]. Translated from English by M. Lupishko. Kharkiv: RA-Karavela, [online]. Available at: <http://www.litopys.org.ua/waltzer/wal04.htm>.

THE INFLUENCE OF THE VALUE BASIS OF THE GLOBALIZATION PROCESS ON INTERNATIONAL RELATIONS

Inna Kostyrya^{1a}, Nataliia Yanchenko^{2a}

*¹Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2654-8472>
e-mail: prorectorknukim@gmail.com,*

*²Assistant,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6729-2421>
e-mail: nataliavoytsykh@gmail.com*

*³Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the analysis of the globalization values, namely tolerance as a necessary condition for the progressive progress of mankind in the XXI century. The research methodology is based on the complex use of general scientific and specific scientific methods: analytical, historical, and conceptual. Based on the work of S. Fedyunina, the manifestations of tolerance in the global space are described: integration of life opportunities, cultural integration; political integration. M. Walzer's scientific experience allowed to substantiate five "regimes of tolerance" in accordance with the social and state system. The difference between this phenomenon in the conditions of a multinational empire, nation state and immigrant society is shown. The notion of tolerance is distinguished from the notions of reconcilability. The study shows the difficulties in implementing absolute tolerance, which does not require any standards at all, because part of the political system is recognized as any cultural community or tradition. The necessity of overcoming psychological stereotypes that hinder tolerant attitude towards others is shown. The need for interaction of collective and personal aspects of formation of socio-cultural context of tolerance in international relations is substantiated. To do this, more attention should be paid to conceptualizing not only theoretical but also practical models of improving international policy, which will take into account both national and international processes of integration and disintegration, will take into account the history of a country, its peoples and various social groups.

Key words: globalization; tolerance; intercultural dialogue; multiculturalism; political correctness.

ВЛИЯНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОСНОВ ПРОЦЕССА ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Костыря Инна Александровна^{1а}, Янченко Наталия Николаевна^{2а}

¹Доктор политических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2654-8472>
e-mail: prorectorknukim@gmail.com,

²Ассистент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6729-2421>
e-mail: nataliavoytsykh@gmail.com

³Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина

Статья посвящена анализу ценностных принципов глобализации, а именно: толерантности как необходимого условия прогрессивного развития человечества в XXI в. Методология исследования основывается на комплексном использовании общенаучных и научных методов: аналитическом, историческом, концептуальном. Основываясь на наследии С. Федюниной, описаны ипостаси терпимости в глобальном пространстве: интеграция жизненных возможностей, культурная интеграция; политическая интеграция. Научный опыт М. Уолцера позволил обосновать пять режимов толерантности в соответствии с общественно-государственным устройством. Показано различие этого парадокса в условиях многонациональной империи, государственного страны и общества иммигрантов. Разграничено понятие толерантности с понятиями терпимости. В результате исследования показаны трудности в реализации абсолютной толерантности, не предполагающей вообще никаких стандартов, ведь частью политической системы признается любое культурное сообщество или традиция. Показана необходимость преодоления психологических стереотипов мешающих толерантному отношению к другому. Обоснована потребность взаимодействия коллективного и личностного аспектов формирования социокультурного контекста толерантности в международных отношениях. Для этого нужно больше внимания уделять концептуализации не только теоретических, но и практических моделей усовершенствования международной политики, которые будут учитывать как национальные, так и межнациональные процессы интеграции и дезинтеграции, будут принимать во внимание историю конкретной страны, ее народов и различных социальных групп.

Ключевые слова: глобализация; толерантность; межкультурный диалог; мультикультурализм; политкорректность.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249005

УДК 323.39:32(477)

**ПОЛІТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ ТА ІДЕОЛОГІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ ГЕТЬМАНЩИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – СЕРЕДИНА XVIII СТ.)****Ластовський Валерій Васильович***Доктор історичних наук, професор,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,**e-mail: lastov@ukr.net,**Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:

10.11.2021

Рецензовано:

21.11.2021

Прийнято:

01.12.2021

Для цитування:

Ластовський, В. В. (2021). Політичний реалізм та ідеологія української еліти Гетьманщини (друга половина XVII – середина XVIII ст.). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 37–49. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249005>.

У статті досліджується відображення парадигми політичного реалізму в ідеології української еліти др. пол. XVII – сер. XVIII ст. Стверджується, що в цей час сформувалося два напрями, які переслідували різні цілі: представники церковного відстоювали ідею відновлення давньоруської православної імперії з центром у Києві, а представники козацько-старшинського – ідею народу як суб'єкта міжнародних відносин, що за допомогою сили може протистояти наймогутнішим імперіям. Представники першого напрямку – Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феофан Прокопович та ін. Представники другого – Григорій Граб'янка, Пилип Орлик, Самійло Величко, Семен Дівович та ін. В їхніх творах, хоч і не в повній мірі, але все ж таки відображалася теорія політичного реалізму. Частково вона поєднувалася з деякими ідеалістичними уявленнями. Поєднання реалізму та ідеалізму в теоретичних уявленнях української еліти пояснюється обставинами життя українського суспільства др. пол. XVII – поч. XVIII ст., яке з однієї сторони перебувало у процесі постійних війн і збройних конфліктів, а з іншої – ще й характеризувалося занепадом моральності як їх наслідком. Основні ж позиції, що відображалися у творах української еліти, зводилися до думок, що народ і монарх є суб'єктами

міжнародних відноси, що на міжнародні відносини значний вплив мають дії особистості (монарха, гетьмана, папи римського), що так само частиною міжнародних відносин є і релігійний фактор, що визначальну роль у міжнародних відносинах відіграє сила, що мир («вічний мир») досяжний через застосування сили.

Методологія статті ґрунтується на логічному, порівняльному та історичних методах дослідження.

Ключові слова: політичний реалізм; ідеологія; Гетьманщина; еліта; козацька старшина; Церква; війна; сила; держава; народ.

Вступ

Політичний реалізм як парадигма в теорії міжнародних відносин має свої коріння ще в епосі античності. І з тих пір він розвивався як парадигма в наукових поглядах відомих теоретиків і практиків (Фуکیدід, Н. Мак'явеллі, Т. Гоббс, К. фон Клаузевіц, Г. Моргентау та ін.) в ході все більшого накопичення історичної інформації, ускладнення самих міжнародних процесів та їх переосмислення. Не дивлячись на те, що парадигма політичного реалізму у др. пол. XX ст. під тиском нових міжнародних реалій зазнала змін та уточнень і трансформувалася в парадигму неореалізму, її основні постулати продовжують залишатися визначальними для сучасного розуміння міжнародних відносин. Оскільки ж і Україна нині одним із важливих суб'єктів міжнародних процесів, важливим, у першу чергу, для українського суспільства залишається звернення до політичних уявлень не лише загальновідомих іноземних теоретиків, але й до національної теоретичної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Політичному реалізму в науковому середовищі присвячено достатньо значну кількість різноманітних публікацій. Він є предметом розгляду як у навчальних виданнях, так і у наукових публікаціях. Можна назвати цілий ряд сучасних українських дослідників, які досліджували теми політичного реалізму в міжнародних відносинах (М. Беззуб'як, М. Гнатюк, Ю. Козловська, Н. Малиновська, В. Погрібна, М. Требіна, С. Шергін та ін.), проте вони не розглядали це питання в контексті саме української політичної теорії та історії. У деякій мірі до цієї теми дотичні дослідження О. Кресіна (2001), Л. Нагорної (1998), О. Салтовського (2002) та ін., котрі вивчали історію української політичної думки епохи Гетьманщини, але вони не зупинялися саме на питаннях політичного реалізму і міжнародних відносин. Автор цих рядків

раніше звертався вже до питання про співвідношення теорії та історії міжнародних відносин (Lastovskyi, 2018).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

До нинішнього часу в монографіях, наукових статтях, підручниках та навчальних посібниках практично не приділяється увага теоретичним поглядам української еліти періоду Гетьманщини на геополітику та міжнародні відносини. І тим більше не досліджувалося питання відображення політичного реалізму в їх ідеях та практичній діяльності. Із нашої точки зору, вітчизняна наука не може обійтися без більш детального вивчення теоретичного надбання українського середовища в теорії міжнародних відносин.

Формулювання цілей статті

Завданням нашого дослідження є спроба представити відображення в теоретичних уявленнях української еліти епохи Гетьманщини основних її позицій щодо міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження

Від 1648 року, з початком повстання на чолі з Богданом Хмельницьким, на теренах Східної Європи почала формуватися нова національна держава. Цей процес відбувався одночасно з національними революційними процесами на цих землях, створенням Вестфальської системи міжнародних відносин та новими геополітичними європейськими реаліями. Керівництво цієї нової Української держави вимушене було шукати на міжнародній арені союзників і створювати міжнародні коаліції. Водночас ствердження держави потребувало ідеологічного обґрунтування щодо права на її існування та його концептуальних засад.

Початок формуванню власної національної концепції міжнародних відносин було покладено міжнародними договорами Богдана Хмельницького. Першим з них був договір 1648 р. з Кримським ханатом і Османською імперією, який до нас не дійшов. А вже у 1649 р. була підписана Зборівська угода з Річчю Посполитою (Akty, odnosyashchiesya k istorii Yuzhnoji Zapadnoj Rossii, 1861, р. 415–416). І починаючи з цих документів починають фіксуватися погляди української національної еліти Гетьманщини на місце її держави в міжнародних відносинах. Уже тоді основним їх стрижнем стає належність до християнського світу. Більше того, у пунктах 8 та 10 Зборівської угоди фактично проводиться головна думка Аугсбурзького мирного договору 1555-го року, де був закріплений один з тодішніх принципів європейських міжнародних відносин – «чия влада, того й віра» («*cuius regio, eius religio*»).

Від цього часу слід вести відлік початку формування національного бачення геополітичних та міжнародних процесів. Звісно, як нам відомо,

яких-небудь спеціальних наукових розробок української еліти епохи Гетьманщини, в яких би теоретично розглядалися питання з означених напрямів не було створено. Тим не менше, різноманітні думки та ідеї відображалися в тих їх працях, що дійшли до нашого часу у вигляді компонентів узагальнюючих досліджень чи частини окремих документів.

Основними творцями теоретичних ідей стали церковне середовище та козацька старшина. Відповідно, в основу їх поглядів були покладені два різних підходи, які, проте, в обох напрямках були частково ідеалістичними, а частково практичними. Виразниками і творцями суто церковного напрямку стали передовсім Київська митрополія та Києво-Могилянська академія, а другого – полкова старшина Війська Запорозького.

В українському церковному середовищі найбільш відомими представниками, які приділяли увагу, крім суто релігійної тематики, ще й історичним, міжнародним та політичним проблемам, були Інокентій Гізель, Стефан Яворський, Феофан Прокопович та ін. Вершиною цього напрямку можна вважати «Синопис Київський» авторства (чи, як мінімум, редактора), як вважається, Інокентія Гізеля (1600–1683), архімандрита Києво-Печерського монастиря. Цей твір був виданий у 1674 р. і представляв собою політико-ідеологічну (а не навчальну, як традиційно вважається більшістю науковців) працю компілятивного характеру, в якій представлялася історія українських земель у контексті творення і занепаду давньоруської імперії та перебігу всієї східноєвропейської історії ([Innokentii] Kievskii sinopsis, 1836). Основною метою цієї праці було показати не єдність трьох народів (як хибно представляється у багатьох працях), а обґрунтувати необхідність відновлення тієї давньоруської православної імперії з центром у Києві. Зрозуміло, для автора цього трактату церковно-релігійний фактор у цьому процесі повинен був стати визначальним. Власне, цю ідею ми потім вже бачимо як спробу втілення на практиці у думках та діяльності Стефана Яворського і Феофана Прокоповича. Щоправда, останній, здається, потім змінив свою позицію, в результаті чого на основі Духовного регламенту 1721 р. з'явився Святійший Синод, а ідея Інокентія Гізеля була остаточно провалена і натомість неї з'явилася Російська імперія.

Щодо митрополита Стефана Яворського (1658–1722), то його погляди в пізній період діяльності також змінилися. Мусимо відзначити також, що вони були в деяких працях викладені більш розлого, ніж іншими представниками українського духовенства. Наприклад, з листа Івану Мазепі, написаного ним у 1695 р. разом з ігуменом Інокентієм Монастирським (пом. 1697 р.), впливає, що вони виправдовували війну християнського світу проти ісламського

і вважали, що тільки перемогою над ним можна досягти миру (Velychko, 1991, р. 483–485).

Оцінюючи погляди української церковної еліти відзначимо, що на нашу думку, вони зумовлювалися, як не дивно, баченням ролі в міжнародних відносинах Папської держави. І це не дивно, адже, по-перше, папа римський дійсно відігравав значну роль у міжнародних процесах, зокрема, виступав одним із організаторів створення антиосманських коаліцій. І, по друге, кожен із цих ієрархів, хоч і належав до православного середовища, усе ж таки, значну частину свого життя провів в країнах, де панувала католицька або протестантська Церква. Так, Інокентій Гізель походив із соцініанської родини у Східній Пруссії, Стефан Яворський перейшов був в унію і навчався та жив у Любліні, Познані, Вільно, Львові, а Феофан Прокопович, прийнявши унію, навчався в академії у Римі та Галле, а також подорожував по Франції, Швейцарії та Священній Римській імперії. Слід визнати, що існуючий статус православної Церкви як підпорядкованої державі і позбавленої самостійності у міжнародних політичних відносинах поза цієї держави, не вкладається в їх погляди. Натомість їм відповідає саме домінуюча Папська держава. Тому всі ці автори і пропонували дещо новий погляд на роль Церкви у міжнародних стосунках. Власне, Феофан Прокопович у 1718 р. так окреслював роль Папи римського у європейському просторі: «...яко же папа, себе и клир свой от властей державных изимающий, но и мечтающий данную себе власть даровати и отъимати скипетры царския» (Prokhorovich, 1961, р. 79).

В українському старшинському середовищі ідеологами у сфері міжнародних відносин виступали Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Григорій Граб'янка, Самійло Величко та ін. представники козацької еліти. Їх теоретичні уявлення не тільки відображалися в творчих здобутках, але й застосовувалися на практиці. Один з ранніх прикладів цього стало відображення в Гадяцькій угоді (1658) ідеї «Вічного миру», хоча й тільки усього лиш субрегіонального масштабу. Серед багатьох інших його умов, одним із принципів залишався вже згаданий принцип «*cuius regio, eius religio*» (Sokhan, Brekhunenko, eds., 2008, pp. 22–30).

Від поч. XVIII ст. в середовищі української еліти з'являються ряд творів, в яких автори певною мірою намагаються підбити підсумки попередніх революційних десятиліть, спираючись як на фактичний матеріал, так і на теоретичний. Як свідчить наліз подібних робіт, їх творці були обізнані з передовими, на той час, поглядами європейських учених на міжнародні відносини, на державу та на суспільство.

Уже у 1710 р. з'являються дві праці, які стануть визначальними для багатьох пізніших наукових досліджень за поданою в них інформацією та

внутрішнім ідеологічним змістом. Це «Действія презельной и от начала поляков крвавой небывалой брани Богдана Хмельницкого...» (більш відома як «Літопис» Григорія Граб'янки) та «Договори і Постановлення Прав і вольностей...» (більш відома як Конституція Пилипа Орлика).

Гадяцький полковник Григорій Граб'янка (*1666–1738) завершив свою роботу у 1710 р., у розпал Північної війни і, відповідно, невдовзі після поразки шведської армії під Полтавою. У своєму творі він ставив передовсім завдання показати становлення української козацької державності. Зрозуміло, описуючи цей процес, він не міг оминати й питання міжнародних відносин, звертаючи увагу не тільки на їх фактичний перебіг, але й висловлюючи деякі теоретичні думки.

Упродовж усього свого тексту Григорій Граб'янка послідовно проводить кілька ідей:

- народ і монарх є суб'єктами міжнародних відносин;
- на міжнародні відносини значний вплив мають дії особистості (монарха, гетьмана, папи римського);
- так само частиною міжнародних відносин є і релігійний фактор;
- визначальну роль у міжнародних відносинах відіграє сила;
- мир («вічний мир») досяжний через застосування сили.

У розумінні Григорія Граб'янки народ як суб'єкт міжнародних відносин розглядається не як статичний етнос, а як суб'єкт державотворення, діяльність якого призводить до творення держави. Цей момент він роз'яснює ще на початку свого твору, представляючи «як калмики, утворювали різні союзи та мови, і набравши сили, утворили були свої царства», а метою свого твору він вважав «явити всім народам, що не лише славеноруські монархи своєю силою напускали страх на всі сторони, а й їхні піддані... спроможні проти щонаймогутніших владарів збройно стояти» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriiia Hrabianky, 1992, pp. 12–14). Вочевидь, така позиція автора була пов'язана з бажанням виправдати існування Війська Запорозького як самостійного актора на міжнародній арені.

Також у Григорія Граб'янки спостерігаються і нотки макіавеллізму. В усякому разі, він з певним захватом характеризує в такому дусі діяльність Богдана Хмельницького, а в іншому випадку наголошував на правилах поведінки завойовників стосовно підкорених земель: «...коли переможцям у завойованих землях волю велику дати, то вони мимохіть підданих та завойованих починають озлобляти і їх права з діда-прадіда топтати. І заради цього, коли яка земля, що підлегла королівству (коли терпіти несила) виявить

непокору у чомусь, то її нужду розглянути потрібно, хоч вона й заслуговує кари, треба милосердя мати і карою не переборщати, в страху невольницькому не тримати та, довівши до розпачу, дощенту не ламати...» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky, 1992, pp. 33–34). Для порівняння можна навести слова Нікколо Мак'явеллі, що «можна бути грізним і водночас не бути ненависним. Для цього достатньо утримуватися від посягань на майно своїх підданців і співгромадян...», а, крім того, мудрому правителю «варто лише докласти зусиль, щоб уникнути ненависті» (Machiavelli, 2019, pp. 75–77).

Упродовж своєї розповіді Григорій Граб'янка не лише викладає фактичний матеріал, але й робить деякі аналітичні висновки з приводу міжнародних процесів. Наприклад, він стверджує, що «коли б гетьман оцей запорізький Сагайдачний з козаками не вистояли проти турок і татар, то турки б в Росії та Польщі з церков і костьолів стайні для коней поробили» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky, 1992, p. 30).

Із позицій реалізму розглядав міжнародні відносини і Пилип Орлик (1672–1742), генеральний писар Війська Запорозького у 1702–1709 рр. Власне з цього він і починає свою Конституцію («Договори і Постановлення Прав і вольностей...»). Головними моментами у його поглядах стало звернення до сили, завдяки якій і досягаються перемоги народів (!) над імперіями (!). Прикладом цьому був «народ козацький», котрого не тільки сусідні народи, але й «сама Східна Візантійська) Імперія на морі й на суші боялась настільки, що Східний (Візантійський) імператор, замисливши умиротворити цей народ, поєднався з ними міцним союзом» (Sliusarenko, Tomenko, 1993, p. 25). Із такої ж позиції сили оцінюється Пилипом Орликом і дії Московського царства по відношенню до України. Тут, між іншим, він намагається поєднати з реалізмом суто ідеалістичну позицію, оцінюючи українсько-російські стосунки з позиції етики і наголошуючи, що Московське царство платить «злом за добро замість вдячності і справедливої шани».

Щодо «Літопису» Самійла Величка (1670–1728), співробітника Генеральної військової канцелярії, то цей твір має більш фактологічний характер на відміну від попередніх згаданих праць. Теоретичні погляди автора тут прослідковуються лише епізодично. Проте й така інформація дає можливість робити висновки про сприйняття творцем «Літопису» тих основних позицій, які відносяться саме до реалістичної парадигми в теорії міжнародних відносин.

Пізніше всі виокремлені вище погляди частково були викладені також у полемічному творі перекладача Генеральної військової канцелярії Семена Дівовича (*1730-ті – 1762*) «Розмова Великої Росії з Малоросією» (1762).

Але основний акцент тут робиться на силі як способі вирішення будь-яких міжнародних проблем.

А тепер можна й поставити питання: чи відповідають погляди української еліти сучасним уявленням про політичний реалізм? Тут можна звернутися до узагальнення існуючих тверджень щодо парадигми політичного реалізму, висловленого Маркіяном Мальським та Михайлом Мацяхом:

«1. Міжнародні відносини... впливають із людської натури, егоїстичної...

2. Держава... є головним суб'єктом міжнародних відносин...

3. Інтереси держав є об'єктивними і мають суперечливий характер...

4. Мир і стабільність не мають нічого спільного з виявом волі чи розуму, а є лише функцією рівноваги сил та збігу інтересів...» (Malskyi, Matsiakh, 2007, pp. 255–256).

Як до певного варіанта таких узагальнень можна звернутися і до думки Миколи Капітоненка, висловленої у 2019 р.:

«Держави й особи, що ухвалюють рішення від їхнього імені, є найважливішими акторами міжнародних відносин.

Існує принципова відмінність між внутрішньою та зовнішньою політикою: ці дві сфери відділені одна від одної.

Міжнародні відносини є боротьбою за силу (power) та мир» (Kapitonenko, 2019, p. 77).

Між цими обома узагальненнями, як бачимо, є певні розбіжності, які, скоріше, слід сприймати як доповнення, аніж протиріччя. Головне, на чому акцентують увагу всі автори – це розуміння сутності і ролі суб'єктів міжнародних відносин у відповідних процесах.

Із цієї ж позиції можна дивитися і на уявлення представників української еліти др. пол. XVII – поч. XVIII ст. Разом з тим, не можна не відзначити, що для творчості Григорія Граб'янки, Пилипа Орлика та Самійла Величка властивий і певний ідеалізм. В їх творах відбувається деяке його поєднання із реалізмом. Проявляється цей аспект, передовсім, через релігійний фактор, котрий всі автори вважають невід'ємною частиною політики в цілому і міжнародної, зокрема. Наприклад, Григорій Граб'янка вважав, що «ото Бог вирішив ляхів через Хмельницького усмирити, забрати розум, мудрість та силу» (Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky, 1992, p. 49).

Поєднання реалізму та ідеалізму в теоретичних уявленнях української еліти, вочевидь, слід виводити із специфіки українського суспільства др. пол. XVII – поч. XVIII ст., яка зумовлювалася, з однієї сторони постійними

війнами і збройними конфліктами цього часу, а з іншої – ще й певним занепадом моральності як їх наслідком. Власне, цей момент відзначила ще у 1998 р. Лариса Нагорна (Nahorna, 1998, pp. 62–63).

Висновки

Таким чином, нині можна цілком впевнено стверджувати, що в поглядах української еліти епохи Гетьманщини на міжнародні відносини відображалися передовсім погляди, властиві для парадигми політичного реалізму. Причому, вони фокусувалися у двох середовищах – церковному і козацько-старшинському – і, відповідно, мали дещо відмінне розуміння. У церковному середовищі наприкінці XVII ст. в контексті реалізму сформувалася ідея православної імперії з центром у Києві, а в старшинському – ідея народу як суб'єкта міжнародних відносин, що творить державу і за допомогою сили протистоїть навіть найсильнішим імперіям. Безумовно, на творення цих ідей безпосередньо вплинули події др. пол. XVII ст. – українська національна революція та процес формування української козацької держави.

Reference

- Akty, otnosiashchiesia k istorii Iuzhnoi i Zapadnoi Rossii* [Acts relating to the history of Southern and Western Russia]. (1861). Vol. 3. St. Petersburg.
- [Innokentii] *Kievskii sinopsis, ili Kratkoe sobranie ot razlichnykh letopistcov o nachale Slavenorossiiskogo naroda i pervonachalnykh kniazekh bogospasaemogo grada Kyeva*. [Innokenty] Kiev synopsis, or a short collection from various chroniclers about the beginning of the Slavonic people and the original princes of the God-saved city of Kiev]. (1836). 5th ed. Kyiv: Tipografiia Kievopcherskoi lavry.
- Kapitonenko, M. (2019). *Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn* [Theory of international relations]. Chernivtsi: Knyhy XXI stolittia.
- Lastovskiy, V. (2018). Istoriiia mizhnarodnykh vidnosyn: teoretychnyi format [History of international relations: theoretical format]. *International Relations: theory and practical aspects*, 2, pp. 34–43. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133330>.
- Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky* [Chronicle of Colonel Hryhoriy Hrabianka of Hadiach]. (1992). Kyiv: Znannia Ukrainy.
- Makiavelli, N. (2019). *Derzhavets*. [The Statesman]. Kharkiv.
- Malskiy, M. Z., Matsiakh, M. M. (2007). *Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn* [Theory of international relations]. Kyiv: Znannia.

Nahorna, L. P. (1998). *Politychna kultura ukrainskoho narodu: istorychna retrospektyva i suchasni realii* [Political culture of the Ukrainian people: historical retrospective and modern realities]. Kyiv: Stylos.

Prokopovich, F. (1961). *Sochineniia* [Compositions]. Moscow.

Sliusarenko, A., Tomenko, M. (1993). *Istoriia ukrainskoi konstytutsii* [History of the Ukrainian constitution]. Kyiv: Znannia.

Sokhan, P., Brekhunenko, V. eds. (2008). *Hadiatska uniiia 1658 roku* [The Union of Hadiach in 1658]. Kyiv.

Velychko, S. V. (1991). *Litopys* [Chronicle]. Vol. 1. Kyiv: Dnipro.

POLITICAL REALISM AND IDEOLOGY OF THE UKRAINIAN ELITE OF THE HETMANSHIP (SECOND HALF OF THE XVII – MIDDLE OF THE XVIII CENTURY)

Valerii Lastovskyi

Doctor of Historical Sciences, Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,

e-mail: lastov@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The article examines the reflection of the political realism paradigm in the ideology of the Ukrainian elite of the second half of the XVII – mid-XVIII century. It is claimed that at this time there were formed two directions, which pursued different goals: the church representatives advocated the restoration of the ancient Russian Orthodox Empire centered in Kyiv, and representatives of the Cossack-senior direction – the idea of the people as a subject of international relations to resist the most powerful Empires. Representatives of the first direction – Innozenz Giesel, Stefan Yavorsky, Feofan Prokopovich and others. Representatives of the second direction – Hryhoriy Grabianka, Pylyp Orlyk, Samiilo Velychko, Semen Divovych and others. Their works, though not fully, reflected the theory of political realism. Partially, it was combined with some idealistic ideas. The combination of realism and idealism in the theoretical ideas of the Ukrainian elite was explained by the circumstances of Ukrainian society in the second half of the seventeenth – early eighteenth century. The main positions reflected in the works of the Ukrainian elite were that the people and the monarch are the subjects of international relations, that international relations are significantly influenced by the actions of the individual (monarch, hetman, pope), which is also part of international relations there is also the religious factor that the decisive role in international relations is played by force, that peace («eternal peace») is achievable through the use of force.

The methodology of this article is based on logical, comparative and historical research methods.

Key words: political realism; ideology; Hetmanate; elite; Cossack officers; Church; war; power; state; people.

**ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ И ИДЕОЛОГИЯ
УКРАИНСКОЙ ЭЛИТЫ ГЕТМАНЩИНЫ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XVII – СЕРЕДИНА XVIII В.)**

Ластовский Валерий Васильевич

*Доктор исторических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8900-5569>,
e-mail: lastov@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

В статье рассматривается отображение парадигмы политического реализма в идеологии украинской элиты вт. пол. XVII – сер. XVIII века. Утверждается, что в это время сформировалось два направления: которые преследовали разные цели: представители церковного отстаивали идею возобновления древнерусской православной империи с центром в Киеве, а представители казацко-старшинского – идею народа как субъекта международных отношений, который при помощи силы может противостоять могущественным империям. Представители первого направления – Иннокентий Гизель, Стефан Яворский, Феофан Прокопович и другие. Представители второго – Григорий Грабянка, Филип Орлик, Самуил Величко, Семен Дивович и др. В их сочинениях, хоть и не в полной мере, но, все таки, отображалась теория политического реализма. Частично она объединялась с идеалистическими представлениями. Соединение реализма и идеализма в теоретических представлениях украинской элиты объясняется обстоятельствами жизни украинского общества второй пол. XVII – нач. XVIII в., которое с одной стороны пребывало в процессе постоянных войн и вооруженных конфликтов, а с другой стороны еще и характеризовалось упадком моральности как их следствием. Основные же позиции, отображавшиеся в сочинениях украинской элиты, сводились к идеям, что народ и монарх есть субъектами международных отношений, что на международные отношения значительно влияют действия личностей (монарха, гетмана, папы римского), что частью международных отношений есть и религиозный фактор, что определяющую роль в международных отношениях играет сила, что мир («вечный мир») достижим через использование силы.

Методология статьи базируется на методе логики, сравнительном и исторических методах.

Ключевые слова: политический реализм; идеология; Гетманщина; элита; казацкая старшина; Церковь; война; сила; государство; народ.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249009

УДК 327.5

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Лікарчук Дар'я Сергіївна

Кандидат політичних наук,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,

e-mail: likarchukd@gmail.com,

*Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:

02.12.2021

Рецензовано:

11.12.2021

Прийнято:

15.12.2021

Для цитування:

Лікарчук, Д. С. (2021). Медіація як спосіб врегулювання політичних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 50–61. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249009>.

У статті аналізується політичний конфлікт – зіткнення й протидія різним соціально-політичних сил і суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої цілі та інтереси, пов'язані, насамперед, із боротьбою за здобуття влади, перерозподіл та зміну свого політичного статусу. Відзначається, що правління політичним конфліктом – це діяльність визначених суб'єктів щодо врегулювання конфлікту, або гармонізації його ходу для раціонального досягнення цілей учасників поточного політичного процесу. Досліджено специфіку й розкрито аспекти медіації як одного з сучасних способів вирішення політичних конфліктів. В основу статті покладено ціль дослідити специфіку й аспекти медіації як одного з сучасних способів вирішення політичних конфліктів. Політична медіація – форма опосередкування явищ політичного життя – солідарний компонент взаємодії владних структур і громадських сил, що сприяє вирішенню протиріч на користь позитивного розвитку держави та суспільства, міждержавних відносин. Завдання медіаторів не в тому, щоб ухвалити рішення третейського суду або вирок. Швидше від самих сторін конфлікту залежить вироблення рішення, що оптимально відповідає їхнім інтересам. У результаті досягнутої домовленості мають виграти усі.

У статті встановлено, що розглядаючи історію становлення медіації як ефективну технологію регулювання політичних конфліктів, можна дати наступне визначення: медіація – це ефективний метод регулювання політичних конфліктів з участю третьої (нейтральної) сторони, яка є зацікавленою лише в тому, щоб сторони вирішили свій конфлікт.

Ключові слова: політичний конфлікт; медіація; управління політичним конфліктом; медіатор; врегулювання конфлікту; суб'єкти конфлікту; динаміка розвитку конфлікту.

Вступ

Конфлікти та пошук ефективних засобів управління ними мають давню історію. У XX–XXI ст. проблема конфліктів стала предметом вивчення фахівців: політологів, юристів, соціологів, державних управлінців. Існують спеціалізовані інститути з дослідження конфліктів: Інститут досліджень світу у Франкфурті, (Німеччина); Упсальський університет (Швеція); Центр з міжнародного розвитку та врегулювання конфліктів Мерілендського університету (США).

За сучасних умов урегулювання політичного конфлікту представляється через призму процесу медіації. Цей феномен відомий давно, однак у політичній науці він є маловивченим. Що ж до розгляду медіаційних технологій у врегулюванні політичного конфлікту, то їм у сучасних дослідженнях взагалі практично не приділяється уваги. Визначення терміна «медіація» у політичних текстах й публікаціях істотно різняться і найчастіше відображають лише певний мінімум вимог до процесу медіації та особистості медіатора у межах відповідної правової системи. Медіація є не лише передбаченою правом процедурою, а й спеціальною технологією переговорів для роботи з політичним конфліктом. Як технологія медіація не підлягає регламентації, вона є набором спеціальних прийомів, навичок та вмінь.

Інститут медіації у сучасному вигляді сформувався у сер. XX ст. у США, де вся система права спрямована на те, щоб більшість суперечок вирішувалася добровільно до суду, а суддя має право зупинити судовий процес та запропонувати сторонам звернутися до медіатора, без якого у сфері економіки, політики, бізнесу в цій країні не відбувається жодного серйозного переговорного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Медіацією як способом врегулювання політичних конфліктів займаються такі українські науковці: Я. Валюк, Л. Власова, О. Ващук, А. Гайдук, С. Задорожна, В. Землянська, Л. Мамчур, Ж. Мішина, В. Тісногуз, К. Шершун, А. Чернега.

Актуальні дослідження медіації у сфері соціокультурної категорії – теорією соціо-психологічного посередництва представлені в роботах Ф. Хайдера, Л. Фестінгера, Ф. Харарі, у сфері політичної конфліктології розкриваються у працях Р. Дарендорфа, Г. Зімеля, Л. Козера.

Впровадження технології посередництва (нині це медіація), яка була запропонована В. Лінкольном та Л. Томпсоном, сприяло створенню у Сполучених Штатах Америки низки інститутів, де акцент робився на розробці нових технологій та механізмів медіації, що з часом почали застосовуватися в політиці. Значний внесок у становленні процесу медіації зробили Р. Фішер та У. Юрі гарвардський метод «принципових переговорів».

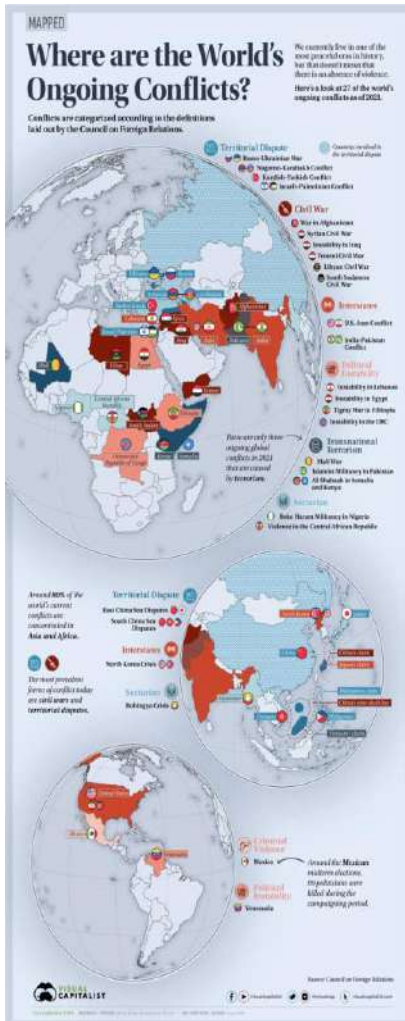
Формулювання цілей статті

Дослідити специфіку медіації й розкрити аспекти медіації як одного з сучасних способів вирішення політичних конфліктів. До кола завдань дослідження, які забезпечують, з позицій автора, реалізацію цієї мети, входить виявлення природи політичного конфлікту та концептуальної ролі медіації; визначення її функціональної ролі та змісту політичних конфліктів у широкому науковому аспекті. Методологія, теоретико-концептуальна та емпірична база дослідження обумовлені тим, що основний аспект дослідження зроблено на виявленні та вивченні реального процесу виникнення та перебігу політичних конфліктів й врегулювання його за допомогою медіації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конфлікти є невід'ємною частиною життя. Проблема політичного конфлікту – широке коло питань, серед яких визначення поняття «політичного конфлікту», його природи як суспільного явища, причин виникнення та можливостей (Hjarvard, 2008, p. 113).

Політичний конфлікт – зіткнення й протиборство різних соціально-політичних сил та суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої цілі та інтереси, пов'язані, насамперед, із боротьбою за здобуття влади, перерозподіл та зміну свого політичного статусу (Hjarvard, 2008, p. 114).

Сайт Visual Capitalist (США) (<https://www.visualcapitalist.com/>) в жовтні 2021 року запропонував світовій спільноті ознайомитися з мапою світових конфліктів, яка сформована з використанням даних Council on Foreign Relations (CFR) й наочно показує, де зараз відбуваються поточні конфліктів у світі.

Війни та конфлікти все ще надзвичайно актуальні в XXI ст. і впливають на світові процеси. Закцентувавши увагу на тому, що більшість даних конфліктів відбувається за участю медіаторів (ООН, ЄС).

У сучасному світі громадські відносини, в цивілізованих країнах, регулюються не тільки інстинктами, скільки моралью й законами, за якими не можна безнаказанно здійснювати незаконне злочин над іншим людиною.

Згідно з конфліктологічними принципами в науці, до структурного змісту конфлікту входять суб'єкти конфлікту – сторони протистояння; предмет конфлікту – те, з приводу чого й сталося зіткнення сторін; протиріччя, різні точки зору на проблему, різні позиції, які викликають протистояння партнерів та бажання довести свою правоту (Сооер, 2011, р. 320).

Динаміка розвитку конфлікту, як відомо, містить три основні стадії:

- латентну (скриту, не помітну для всього суспільства), «розумну» підготовку до передчасного зіткнення;
- стадію відкритої протидії однією зі стороною – застосування насилля стосовно один одного;

– стадію регулювання конфлікту, що розуміється на перериванні сили взаємодії або без вирішення конфлікту, або повного прийняття цього протиріччя (Wallensteen, Svensson, 2014, р. 316).

Відповідно до вищезазначеного, динаміка конфлікту включає три етапи.

Етап I. Розвиток кризової ситуації (виникнення об'єктивної проблемної ситуації, її усвідомлення та спроба вирішити неконфліктними способами, виникнення передкризової ситуації).

Етап II. Розвиток власне конфлікту (перехід із передконфліктної ситуації в конфліктну), спроби завершити політичний конфлікт.

Етап III. Розвиток післяконфліктної ситуації. Часткова чи повна нормалізація взаємодії учасників політичного конфлікту (Wallensteen, Svensson, 2014, р. 318).

Сама процедура медіації з'явилася США у 20–30-ті рр. ХХ ст. Із 60-х рр. у США була розроблена концепція медіації у її сьогодиншій формі. Ці роки визначалися протестами проти війни у В'єтнамі, рухом за права людини, студентськими рухами. Ідеї, які з цих рухів, призвели до того, що почали розроблятися альтернативи звичайним правовим системам. Важливу роль першопроходець зіграв, заснований у 1964 р. Community Relation Service (CRS) міністерства юстиції США. Ця установа мала допомогти вирішувати конфлікти расистського, етнічного чи національного характеру за допомогою медіації та переговорів.

У Європі, Великій Британії, Франції, Німеччині концепцію медіації було впроваджено лише у 80-х рр. ХХ ст. Нині єдиної моделі медіації немає, всюди її пристосовують до специфічних умов кожної країни та експериментують над її формою.

Враховуючи вищезазначене, зауважимо, що вирішення політичних конфліктів, містити певні процесів:

– визнання залученими сторонами (безпосередньо й медіатором) того, що існує політичний конфлікт;

– взаємна згода врегулювати політичний конфлікт та знайти ефективні способи;

– з'ясувати причин виникнення політичного конфлікту й визначити можливого медіатора;

– втручання третіх сторін, таких як ООН, ОБСЄ, ЄС, для посередництва.

4 METHODS OF CONFLICT RESOLUTION

Рис.1. Методи вирішення конфліктів (Lande, 2000, p. 324).

Саме тому політичний конфлікт можна вирішити різними методами, включаючи переговори, медіацію, арбітраж й судовий розгляд (рис.1).

Розглядаючи історію становлення медіації як ефективну технологію регулювання політичних конфліктів, можна дати наступне визначення: медіація – це ефективний метод регулювання політичних конфліктів з участю третьої (нейтральної) сторони, яка є зацікавленою лише в тому, щоб сторони вирішили свій конфлікт. У ході цієї процедури (медіації) сторони політичного конфлікту, що сперечаються, самостійно виробляють прийнятне для них рішення, а, відповідно, прагнутимуть виконувати його. Саме тому медіація посідає особливе місце серед форм вирішення конфліктів.

Медіація є альтернативним методом судової процедури й має низку відмінностей від неї. Вступ сторін, що сперечаються, у процес медіації є добровільним, а медіатор – вільно обраним (у цьому відношенні медіація подібна до арбітражу у формі третейського суду).

Якщо завдання суду входить визначити, хто зі сторін правий і хто винен, то медіація спочатку націлена на пошук згоди, з допомогою посередника обговорюються різні варіанти вирішення конфлікту та спільно вибирають

із них той, що вони обидва визнають найкращим. Медіація орієнтована скоріше те що, що кожна зі сторін розуміє під справедливістю, ніж на юридичні закони.

Якщо в суді розробка та ухвалення рішення – це функція судді, то в медіації цим займаються самі сторони.

У суді сторони, що сперечаються, зобов'язані підкоритися судовому рішення, навіть якщо одна або обидві сторони цим рішенням не задоволені. У ході медіації всі рішення приймаються лише за взаємною згодою сторін.

Оскільки суди перевантажені, розгляд справ триває місяцями, котрий іноді роками. Процес медіації відносно нетривалий (Lande, 2000, p. 325).

Управління політичним конфліктом – це діяльність визначених суб'єктів щодо врегулювання конфлікту, або гармонізації його ходу для раціонального досягнення цілей учасників поточного політичного процесу.

Основні цілі посередництва (медіації) щодо врегулювання політичного конфлікту полягають у наступному:

- нейтралізувати негативні наслідки політичного конфлікту;
- обговорити, зняти дисонанс між конфліктуючими сторонами, опрацювати складну ситуацію. У медіації пропонуються різні точки зору, часто з несумісними поглядами на події чи варіанти виходу зі скрутного становища;
- розробити план майбутніх дій (проект угоди), який учасники змогли б прийняти за основу;
- підготувати учасників до того, щоб вони повною мірою усвідомлювали наслідки своїх рішень;
- створити відповідну модель для вирішення політичного конфлікту у майбутньому (Lande, 2000, p. 326).

Нині медіація є способом врегулювання конфліктів й суперечок за участю медіатора на основі добровільної угоди сторін з метою досягнення взаємоприйняттого рішення.

Варто відзначити, що на практиці технологія медіації застосовується, коли:

- 1) коли конфліктуючі сторони знайшли спільне рішення, але потрібний зовнішній контроль за тимчасовою угодою;
- 2) коли конфліктуючі сторони по-різному трактують політико-правові норми та вимагають запровадження санкцій стосовно опонента. Також як протидія корупційним процесам в державі;
- 3) технологія медіації має позитивний ефект при латентних етнополітичних конфліктах, коли конфліктуючі не можуть знайти взаємоприйнятне рішення (Beardsley, 2011).

Відповідно, до вище відзначеного, слід зауважити, що корупція у всьому її прояві небезпечна для держави в цілому, й політика повинна бути спрямована на її викорінення та зменшення її показників. Корупція серед органів правосуддя та інших правоохоронних органів призводить до того, що населення перестає довіряти та й звертається до суду як до органу вирішення конфлікту (Likarchuk, 2020, p. 21).

У такій ситуації процес медіації можна розглядати як певний комунікативний простір. Й в такому випадку, не слід належати до комунікаційного простору як до метафори чи засобу повсякденної інтерпретації політичної дійсності. Є всі підстави розцінювати цей термін як поняттєву конструкцію, яка має всі необхідні ознаки концептуального відображення певних фрагментів політичного життя (Mishchenko, Shevel, Likarchuk, Shevchenko, 2021, p. 1897).

Висновки

Політична медіація – форма опосередкування явищ політичного життя – солідарний компонент взаємодії владних структур і громадських сил, що сприяє вирішенню протиріч на користь позитивного розвитку держави та суспільства, міждержавних відносин.

Завдання медіаторів не в тому, щоб ухвалити рішення третейського суду або вирок. Швидше від самих сторін конфлікту залежить вироблення рішення, що оптимально відповідає їхнім інтересам. У результаті досягнутої домовленості мають виграти усі.

Процес медіації в будь-якій системі відносин (політичних, соціальних, економічних, міжнародних), що володіє особливими відмінними рисами, в кожному її змінному стані має цілком стійкі базові характеристики. Незважаючи на те, що теорія «медіації», в тому числі її юридична та політична складові, є в центрі уваги наукових інтересів академічного співтовариства, досі триває активна робота з розвитку та доповнення концепції. Не дивлячись на інші підходи до трактування феномена медіації, більшість авторів сходяться на тому, що медіація є не лише передбаченою правом процедурою, а й спеціальною технологією переговорів для роботи з політичним конфліктом.

Важливим механізмом медіативного процесу є обов'язкова участь у вирішенні конфлікту (або усуненні його наслідків) усіх залучених до нього сторін за посередництвом неупередженого посередника. У процедурі медіації переговори ведуться на основі інтересів, що зіштовхуються. Рішення по суті справи у процесі медіації приймає не третя сторона, а самі сторони, що конфліктують.

Reference

Beardsley, K. (2011). *The Mediation Dilemma*. New York: Cornell University Press.

Beriker, N. (2009). *Conflict Resolution: The Missing Link between Liberal International Relations Theory and Realistic Practice*. Handbook of Conflict Analysis and Resolution. Routledge, pp. 256–271.

Cooper, D. (2011). Challenging Contemporary Notions of Middle Power Influence: Implications of the Proliferation Security Initiative for „Middle Power Theory. *Foreign Policy Analysis*, Volume 7, Issue 3, pp. 317–336.

Hjarvard, S. (2008). The mediatization of society: A theory of the media as agents of social and cultural change. *Nordicom Review*, Vol.29, issue 2, pp. 102–131.

Lande, J. (2000). Toward More Sophisticated Mediation Theory. *Journal of Dispute Resolution*, no. 2, pp. 321–334.

Likarchuk, N. (2020). Favoritism as a Manifestation of Corruption and Managerial Incompetence. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*, no. 11 (1), pp. 17–22.

Mishchenko, A., Shevel, I., Likarchuk, D., Shevchenko, M. (2021). The aspects of international communication: Strategic partnership of Ukraine and Turkey. *Linguistics and Culture Review*, no. 5(S4), pp. 1895–1913.

Wallensteen, P., Svensson, I. (2014). Talking peace: International mediation in armed conflicts. *Journal of Peace Research*, Vol. 51, pp. 315–327.

MEDIATION AS A METHOD OF POLITICAL CONFLICT SETTLEMENT

Dariia Likarchuk

Candidate of Political Sciences,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,

e-mail: likarchukd@gmail.com,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The article analyzes the political conflict – the clash and confrontation of different socio-political forces and political actors in their quest to realize their goals and interests, primarily related to the struggle for power, redistribution and change of their political status. It is noted that the management of political conflict is the activity of certain actors to resolve the conflict, or harmonize its course in order to rationally achieve the goals of the participants in the current political process. Investigate the specifics of mediation and reveal aspects of mediation as one of the modern solutions to political conflicts. Investigate the specifics of mediation and reveal aspects of mediation as one of the modern solutions to political conflicts. The aim of the article is to analyze the specifics of mediation and reveal aspects of mediation as one of the modern ways of resolving political conflicts. Political mediation - a form of mediation of the phenomena of political life – a solidarity component of the interaction of power structures and social forces, which helps to resolve contradictions in favour of the positive development of the state and society, interstate relations. The task of mediators is not to make an arbitral award or a verdict. Rather, it is up to the parties to the conflict to make a decision that best suits their interests. As a result of the agreement reached, everyone should win. Research has shown that considering the history of mediation as an effective technology for resolving political conflicts, the following definition can be made: Mediation is an effective method of resolving political conflicts involving a third (neutral) party that is only interested in resolved their conflict.

Key words: political conflict; mediation; political conflict management; mediator; conflict resolution; conflict subjects; dynamics of conflict development.

МЕДИАЦИЯ КАК СПОСОБ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

Ликарчук Дарья Сергеевна

*Кандидат политических наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-7601>,
e-mail: likarchukd@gmail.com,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

В статье анализируется политический конфликт – столкновение и противоборство различных социально-политических сил и субъектов политики в их стремлении реализовать свои цели и интересы, связанные, прежде всего, с борьбой за получение власти, перераспределение и изменение своего политического статуса. Отмечается, что управление политическим конфликтом – это деятельность определенных субъектов по урегулированию конфликта или гармонизации его хода для рационального достижения целей участников текущего политического процесса. Цель – исследовать специфику медиации и раскрыть аспекты медиации как одного из современных способов разрешения политических конфликтов, анализ специфики и раскрытие аспектов медиации как одного из современных способов разрешения политических конфликтов. Политическая медиация – форма опосредования явлений политической жизни – солидарный компонент взаимодействия властных структур и общественных сил, способствующий разрешению противоречий в пользу положительного развития государства и общества, межгосударственных отношений. Задача медиаторов не состоит в том, чтобы принять решение третейского суда или вынести приговор. От работы самих сторон конфликта зависит выработка решения, оптимально отвечающая их интересам. В результате достигнутой договоренности должны выиграть все. В ходе научной работы установлено, что рассматривая историю становления медиации как эффективной технологии регулирования политических конфликтов, можно дать следующее определение: медиация – это эффективный метод регулирования политических конфликтов с участием третьей (нейтральной) стороны, заинтересованной только в том, чтобы стороны разрешили свой конфликт.

Ключевые слова: политический конфликт; медиация; управление политическим конфликтом; медиатор; урегулирование конфликта; субъекты конфликта; динамика развития конфликта.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249014
УДК 14:008:327

**ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПЛАТФОРМА
В РАМКАХ СУЧАСНИХ ДИСКУСІЙ СТОСОВНО
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Печеранський Ігор Петрович

*Доктор філософських наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4722-2332>,
e-mail: ipecheranskiy@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:
10.12.2021
Рецензовано:
12.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Печеранський, І. П. (2021). Філософсько-культурологічний дискурс як методологічна платформа в рамках сучасних дискусій стосовно міжнародних відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 62–75. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249014>.

Мета дослідження – розгляд найвпливовіших і репрезентативних філософсько-культурологічних теорій і дискусій в якості методологічного інструментарію в рамках сучасної теорії міжнародних відносин. Завданнями статті є діагностика системи міжнародних відносин, яка перебуває у перехідному та нестабільному стані на поч. ХХІ ст.; доведення обмеженості критеріїв «об'єктивності»/сцієнтизму на практиці міжнародних відносин та необхідності звернення до філософсько-культурологічного дискурсу; огляд ідей та підходів в якості методологічної платформи вирішення проблем теорії і практики міжнародних відносин. Дослідницька методологія спирається на методи наукового аналізу та синтезу, узагальнення та контекстуальний аналіз, а також на потенціал «культурологічного повороту» в сучасній теорії міжнародних відносин. Наукова новизна статті полягає у виокремленні та аналізі низки ґрунтовних філософсько-культурологічних підходів

і напрацювань, в якості методологічної платформи під час вивчення системи міжнародних відносин на сучасному етапі. У підсумку проведеного дослідження було доведено продуктивність застосування теорії мовленнєвих актів і концепту «перформативу» (Дж. Остін, Дж. Сьорл, П. Стросон), сучасної «психологічної антропології» та етнопсихології (Г. Морган, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, К. Гірц, С. Лур'є та ін.), феноменології (Е. Гуссерль), дослідницького проекту «Cross-Cultural Survey» Дж. Мердока, (Г. Райл, Р. Сьорл, В. Куайн, Д. Деннет та ін.), гештальтпсихології, сучасної когнітивістики, концепції лінгвокультурної грамотності Е. Гірша та «організаційної антропології» Г. Гофстеде. Це допоможе фахівцям-міжнародникам глибше осмислити проблеми міжкультурної комунікації та поліпшити розгляд нових граней моделювання взаємодій у системі міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародні відносини; «культурологічний поворот»; міжкультурна комунікація; методологічний інструментарій; культурні універсалії; загальне та особливе.

Вступ

У XXI столітті система міжнародних відносин знаходиться у перехідному і вкрай нестабільному стані, коли відбувається формування нового світопорядку на засадах багатополярності. Ситуація все більше починає нагадувати анархію, коли кожен учасник міжнародних відносин змушений розраховувати тільки на себе, на власні можливості, відстоюючи національні інтереси. Сучасні експерти та вчені погоджуються з тим, що кожна країна змушена робити кроки, виходячи з непередбачуваності поведінки інших учасників, де добровільна згода та взаємодопомога, особиста зацікавленість й відповідальність кожного має переважати примус та експлуатацію, які повинні бути ліквідовані (Pozdnyakova, Belozerova, Vasilyeva, 2019).

Але, на жаль, агресія та війна Росії проти України, прихід в Афганістані до влади талібів, забруднення гідросфери планети, зменшення озонового шару, вирубування лісів, нова холодна війна між Росією та США, торговельні війни між США та Китаєм, розвиток міжнародного та кібертероризму й ін. проблеми лише підтверджують те, що ситуація в світі нагадує анархію. До пошуку конструктивних рішень цих проблем задіяні нині уряди та парламенти, вчені та державні діячі, партії і громадські рухи, а також широкий спектр міжнародних організацій, включаючи ООН, її численні інститути та установи.

Інструменти та методи пропонуються різного характеру – економічні, продовольчі, енергетичні, політико-правові, гуманітарні тощо, – проте чомусь поза увагою багатьох дослідників залишається філософсько-культурологічний дискурс, який є не менш, а в деяких ситуаціях навіть більш важливим

у контексті вирішення багатьох глобальних проблем міжнародних відносин. Більшість фахівців-міжнародників в Україні недосить чітко уявляють реальний рівень тих спеціальних культурологічних проблем, над вирішенням яких працювала й продовжує працювати світова наука, перебуваючи у тісному зв'язку з філософією. У цьому ключі, нагальним і доволі актуальним є звернення до поля філософсько-культурологічних теорій, концепцій та дискусій, осмислюючи його в якості методологічної платформи вирішення нагальних проблем теорії і практики міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання методології дослідження системи міжнародних відносин поки що залишаються слабо представленими в просторі сучасної науки. Вчені працюють у цьому напрямку, але це радше нечисельні спроби, з-поміж яких слід згадати роботи таких авторів, як В. Хонін, М. Кравчук, М. Дзера, Р. Пасічний, О. Коппель, О. Пархомчук, О. Шарко, Р. Вовк та ін. Більшість запропонованих авторами методологій і методів в основному запозичені з загальнотеоретичного базису або є сциєнтично орієнтованими, чого не достатньо для формування цілісної картини про систему міжнародних відносин, оскільки поза увагою залишається культура як важливий комплексний соціальний інтегратор, без якого неможливо пізнати і розкрити все багатоманіття інтеракцій у системі сучасних міжнародних відносин.

Можемо бачити, що під час розгляду важливих питань теорії та практики міжнародних відносин нині панують парадигми неореалізму (К. Волтц, С. Гантінгтон), неолібералізму (Дж. Най, Р. Кеохейн, С. Краснер, М. Дойл) та неомарксизму (І. Валлерстайн, А. Франк), окрім цього також використовуються системно-історичні, структурно-функціональні, методи марко- та мікроаналізу, метод case-study, аналітичні та синтетичні, синергетичні, принципи емпіричного та творчого підходу, емерджентності та когерентності тощо. Проте майже не дослідженими залишаються спроби аналізу низки ґрунтовних філософсько-культурологічних підходів і напрацювань, що перетворилися нині на змістовний та необхідний інструментарій під час вивчення системи міжнародних відносин на сучасному етапі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виокремлення та огляд найбільш впливових і репрезентативних філософсько-культурологічних теорій та дискусій, які нині становлять спільне поле аргументації, що створює можливість для

конструктивного діалогу, кращого розуміння та координації взаємодії у рамках міжнародних процесів і пов'язаних з ними проблем у XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження

Однією з ключових проблем філософсько-культурологічного дискурсу в межах системи сучасних міжнародних відносин, на якій, в першу чергу, хотілося б зацентувати увагу, є виокремлення та усвідомлення епістемологічних засад «культури» як важливого концепту гуманітарного пізнання. Це передбачає, по-перше, розгляд термінологічних інтерпретацій поняття «культура» в контексті теорії та практики міжнародних відносин; по-друге, аналіз глобальних моделей культури як взаємодії («війна інтерпретацій» чи «синтез цінностей»); по-третє, розкриття феномену і значення міжкультурної комунікації (хто з ким комунікує в культурі); по-четверте, звернення до методологічного потенціалу «логіки сенсу» як підстави осмисленої взаємодії, а також до трансформації прийомів трансляції «способів смислопокладання» в новітній культурі, де у нагоді стане теорія мовленнєвих актів й концепт «перформативу» (Дж. Остін, Дж. Сьорл, П. Стросон).

Із цією тематикою тісно пов'язані дискусії навколо проблеми «культурних універсалій» та «культурних констант». У ході вирішення цієї проблеми, варто відповісти на одне з ключових питань – ці універсалії і константи є ідеальними структурами чи ілюзіями об'єктивності? Як зазначав С. Лур'є: «Культурні константи водночас і провокують нашу активність у світі, і скеровують її, і наперед визначають наше сприйняття світу. Це те, що лежить за інтенціональністю культурних світів. Свого роду це когнітивна схема, яка охоплює цілісний образ світу, відображаючи взаємовідношення його об'єктів. Але, будучи «інтенціональною» схемою, вона специфічна для кожної культури і не може претендувати на об'єктивність. Швидше, будучи принципово поза-логічною і конфліктною сама в собі, вона в змозі створювати на рівні свої носіїв ілюзію об'єктивності картини світу («інтенціонального світу»), збудованої на її основі»(Lurie, 2020, p. 15).

Виходячи саме з такого формулювання, бачимо, що для міжнародника важливо звернутися до сучасної «психологічної антропології» та етнопсихології, починаючи з робіт Г. Моргана та Л. Леві-Брюля до К. Леві-Стросса та К. Гірца, продемонструвавши близькість ракурсів вивчення людини та суспільства крізь призму поняття «культура». У цьому контексті значення має знайомство з ідеєю «логіки опозицій», «пралогічного мислення» Л. Леві-Брюля та амбівалентних «тотемічних логік» К. Леві-Стросса. Не менш важливими для розуміння специфіки контрагента міжнародної комунікації є питання про межі порівняльного методу в антропології

Ф.Боаса та А.Редкліфа-Брауна, а також функціоналізм Б.Малиновського. Для розуміння міжнародних процесів як системи договірних відносин значення має тема здорового глузду. Відмова К.Гірца від «розуміння» на користь «інтерпретацій» також доповнює палітру затребуваних підходів до вивчення культури, що перетинаються з проблемним полем психології.

Окремий інтерес у цьому ключі становлять роботи згаданого С. Лур'є, який систематизував досягнення сучасної антропології крізь призму психології. Ідея схоплення у понятті нераціональної реальності попри свою парадоксальність є доволі продуктивною, хоча б тому, що дозволяє підійти до питання речі самої по собі зі сторони досвіду повсякденності, який представлений через інтроспекцію та у розгорнутих й об'єктивованих формах. У ході трансферу як «зчеплення несвідомих образів з фактами реальності» ці образи поступово переростають у факти, «керовані» культурними сценаріями. При цьому, С. Лур'є зазначає, що «культурні константи» не субстанційні, а операційні. Контакти і взаємодії у міжнародній площині насичені численними варіаціями різних «досвідів», котрі конституують психологічно-антропологічний вимір міжнародних відносин. А звідси виникає питання, яким чином ці відносини можна інтерпретувати та чи існує загальна підстава інтерпретацій, відповідь на яке пов'язана зі з'ясуванням суті «культурних універсалій».

Чимало філософів, культурологів і регіоналістів поділяють ідею «культурних універсалій» як маркера, що розкриває загальне в одиничному, а також доповнюють подібне трактування ідеєю інваріантної основи національно-своєрідних загальнолюдських цінностей. Навряд чи можна категорично стверджувати, що «універсалії культури» існують як «об'єктивна реальність», радше це реальність номінальна, а тому у кожній культурі загальне проявляється по-своєму. Американський дослідник і засновник кроскультурної антропології Джордж Пітер Мердок у межах власного дослідницького проекту «Cross-Cultural Survey» (Кросс-культурне опитування) сформулював ідею культурних універсалій як «типових аспектів життя» будь-якого суспільства. На його думку, це соціальна система, родинні зв'язки, праця, мова, право власності, релігійні обряди, свята, одяг та прикраси, ігри тощо. А культура в цілому «ідеаційна», де групові звички вербалізовані або концептуалізовані «ідеальні норми, або патерни поведінки» (Murdoch, 1940). Інший американський антрополог К. Клакхон стверджував, що невіддільні від змісту форми перетворюють людей на ментально і

психологічно пластичних, на відміну від біологічних потреб, що лежать в основі універсальї культури (Kluckhohn, 1949).

Констатація факту, що універсалія «людина» відповідає ідеальному, а не психологічному рівню взаємодії, здавалося б, прирікає міжнародні відносини на неминучість групових зіткнень, що виражаються у «продавлюванні» деякими країнами своїх інтересів через приховане або відкрите нав'язування. А як же бути з вмінням домовлятися і знаходити досягати компромісів? У дипломатії та міжнародній політиці це ключове, якщо ми ставимо собі за мету досягнення миру та співпраці, а не розпалювання розбрату та війни.

Справа у тому, що культурні цінності та сенси кристалізуються в ідеї та ідеології, які з психологічної точки зору не є універсальними для всіх. Щоб стати «універсальними», вони повинні підсилитися комунікаціями та владними технологіями. Більше того, дораціональні «культурні константи» є «ціннісно нейтральними». Задля налагодження продуктивного міжнародного діалогу та досягнення компромісу важливо зберегти вихідну семантичну цілісність, а тому слід звернутися до досвіду лінгвокультурологічного прочитання феноменології Е. Гуссерля, піднявши у зв'язку з цим питання про комунікацію як проблему сумірності мовних виразів. Йдеться про мову як досвід концептуалізації сенсів, цінностей та почуттів, як раціональний місток між невербалізованим чуттєвим началом й логікою розуму.

Разом з тим, Е. Гуссерль, як відомо, формулює ідею «чистої граматики» як логіки мови (Husserl, 2001, pp. 275–319) та виділяє найбільш «глибокий» шар феномену (аналогу речі в свідомості) – «ноезу» як «спосіб даності мислимого». Це відкриває пласт свідомості, який є основою будь-якої предметності, певний «формат» наявності сенсу, що виводить міжнародника як теоретика, так і практика, на питання про глибинну відмінність і водночас співставлення культур. Також хотілося б звернути увагу на те, що розкриваючи свій методологічний потенціал у галузі лінгвокультурології, феноменологія акцентує увагу на інтенціональності свідомості, обґрунтовуючи спрямованість на предметність в якості умови можливості культури та комунікації (зокрема й міжнародної). Йдеться про інтенційну сутність свідомості, яка полягає в тому, що кожний акт свідомості на щось спрямований. І те, на що орієнтована свідомість, дане їй або постає перед нею як предмет, що має незалежний від свідомості статус. У лінгвокультурологічному ключі це означає установку на заданість іншого (людини, мови, способу життя тощо), як неаналогічного собі.

Поряд з цим, одним із важливих методологічних прийомів у рамках філософсько-культурологічних дискусій є проблема абстрагування як виявлення універсального в конкретному та унікальному. За допомогою

гіпотези «мовної відносності» Сепіра-Ворфа (Sapir-Whorf hypothesis) (Sapir, Mandelbaum, eds., 1949; Whorf, 1956), яка розкриває залежність мови від соціокультурних умов та історичного горизонту самої мови, міжнародник-теоретик, як і практик, не лише краще розуміє зв'язок буття сенсу від просторово-часового хронотопу, але й те, як мова добуває, зберігає та передає цінності й сенси культури, що синтезуються нею у процесі історичного розвитку. На відміну від цього підходу та його абсолютизації, лінгвістична філософія, розроблена низкою напрямків XIX–XX ст., приміром, у екзистенціалізмі, феноменології та ін., наполягає на фундаментальній залежності мови не тільки від відносних, а й від абсолютних (нерелятивних) онтологічних засад, що не зводяться до історичного контексту.

Яка роль і участь індивідуальної людської свідомості у цих драматичних колізіях сутнісного та феноменального? У ході відповіді на це запитання на перший план виходять напрацювання в галузі філософії свідомості (Г. Райл, Р. Сьорл, В. Куайн, Д. Деннет та ін.), гештальтпсихології, і навіть сучасної когнітивістики за останні п'ятдесят років. Відповідно до цих й вищевказаних підходів відносно шляхів формування абстракцій, слід відзначити, що йдеться про два полюси взаємодії людини зі змістовно-сутнісними засадами речей: по-перше, ця взаємодія детермінується самим «абсолютним змістом» культури як традиції «прочитання поняття»; по-друге, вона формується в межах когнітивної практики сенсопокладання. Ці полюси посилюють й доповнюють один одного, маючи на меті пізнання речей (стану справ) у їхніх сутнісних ознаках. І що також важливо, що подібні концепти «прив'язані» до «значень» (денотатів і десигнатів) як «уявлень» про речі, визначених з боку мовної реальності та її суб'єктів, тобто конкретних носіїв. Те, що денотат не є самою річчю, а класом предметів, котрі утворюють обсяг поняття, вже передбачає вихід за межі позитивістської логіки, заснованої на теорії відображення, закладаючи онтологічні та епістемологічні передумови розуміння численних інтеракцій та контактів на міжнародному рівні.

Для фахівця в галузі міжнародних відносин важливо розуміти, що культура є тим механізмом, який поєднує універсальне та унікальне, і тому особлива увага має бути приділена динаміці «культурних універсалій», яка визначає, з одного боку, спосіб їхнього постійного відтворення як переосмислення гіпотетичних онтологічних основ сенсопокладання, а з іншого, значний обсяг культурного простору заповнюють технології системного відтворення «ноєми», покладеної на певні термінологізовані системи значень. Культурні універсалії покликані не лише підтримувати певні

владні претензії окремих соціальних груп, але й бути з огляду на їхні політичні ігри своєрідною «верхньою межею» сенсу, завдяки якій чуттєві образи позбавлені статусу логічно загального. А тому дискусії навколо «метамови» в рамках філософії науки залишаються актуальним для розбудови сучасних міжнародних відносин, насамперед тому, що без цієї гіпотези країнам-учасникам будь яких перемовин неможливо домовлятися з будь яких питань. Утім, ні про яку тотальність загального і жорстку семантичну регламентацію теж не йдеться, що залишає можливість для розвитку діалогу й більш гнучкого пристосування всіх учасників перемовин до мінливих умов та обставин простору діалогу, де партикулярні інтереси кожного контрагента не повинні скасовувати необхідність регулятивного принципу загального блага.

У цьому ключі для проведення подальших досліджень методологічну цінність становить «організаційна антропологія» нідерландського соціолога Герта Гофстеде, особливо його вивчення систем національних цінностей за допомогою розробленого опитувальника для 76 країн, який охоплює представників різних професій (Hofstede, 1980). Мова про метод оцінки кроскультурної компетентності, доповнений його послідовниками, що включає шість вимірів: дистанціювання від влади (схиляння перед нею або побудова відносин на основі рівності і взаємної поваги), відокремлення (конкретизація ступеня солідарності за умови поваги до особистих цілей), наполегливість (мужність як готовність домагатися мети); уникнення невизначеності (поведінка у ситуаціях ризику), стратегічне мислення («довгострокова орієнтація» чи «конфуціанський динамізм») та припущення («індульгенція»). Застосовуючи цей метод до аналізу контексту міжнародної взаємодії, яка завжди має свою специфікацію в залежності від країн-учасниць, потрібно розуміти, що він може та має бути доповнений аналізом особистісних якостей, соціального стану, економічних можливостей родин чи країни в цілому тощо. Одним із ключових показників результативності методу Гофстеде у тому, що він покликаний з огляду на високу прагматичну коректність запобігти конфліктам, спричиненим комунікативними провалами контрагентів з різних культурних середовищ, а також нівелювати значення факторів, що заважають координації зусиль під час вирішення міжнародних проблем.

Концепція лінгвокультурної грамотності американського культуролога та педагога Еріка Гірша, розроблена спільно з колегами та представлена у роботі «Культурна грамотність: що повинен знати кожен американець», також може бути залучена до розробки теорії та практики міжнародних відносин. Дослідник розглядає культурні патерни (від Біблії та фольклору до медицини та технології, від уявлень про світову політику та, власне,

американську політику до світової географії та географії США), котрі, на його думку, відповідають американській комунікативній моделі. Знання цих патернів, враховуючи практику міжнародних відносин, може допомогти розібратися у власній культурі не лише американцям, але й іншим народам. А це не лише різні рівні міжкультурної компетентності (комунікативна, лінгвістична та, але й власне культурна), але й відповідні знання (необхідні для виживання, забезпечення повноцінного існування в цій культурі, для входження в чужу культуру та реалізації ідентичності мовного суб'єкта). Треба відмітити, що гіршова концепція лінгвокультурної поінформованості має певні недоліки, а тому справедливо піддається критиці, оскільки опанування інформації та її засвоєння – це різні гносеологічні шляхи. Тому американський психолог Говард Гарднер вважає, що імплементація методики Гірша в школах США сприяє примітивізації мислення, стоїть на заваді формування «множинного інтелекту» (Gardner, 1983; Lavryuchenko, 2016).

Висновки

Отже, на прикладі розглянутого блоку питань можна зробити попередні висновки про те, що культура виступає важливим комплексним соціальним інтегратором, який не редукується до жодного зі своїх елементів, так само, як партикулярна політична воля, розглянута сама по собі, не підміняє «культурну» солідарність як основу конструктивних міжнародних відносин. Дослідники та експерти з міжнародної проблематики не повинні ігнорувати осмислення теми «логіки сенсу» та питання сумісності мовних виразів, без чого неможливо осягти культурний плюралізм «сенсопокладання». Детальний аналіз типів покладання сенсу на базі лінгвістичного і лінгвокультурного матеріалу дає змогу порушити важливі філософсько-культурологічні дискусії, які сприяють уточненню поняття та специфіки культурної свідомості контрагентів міжнародної комунікації, як і особливості тих рішень, які приймаються на цьому рівні залежно від способів цілепокладання.

Залучення філософсько-культурологічного дискурсу до розгляду проблем у рамках сучасної теорії міжнародних відносин передбачає поєднання принципу раціональності/об'єктивності з аксіологічним та антропологічним підходами, а також використання досвіду рефлексії, направленою на викриття обмеженості критеріїв «об'єктивності» на практиці міжнародних відносин. Враховуючи інтегративний потенціал «культурних кодів» і кумулятивний ефект діяльності соціальних агентів, ми краще розуміємо важливість «культурних універсалій» та «культурних констант»,

у зв'язку з діалектикою загального та одиничного, що відкриває перед фахівцями-міжнародниками перспективу цілісного осмислення проблем соціальності та розгляду нових граней моделювання взаємодій у системі міжнародних відносин. Задля цього потрібно звернутися до методологічного потенціалу низки концептів і теорій, зокрема, теорії мовленнєвих актів і концепту «перформативу» (Дж. Остін, Дж. Сьорл, П. Стросон), сучасної «психологічної антропології» та етнопсихології (Г. Морган, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, К. Гірц, С. Лур'є та ін.), феноменології (Е. Гуссерль), дослідницького проекту «Cross-Cultural Survey» Дж. Мердока, (Г. Райл, Р. Сьорл, В. Куайн, Д. Деннет та ін.), гештальтпсихології, сучасної когнітивістики, концепції лінгвокультурної грамотності Е. Гірша, «організаційної антропології» Г. Гофстеде.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є розширення методологічної платформи, на базі якої поглиблюватиметься розгляд проблем теорії та практики міжнародних відносин, зокрема за рахунок розгляду та впровадження порівняльного моделювання на засадах «аксіом сенсопокладання» (Н. Луман), ідей «універсальної граматики» (Н. Чомські) та проблематики «неконтактних культур» (Д. Еверетт) і «культурних кордонів», теорії реміфологізації культурного простору, відкритих і закритих суспільств (К. Поппер), мобільності капіталу (З. Бауман), «уявних спільнот» (Б. Андерсон), постсуверенізації тощо.

References:

- Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The theory of multiple intelligences*. New York: BasicBooks.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences. International Differences in Work-Related Values*. Vol. 5. California: Sage Publications.
- Husserl, E. (2001). *Logicheskie issledovaniia* [Logical Investigations]. Translated from German by V. I. Molchanov. Vol. 2 (1). Moscow: Gnozis, Dom intellektualnoi knigi.
- Kluckhohn, C. (1949). *Mirror for Man: The Relation of Anthropology to Modern Life*. New York: Whittlesey House.
- Lavrychenko, N. (2016). Mnozhynnyi intelekt i obdarovanist u teoretychnii modeli Hovarda Hardnera [The Multiple Intelligences and Giftedness in the Theoretical Model of Howard Gardner]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovation technologies], no. 4 (58), pp. 11–19.

- Lure, S. V. (2020). *Psikhologicheskaia antropologiia. Istoriia, sovremennoe sostoianie, perspektivy* [Psychological anthropology. History, current state, prospects]. Moscow: Akademicheskii Proekt.
- Murdoch, J. P. (1940). The Cross-Cultural Survey. *American Sociological Review*, no. 5, pp. 361–370.
- Pozdnyakova, A. I., Belozerova, V. K., Vasilyeva, M. M. (2019). *Sovremennye mezhdunarodnye otnosheniia* [Contemporary international relations]. Moscow: Iurait.
- Sapir, E., Mandelbaum, D. eds.(1949). *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. Berkeley: University of California Press.
- Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought and Reality: selected writings*. New York: Wiley.

PHILOSOPHICALLY-CULTURAL DISCOURSE AS THE METHODOLOGICAL PLATFORM IN THE FRAMES OF MODERN DISCUSSIONS ON INTERNATIONAL RELATIONS

Igor Pecheranskiy

Doctor of Philosophy, Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4722-2332>,

e-mail: ipecheranskiy@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The purpose of the study is to consider the most influential and representative philosophical and cultural theories and discussions as methodological tools within the modern theory of international relations. The objectives of the article are to diagnose the current system of international relations in a transitional and unstable state at the beginning. XXI century; proving the limitations of the criteria of "objectivity"/ scientism in the practice of international relations and the need to turn to philosophical and cultural discourse; review of ideas and approaches as a methodological platform for solving problems of theory and practices of international relations. The research methodology is based on the methods of scientific analysis and synthesis, generalization and contextual analysis, as well as on the potential of "cultural turn" in the modern theory of international relations. The scientific novelty of the article is the isolation and analysis of a number of sound philosophical and cultural approaches and developments as a methodological platform for studying the system of international relations at the present stage. As a result of the study, the effectiveness of the theory of speech acts and the concept of "performative" (J. Austin, J. Searle, P. Strawson), modern "psychological anthropology" and ethnopsychology (H. Morgan, L. Lévy-Bruhl, C. Geertz, S. Lur'e, and others), phenomenology (E Husserl), research project "Cross-Cultural Survey" by J. Murdoch, (G. Ryle, J. Searle, W. Quine, D. Dennett, etc.), Gestalt psychology, modern cognitivism, the concept of linguistic and cultural literacy of E. Hirsch and "organizational anthropology" by G. Hofstede. This will help international specialists to better understand the problems of intercultural communication and improve the consideration of new aspects of modeling interactions in the system of international relations.

Key words: international relations; "cultural turn"; intercultural communication; methodological tools; cultural universals; general and special.

**ФИЛОСОФСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРС
КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА В РАМКАХ
СОВРЕМЕННЫХ ДИСКУССИЙ О МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ**

Печеранский Игорь Петрович

*доктор философских наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4722-2332>,
e-mail: ipecheranskiy@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

Цель исследования – рассмотрение наиболее влиятельных и репрезентативных философско-культурологических теорий и дискуссий в качестве методологического инструментария в рамках современной теории международных отношений. Задачей статьи является диагностика системы международных отношений, которая находится в переходном и нестабильном состоянии в нач. XXI в.; доказательство ограниченности критериев «объективности»/сциентизма на практике международных отношений и необходимости обращения к философско-культурологическому дискурсу; обзор идей и подходов в качестве методологической платформы решения проблем теории и практики международных отношений. Исследовательская методология опирается на методы научного анализа и синтеза, обобщение и контекстуальный анализ, а также на потенциал «культурологического поворота» в современной теории международных отношений. Научная новизна статьи состоит в выделении и анализе ряда основательных философско-культурологических подходов и разработок в качестве методологической платформы при изучении системы международных отношений на современном этапе. В итоге проведенного исследования была доказана продуктивность применения теории речевых актов и концепта «перформатива» (Дж. Остин, Дж. Серл, П. Стросон), современной «психологической антропологии» и этнопсихологии (Г. Морган, Л. Леви-Брюль, К. Гирц, С. Лурье и др.), феноменологии (Э. Гуссерль), исследовательского проекта «Cross-Cultural Survey» Дж. Мердока, (Г. Райл, Р. Серл, В. Куайн, Д. Деннет и др.), гештальтпсихологии, современной когнитивистики, концепции лингвокультурной грамотности Э. Гирша и «организационной антропологии» Г. Гофстеде. Это поможет специалистам-международникам

глубже осмыслить проблемы межкультурной коммуникации и улучшить рассмотрение новых граней моделирования взаимодействий в системе международных отношений.

Ключевые слова: международные отношения; «культурологический поворот»; межкультурная коммуникация; методологический инструментарий; культурные универсалии; всеобщее и особенное.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249020
УДК 327.8 : 327.2

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ПРИМИРЕННЯ І РОЗБУДОВИ МИРУ В РУАНДІ

Семчинський Костянтин Валерійович

*Кандидат філософських наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-3401>,
e-mail: semchynskyy@gmail.com,
Київський університет культури,
вул. Чигоріна, 20, Київ, Україна, 01042*

Надіслано:
05.12.2021
Рецензовано:
10.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Семчинський, К. В. (2021). Особливості постконфліктного примирення і розбудови миру в Руанді. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 76–84. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249020>.

Автором досліджуються особливості процесу постконфліктного примирення і розбудови миру в Руанді, визначається роль міжнародних і місцевих органів правосуддя в процесі постконфліктного примирення і покарання винних у масовому геноциді, виявляється особливості державної політики щодо ліквідації наслідків геноциду і відновлення справедливості та окреслюються засоби протидії рецидиву конфлікту в майбутньому. Застосувавши історичні, аналітичні і компаративні методи, автор робить висновок про те, що трибунали гачача як засоби відновного правосуддя сприяли відновленню довіри та соціальної гармонії у руандійському суспільстві, регенерації його ціннісно-культурної матриці. У результаті дослідження визначено, що заради розбудови позитивного миру управлінські рішення та дії щодо населення в усіх сферах суспільного життя містили миротворчий контекст, а уряд доклав зусиль щодо забезпечення руандійського суспільства від рецидиву конфлікту у майбутньому. У висновках виявлено, що руандійська стратегія розбудови миру вважається ефективною, тому що після масштабного геноциду було реалізовано політику національної єдності

та примирення задля розбудови єдиної нації, відновлення миру та справедливості, ефективного управління та економічного розвитку.

Ключові слова: конфлікт; геноцид; постконфліктне примирення; розбудова миру; руандійська модель.

Вступ

Упродовж квітня – червня 1994 р. у Руанді було вбито понад 800 тис. представників народності тутсі і десятки тисяч представників народності хуту через те, що останні були або занадто поміркованими, або занадто симпатизували тутсі, були занадто багатими чи політично незручними. Після геноциду до влади прийшов Революційний патріотичний фронт Руанди (далі – РПФ), основу якого становили народжені в сусідній Уганді репатріанти-тутсі. Сформований РПФ за представництва інших політичних партій уряд успадкував повністю зруйновану країну із травмованим і збіднілим населенням, зруйнованою державою та інфраструктурою. Менш ніж за десятиріччя вдалося відбудувати низку об'єктів, відновити державні інституції і докризовий рівень економіки, проте рана на тілі руандійського суспільства ще довго не загоювалася, а справедливість і примирення залишалися викликом для Руанди. Влада, яка очолила країну після геноциду й фактично повернула її до життя, своїм пріоритетним завданням обрала встановлення справедливості як для жертв геноциду, так і для винних в цьому жахливому масовому вбивстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У останніх дослідженнях і публікаціях вітчизняних авторів окреслюються нормативно-процесуальні та державно-правові аспекти відновлення справедливості і державного механізму після завершення геноциду, однак бракує комплексного аналізу стратегії розбудови миру в руандійському суспільстві впродовж 1994–2012 рр. Зарубіжні дослідники приділяють більше уваги суспільно-ціннісним та морально-етичним аспектам примирення як засобу відновлення серйозно пошкодженої суспільної тканини, ролі міжнародної спільноти і засобів масової комунікації у врегулюванні конфлікту.

Формулювання цілей статті

Наразі постає актуальним дослідити особливості процесу постконфліктного примирення і розбудови миру в цій африканській країні. Тому автор ставить перед собою завдання:

– визначити роль міжнародних і місцевих органів правосуддя в процесі постконфліктного примирення і покарання винних у масовому геноциді;

– виявити особливості державної політики щодо ліквідації наслідків геноциду, відновлення справедливості, суспільно-економічних реформ і поліпшення добробуту громадян;

– окреслити засоби протидії рецидиву конфлікту в майбутньому і перспективи розбудови позитивного миру в Руанді.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливістю руандійської стратегії розбудови миру є абсолютна політична і моральна поразка однієї сторони громадянського конфлікту (хуту) перед іншою (тутсі) через вчинення першими геноциду щодо других і, як наслідок, загроза помсти переможців за цей злочин проти людяності, що вчинили переможені. Міжнародна спільнота за таких умов не пропонувала моделей примирення, які б передбачали обов'язкову участь переможеної сторони в управлінні постконфліктним суспільством. Водночас, в уряді були пропорційно репрезентовані помірковані представники обох сторін конфлікту. Наприклад, «перший післявоєнний уряд Руанди був компромісом між РПФ та членами опозиційних партій хуту. Президентом був призначений Пастер Бізімунгу – симпатик РПФ, однак хуту за походженням. Посаду прем'єр-міністра обійняв ще один хуту – Фостін Твагірамунгу, лідер опозиційного Демократичного республіканського руху. Поль Кагаме, лідер РПФ, залишив для себе посаду віце-прем'єр-міністра. Шістнадцять міністрів із двадцяти двох, призначених у новий Кабінет, були хуту» (Mykhalska, 2020, p. 162). Цей уряд взявся викоринити практику безкарності в руандійському суспільстві раз і назавжди. Незважаючи на те, що низка міжнародних донорів воліли б реалізації поміркованої південноафриканської моделі «правди і примирення» в Руанді, позиція уряду була безкомпромісною щодо невідворотності покарання винних і забезпечення прав постраждалих від геноциду задля творення спільного майбутнього. Задля досягнення цієї мети уряд і донорські організації інвестували чималі кошти в розбудову системи правосуддя. Було профінансовано і впроваджено більше 100 проектів у сфері правосуддя: програма підготовки юристів, слідчих, поліції та суддів, підтримка судової та адміністративної реформ, фінансування будівництва судових приміщень, бібліотек, тюремних закладів, технічне забезпечення належного функціонування Верховного Суду та Міністерства юстиції тощо. Результати виявилися приголомшливими: вже у 1996 р. Національна асамблея Руанди приймає закон про геноцид, в якому конкретизуються категорії злочинів і відповідних ним покарань, а суди впродовж наступних п'яти років винесуть близько 3 500 вироків за цим законом.

Також з кінця 1994 р. почав діяти Міжнародний трибунал із кримінальних злочинів у Руанді, який розглянув 61 справу й виніс вироби 95-м організаторам геноциду до 2015 р. Не було винесено жодного смертного вироку, найсуворішим покаранням було пожиттєве ув'язнення, а низці винних у масовій масакрі вдалося втекти від правосуддя. Сили, що припинили геноцид і сформували новий уряд також уникнули покарання за ймовірно скоєні злочини, що створювало відчуття безкарності, «правосуддя на користь переможців». Критика на адресу МКТР також стосувалася «його високої вартості, тривалості судових процесів, питань ефективності та значення процесів для пересічних руандійців. Водночас, список досягнень МКТР є вражаючим, оскільки він створив виклад подій геноциду на основі фактів, підтвердив геноцид проти етнічної групи тутсі в Руанді, встановив індивідуальну, а не групову кримінальну відповідальність, провів судові процеси щодо практично всього уряду часів геноциду, сприяв визнанню пережитих потерпілими подій і страждань, а також сприяв просуванню поваги до прав людини та верховенства права в Руанді» (Witte, Duffy, 2018, p. 147).

До 1998 р. близько 130 000 затриманих і ув'язнених перебували у переповнених в'язницях, що змусило владу шукати альтернативний підхід до вирішення цієї проблеми. За умов нездатності національних судів або МКТР розглянути таку кількість справ, функцію відновного правосуддя на місцевому рівні було покладено на трибунали *гачача* – модернізовану форму традиційного руандійського юридичного механізму, – які сприяли відновленню індивідуальних стосунків між жертвою та злочинцем, а також стали засобом національного примирення. Оскільки *гачача* (мовою кіньярванда – «ліжко м'якої зеленої трави») були засновані на традиційних підходах примирення, уряд адаптував і формалізував їх сучасну версію, зокрема для того, щоб вирішити проблему непристосованості традиційних ритуалів для розгляду таких серйозних злочинів як геноцид. У період з 2002 по 2012 рр. в Руанді понад 12 000 трибуналів *гачача* розглянули від 1,2 до 2 млн справ про геноцид та інші серйозні злочини. Почавшись у 2002 р. як пілотний проєкт, у 2005 р. вони були запроваджені урядом на національному рівні. Уряд заснував спеціальну установу – Національну службу для юрисдикції *Гачача*, що здійснювала нагляд за виконанням низки законів. Традиційне правосуддя, таким чином, «було тісно пов'язане з державним апаратом судового переслідування та тримання під вартою» (Witte, Duffy, 2018, p. 143).

Алгоритм діяльності *гачача* передбачав збір письмових свідчень очевидців про те, що вони пережили й бачили під час геноциду і доказової бази, обговорення конфлікту як негативного досвіду, його колективне опрацювання, масові публічні вибачення й прощення. Обвинувачені передавалися тим

громадам, де він чи вона вчинили злочин. Обговорення злочину відбувалося в режимі загальних зборів, надавалися свідчення і зустрічні свідчення, заслуховувалися аргументи й контраргументи. Якщо засуджені зізнавалися у своїх злочинах, їхній вирок розподіляли на дві частини. Перша – відбування терміну у в'язниці, друга – громадські роботи у т. зв. таборах TIG (Travaux d'Interet General), однак кількох винних все ж засудили до страти. Водночас суди гачача більше акцентували увагу на «розказуванні правди», ніж змогли задовольнити потребу жертв у досягненні справедливості шляхом покарання винних.

Однією із сильних сторін системи *гачача* було саме те, що вона включала елемент загоєння, таким чином вона могла служити як примиренню, так і правосуддю. Іншою сильною стороною її було те, що в культурному відношенні це було знайомим для руандійців. Однак міжнародні організації критикували руандійський уряд за проведення процесів *гачача* тому, що вони суперечать деяким нормам міжнародного права, а «руандійці вважають, що уряд Руанди використовував цей процес для сприяння вибірковому правосуддю та формування історії геноциду, в якій відсутні їх власні злочини. Участь місцевих лідерів громад та присяжних іноді призводила до політичного упередження, а певні особливості побудови такі як відсутність заробітної плати суддів, стимулювали корупцію (Witte, Duffy, 2018, р. 146.). Отже, завдяки принципам відновлення та відповідальності, що були закріплені у функціях *гачача*, ці трибунали сприяли примиренню між хуту та тутсі, об'єднуючи їх єдиним поняттям «руандієць» і як наслідок – сприяли відновленню довіри та соціальній гармонії у руандійському суспільстві.

Позиція «жертви» в очах міжнародної спільноти дозволила уряду Руанди повною мірою запровадити механізми, зручні для уряду в ефективному управлінні постконфліктними територіями, аж до розв'язання війни із сусідньою Демократичною республікою Конго через те, що там переховувалися та отримували підтримку представники протидіючого табору – колишні комбатанти (Mykhalska, 2020, р. 157). Водночас, управлінські рішення та дії щодо населення в усіх сферах суспільного життя містили миротворчий контекст. Уряд доклався до творення нової суспільної ідентичності: відтепер лише концепт громадянської приналежності – руандієць – є прийнятним як на офіційному, так і на побутовому рівні; натомість апеляція до етнічної приналежності (хуту або тутсі) заборонена законом задля забезпечення від рецидиву конфлікту, що спалахнув на етнічному ґрунті.

Постконфліктне примирення, що формально відбулося в руандійському суспільстві, базувалося на відновленні стосунків між винними та жертвами на основі «угоди про вибачення» винного та прощення його злочинів жертвами. Представники населення, які відчували політичні симпатії до різних сторін конфлікту, мали знайти компроміси. І пошук компромісів здійснювався через комунікації прихильників різних таборів конфлікту одне з одним – по всій Руанді, навіть у найменших селах за спонсорської підтримки міжнародних миротворчих організацій було засновано т.зв. «клуби примирення» з метою не дати міжетнічній ворожнечі з минулого гальмувати розвиток країни. Упередження щодо колишніх ворогів зменшувалося шляхом санкціонування владними приписами контактів індивідів з протидіючих груп, але з однаковим соціальним та економічним статусом, що мало на меті поширення знань та обмін інформацією один щодо одного.

Розбудова позитивного миру в Руанді передбачала і програму суспільно-економічних реформ, які вкупі з реформою правоохоронної системи дали позитивний результат вже впродовж наступного десятиріччя. Керівництво держави на чолі із незмінним лідером РПФ президентом Полем Кагаме взяло курс за застосування моделей провідних країн Південно-Східної Азії для форсування суспільно-економічного розвитку. Наразі Руанда є однією з найменш корумпованих країн Африки (47 місце у світовому рейтингу), 15-ю економікою у світі за темпами зростання (із показником у 7,6 % на 2020 р.), країною із низьким рівнем насильства і терористичної загрози у суспільстві і високим потенціалом для безпеки і простоти ведення бізнесу. Після жахливого геноциду і тривалого примирення в руандійському суспільстві вдалося відновити цінність людського життя. Наразі на 100 тис. мешканців лише 2,5 вбивств на рік трапляються в Руанді, в той час як в Індії – 3,2, а у США – 5,4.

Руандійська стратегія розбудови миру вважається ефективною тому, що після масштабного геноциду було реалізовано політику національної єдності та примирення задля розбудови єдиної нації, відновлення миру та справедливості, ефективного управління та економічного розвитку.

Висновки

Особливостями руандійської моделі примирення є комплексне застосування міжнародних, національних та традиційних інструментів відновного правосуддя, суспільний діалог і компроміс, утвердження нової національної ідентичності й прерогатива ефективного управління постконфліктним суспільством.

Трибунали *гачача* як засоби відновного правосуддя ініціювали обговорення конфлікту як негативного досвіду, його колективне опрацювання,

масові публічні вибачення, прощення й сприяли відновленню довіри та соціальній гармонії у руандійському суспільстві.

Заради розбудови позитивного миру управлінські рішення та дії щодо населення в усіх сферах суспільного життя містили миротворчий контекст, а уряд доклав зусиль щодо забезпечення руандійського суспільства від рецидиву конфлікту у майбутньому.

У перспективі варто дослідити, як руандійський досвід загальнонаціонального примирення та регенерації суспільно-ціннісної матриці може бути корисним у процесі реалізації стратегії розбудови миру в Україні.

References

- Aho, M. C. (2001). *Media's Role in Peacebuilding*. Virginia: George Mason University.
- Bloomfield, D., Barnes T., Huuse, L. eds. *Reconciliation After Violent Conflict*. (2003). Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Mykhalska, V. (2020) *Polityka upravlinnia postkonfliktnyu terytoriiamy* [Post-conflict management policy]. PhD Dissertation. Donetskyi natsionalnyi universytet im.Vasylia Stusa [Vasyl Stus Donetsk National University].
- Somin, S. V. (2017). *Prupynennia i postkonfliktne vrehuliuvannia separatystskykh konfliktiv: inozemnyi dosvid i vysnovky dlia Ukrainy. Analychna zapyska* [Cessation and Post-Conflict Settlement of Separatist Conflicts: Foreign Experience and Conclusions for Ukraine]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies]
- Witte, E. A., Duffy, C. (2018). *Options for Justice: A handbook for Designing Accountability Mechanisms for Grave Crimes*. Open Society Foundations

KEY FEATURES OF POST-CONFLICT RECONCILIATION AND BUILDING PEACE IN RWANDA

Konstyantyn Semchinsky

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-3401>,

e-mail: semchynskyy@gmail.com,

Kyiv University of Culture,

Kyiv, Ukraine

The author examines the peculiarities of the process of post-conflict reconciliation and peacebuilding in Rwanda, determines the role of international and local justice in the post-conflict reconciliation and punishment of perpetrators of mass genocide, identifies features of state policy to eliminate genocide and restore justice. Using historical, analytical and comparative methods, the author concludes that gachacha tribunals as a means of restorative justice have helped to restore trust and social harmony in Rwandan society, to regenerate its value and cultural matrix. The study found that in order to build positive peace, governance decisions and actions on the population in all spheres of public life contained a peacekeeping context, and the government worked to protect Rwandan society from a recurrence of future conflict. The findings found Rwanda's peace-building strategy to be effective because, following a large-scale genocide, a policy of national unity and reconciliation was pursued to build a united nation, restore peace and justice, good governance and economic development.

Key words: conflict; genocide; post-conflict reconciliation; peace building; Rwandan model.

ОСОБЕННОСТИ ПОСТКОНФЛИКТНОГО ПРИМИРЕНИЯ И СТРОЕНИЯ МИРА В РУАНДЕ

Семчинский Константин Валерьевич

*Кандидат философских наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-3401>,
e-mail: semchynskyu@gmail.com,
Киевский университет культуры,
Киев, Украина*

Автор исследует особенности процесса постконфликтного примирения и развития мира в Руанде, определяет роль международных и местных органов правосудия в процессе постконфликтного примирения и наказания виновных в массовом геноциде, выявляет особенности государственной политики по ликвидации последствий геноцида и восстановления справедливости и определяют средства противодействия рецидиву конфликта в будущем. Применяв исторические, аналитические и компаративные методы, автор делает вывод о том, что трибуналы крючья как средства восстановительного правосудия способствовали восстановлению доверия и социальной гармонии в руандийском обществе, регенерации его ценностно-культурной матрицы. В результате исследования определено, что ради развития позитивного мира управленческие решения и действия по населению во всех сферах общественной жизни содержали миротворческий контекст, а правительство приложило усилия по обезопасению руандийского общества от рецидива конфликта в будущем. В выводах выявлено, что руандийская стратегия развития мира считается эффективной, так как после масштабного геноцида была реализована политика национального единства и примирения для развития единой нации, восстановления мира и справедливости, эффективного управления и экономического развития.

Ключевые слова: конфликт; геноцид; постконфликтное примирение; развитие мира; руандийская модель.

**МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ
ВІДНОСИНИ**

**INTERNATIONAL
ECONOMIC
RELATIONS**

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249023>
УДК 327.58:061.1ЄС

МІГРАЦІЙНА КРИЗА ЄС ЯК ФАКТОР ЗМІН СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Гнаткович Оксана Дмитрівна^{1а},
Овчиннікова Тетяна Володимирівна^{2б}

¹Доктор економічних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7355-6988>,
e-mail: oksanahnatkovych53@gmail.com,

²Кандидат економічних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5775-1591>,
e-mail: tetiana.eclat@gmail.com,

^аЛьвівський національний університет ім. Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,

^бВідокремлений підрозділ «Львівська філія Київського
національного університету культури і мистецтв»,
вул. Кушевича, 5, Львів, Україна, 79019

Надіслано:
10.12.2021
Рецензовано:
12.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Гнаткович, О. Д., & Овчиннікова, Т. В. (2021). Міграційна криза ЄС як фактор змін сучасних міжнародних відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 86–98. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249023>.

У статті досліджено особливості міжнародних відносин у контексті міграційної кризи на сучасному етапі.

Метою дослідження стала характеристика історичних причин міграційної кризи, яка спостерігається нині у сфері міжнародних відносин, оцінка нормативного базису міграційної політики Європейського Союзу, рекомендації щодо покращення здійснення міжнародних відносин у контексті міграційної кризи, яка спостерігається на даний час на території європейських держав.

© Гнаткович О. Д., 2021

© Овчиннікова Т. В., 2021

В основі методології наукового дослідження лежить діалектичний метод, який узагальнює усі явища та процеси, що відбуваються у сфері міжнародних відносин у своєму взаємозв'язку та взаємозалежності. У процесі написання статті використовувалися методи аналізу та синтезу – при дослідженні особливостей системи міжнародних відносин; монографічний – при викладенні послідовного матеріалу, який стосується зазначеної теми дослідження; історичний – при характеристиці причин міграційної кризи; порівняльний – при оцінці ситуації, яка відбувалася в ЄС та в Україні; абстрактно-логічний – при обґрунтуванні логічної послідовності розвитку подій на міжнародній арені, які спричинили міграційну кризу на сучасному етапі розвитку суспільства.

Результатом дослідження стало узагальнення пропозицій щодо покращення ситуації у сфері міжнародних відносин, напрацювання рекомендацій щодо спільної міграційної політики країн Європи та можливості залучення України до вирішення цих проблем. У результаті виявлено, що взаємозв'язки між європейськими країнами є недосконалими і це спонукає керівництво європейських держав шукати нові шляхи взаємодії в контексті вирішення міграційної кризи. Значимість дослідження полягає в розумінні необхідності напрацювання спільних дій України та ЄС щодо вирішення міграційної проблеми.

Ключові слова: міжнародні відносини; міграція; міграційна криза; міграційна політика.

Вступ

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком і простійними трансформаціями, які відбуваються на міжнародній арені. Трансформація міжнародних відносин та зміна уявлень і підходів про сутність та особливості безпеки на рівні держави пояснюють ті зміни, які супроводжують взаємодію країн у глобалізованому суспільстві.

У сфері міжнародних відносин щораз актуальнішим стає питання міграції, оскільки значні міграційні потоки, часто неконтрольовані, стали характерною ознакою останніх десятиліть. Вони безпосередньо загрожують безпеці багатьох країн, які безпосередньо залучені до міграційних процесів у світі та на території Європи зокрема, тому ці тенденції вимагають щораз пильнішої уваги з боку провідних політиків, науковців та аналітиків сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика міжнародних відносин є предметом зацікавлення багатьох науковців. Так, особливості співробітництва держав розглядають у своїх публікаціях такі вітчизняні та зарубіжні науковці: В. Бондарчук,

М. Відякіна, В. Волес, Г. Волес, А. Геддес, І. Грицяк, Р. Козловський, О. Малиновська, В. Муравйов, Ю. Пенке, О. Сушко, О. Трофімова, П. Фонтен, Б. Хасуна, П. Циганков, О. Чалий, В. Шамраєва та ін. У своїх працях дослідники вивчають особливості міжнародних комунікацій та суть міграційних процесів, які відбуваються у сучасному світі, аналізують причини виникнення міграційних явищ, оцінюють нинішні реалії, які спостерігаються на території різних держав.

Міграційні тенденції нині є надто тривожними і непередбачуваними, що викликає потребу значної уваги та глибоких наукових досліджень у напрямі вирішення проблем, які виникають у сфері міжнародних відносин, пов'язаних із міграційними кризами.

Формулювання цілей статті

Метою статті є оцінка ситуації, яка спостерігається в сфері міжнародних відносин в контексті міграційної кризи та обґрунтування напрямів покращення ситуації щодо вирішення проблем, пов'язаних із нелегальними мігрантами.

Виклад основного матеріалу дослідження

Міграційна криза нині стала основним подразником трансформації міжнародних відносин. Ті тенденції, які спостерігаються, потрібно розглядати через призму стабільності та безпеки, що повинна гарантувати виважена міграційна політика тих країн, які є осередком мігрантів.

Найбільших потрясінь від мігрантів зазнали розвинені країни Європейського Союзу, зважаючи на своє географічне розташування, політику урядів, демократичні засади, на яких розвивалося протягом багатьох років європейське суспільства, а також привабливі соціально-економічні умови життя для мігрантів. Загалом, міграційну кризу в ЄС слід розглядати як гуманітарну катастрофу, яка викликана масовим напливом мігрантів з країн Близького Сходу та Африки, зважаючи на несприятливі обставини, що склалися в них на батьківщині і які загрожують безпеці осіб, які перетинають європейські кордони.

Питання безпеки в сфері міжнародних відносин стає ключовим з огляду на міграційний контекст. Недосконала міграційна політика як на національному, так і на міжнародному рівнях призвела до тих соціально-економічних наслідків, які спостерігаються у багатьох країнах.

Варто зауважити, що ситуація в сфері міжнародних відносин, зумовлена міграційною кризою, була прогнозована, і саме події кінця минулого століття

яскраво свідчать про це. Зокрема, історичними причинами сучасної міграційної кризи є:

- трансформація привабливості країн для мігрантів з країн-донорів на країн-реципієнтів. Так, Греція, Португалія та Іспанія поступово перетворюються на території, які перестають цікавити мігрантів;

- зміна типу мігрантів з тих, хто шукає високооплачуваної роботи, на тих, які шукають політичного притулку та захисту від переслідувань у себе на батьківщині. Часто такі мігранти є нелегальними чи перетинають території транзитом;

- значні зміни, які відбулися в геополітичному просторі внаслідок розпаду СРСР, спричинили переформатування міграційних потоків із внутрішніх на міжнародні внаслідок появи нових держав на світовій арені;

- формування явища вимушеної міграції, яка перетворюється на глобальну проблему у сфері міжнародних відносин;

- загальне зростання кількості незаконних переміщень як серед тих, хто нелегально прибув, так і серед тих, хто залишився в країні без юридичного статусу (Timur, 2000, p. 260).

Ці проблеми стали передумовою того, що спостерігається в сучасному світі, хоча деякі дослідники зазначали, що на поч. XXI ст. відсоток мігрантів все ж таки був значно меншим порівняно із тими потоками людей, які переміщувалися протягом кін. XIX – поч. XX ст. (The Migration Development Nexus, 2002).

Європейський Союз став осередком тих осіб, які мігрують з країн Близького Сходу та Африки, зважаючи на стабільність, принципи гуманізму та демократії, які панують в розвинених країнах Європи. Тому з огляду на міжнародний аспект міграційної проблеми, керівництво європейських держав скерувало свої зусилля на її вирішення шляхом вироблення спільної міграційної політики. В її основі лежать традиційні методи боротьби з нерегульованими міграційними потоками методами заохочення чи обмеження переміщень осіб (Rovenchak, Yavorskyu, 2013).

Зважаючи на масштабні розміри міграційних переміщень, у Євросоюзі визнано, що міграція є глобальним феноменом, який суттєво впливає на безпеку та зовнішньополітичну стабільність спільноти. При цьому враховувалася низка чинників впливу на це явище, ключовим з яких став демографічний. Так, однією із проблем Європи є швидке старіння населення, що негативно впливає на ринок праці. Експертами ще десятиліття назад було проведено розрахунки, на підставі яких було зроблені висновки, що якщо, наприклад, у 2012 р. населення працездатного віку країн Європейського Союзу (15–64 р.) становило 335,6 млн. осіб, то у 2060 р.,

за прогнозом, нараховуватиметься лише 290,6 млн. осіб працездатних європейців. А якщо демографічне навантаження особами старшого віку у 2012 р. (тобто співвідношення чисельності непрацездатних осіб старшого віку до чисельності працездатного населення) становило 26,8 %, то у 2060 р., як прогнозується, зросте до 52,6 % (European Union: European Commission, 2013).

Керуючись цими та іншими мотивами, європейські держави не стримували потоки мігрантів, які протягом останнього десятиліття значно активізувалися. Разом із тим, європейські лідери поступово дійшли до розуміння необхідності вироблення спільних підходів у сфері міграції. Такі дії стали наслідком радикальних перетворень на міжнародній арені, зважаючи на стрімкий ріст нелегальних мігрантів в європейських країнах, і вони проявили себе у вигляді низки нормативних документів, прийнятих керівництвом європейських держав для захисту своїх територій від активного проникнення біженців у всі сфери життя європейського суспільства.

Треба сказати, що спроби врегулювання питання міграції розпочалися ще у 50-х рр. ХХ ст., коли була прийнята Паризька угода (1952) про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі, а також два Римські договори щодо утворення Європейського співтовариства з атомної енергії та Європейського економічного співтовариства (1957). У цих документах йшла мова про свободу пересування робочої сили на території європейських держав. Дещо деталізованішою стала Програма дій щодо працівників-мігрантів та членів їхніх сімей, затверджена у 1976 р., яка розширювала права та можливості працівників-мігрантів та членів їх сімей.

До кін. ХХ ст. було прийнято ще ряд документів, які доповнювали, розширювали та коректували відносини у сфері міграції. Проте із прийняттям Маастрихтської угоди про створення Європейського Союзу докорінно змінилися підходи до внутрішніх та зовнішніх мігрантів. Так, громадяни Євросоюзу отримували право вільно пересуватися по його території та працювати за бажанням у будь-якій країні спільноти. Щодо зовнішніх мігрантів, то норми Угоди зазначали, що працювати іноземців, умови перетину ними кордонів, пересування та проживання на території європейських держав повинно вирішуватися на міжурядовій основі (Population and Migration in the European Union, 2011).

На поч. ХХІ ст. міграційне питання почало вирішуватися під егідою спільної для усіх країн Європейського Союзу політики щодо врегулювання

нелегального переміщення осіб на території спільноти. У 2000 р. Єврокомісією було видано послання щодо впровадження політики контролю за залученням мігрантів до економічної сфери Євросоюзу і розробки на цій основі спільного для європейських країн законодавства. Також у документі робився акцент на потребі активізації міжнародної співпраці Європейського Союзу із країнами походження мігрантів (Malynovska, 2014, p. 24).

Загалом, політика Євросоюзу характеризувалася відкритістю до переселенців, оскільки європейці були націлені на використання потенціалу мігрантів. У 2008 р. відбулося засідання Єврокомісії, де аналізувалися результати першого етапу формування міграційної політики, а також визначалася стратегія на перспективу. У цьому ж році в Брюсселі було прийнято Пакт про імміграцію та притулок, в якому було зафіксовано основні домовленості політиків щодо врегулювання міграційних процесів на території Європейського Союзу (Council of the European Union).

Як відомо, 2008 р. асоціювався зі світовою фінансовою кризою, яка суттєво вплинула на міжнародні відносини та на міграційну політику. Зокрема, на рівні Євросоюзу увага акцентувалася на тому, щоб:

- підвищити ефективність прикордонного контролю з метою забезпечення від неконтрольованої міграції;
- вживати заходів для стимулювання повернення біженців додому;
- організовувати імміграційні потоки та інтегрувати мігрантів на легальній основі (Malynovska, 2014, p. 27).

Зусилля європейських країн і надалі зосереджувалися на питанні розвитку спільної міграційної політики, яка в останньому десятилітті зазнала змін, зважаючи на значні трансформації в європейському суспільстві, зумовлені різким зростом біженців на теренах Європи. Короткий огляд основних нормативних документів та домовленостей свідчить про активне бажання європейців вирішити це питання. Також діяльність Євросоюзу спрямовувалася на поглиблення міжнародних взаємовідносин із країнами походження мігрантів, зокрема, з країнами Близького Сходу та Африки.

Окремо слід звернути увагу на відносини Європейського Союзу та України, оскільки наша держава є транзитною територією для багатьох біженців, які бажають перетнути східні кордони Євросоюзу. Також взаємодія ЄС та України є важливою в рамках Східного партнерства, учасником якого є наша держава.

Українське суспільство є давнім донором мігрантів до Європи завдяки сприятливій політиці Євросоюзу щодо віз та кордонів, протидії нелегальній міграції, заохочення імміграції фахівців і студентів, захисту прав мігрантів тощо. Політика ЄС щодо заохочення дешевої трудової сили стала поштовхом

до того, що тисячі українців переорієнтували свої інтереси на європейський ринок праці. Зокрема, у цьому контексті варто розглядати і українських студентів, які все частіше обирають вузи Європи для навчання з огляду на можливість працевлаштування за кордоном.

Поряд із цим, сфера взаємодії України та Європейського Союзу характеризувалася певною формальністю та фрагментарністю. Євроінтеграційний вектор української держави був невизначений, непослідовним і пов'язаний із низкою перешкод і ризиків для Євросоюзу. Національні пріоритети з боку України було визначено слабо, тому така взаємодія характеризувалася одностороннім характером та недосконалим інституційним забезпеченням, що гальмувало відносини України та ЄС, зокрема, це стосувалося і міграційного питання.

Таким чином, міжнародні відносини, які з одного боку спостерігалися між європейськими державами в межах Європейського Союзу, а з іншого – між європейською спільнотою та країнами походження біженців, можна охарактеризувати як такі, які супроводжуються рядом невирішених питань, а також проблем, породжених міграційною кризою. Соціальні збурення у стабільному європейському суспільстві, геополітична напруга, економічні та політичні проблеми – усе це стало приводом до того, що на міжнародному рівні щораз гостріше постає заклик до негайного врегулювання міграційної ситуації. До того ж, це подразнює основоположні безпекові питання кожної країни Європи, оскільки міжетнічні, міжрасові та міжрелігійні сутички стають дедалі актуальнішими і достатньо невеликого поштовху для того, щоб на теренах європейських держав спровокувати реальні сутички, що нестимуть загрозу для корінного населення.

Отже, обставини, що склалися на міжнародній арені потребує нагального вирішення. Покращення ситуації у сфері міжнародних відносин у контексті врегулювання міграційної кризи варто розглядати через призму тих напрямів, які покликані забезпечувати єдину зовнішню безпекову політику на території Європейського Союзу. Зокрема, мова йде про такі напрями як:

– зниження кількості нелегальних мігрантів шляхом покращення захисту кордонів європейських країн;

– боротьба з контрабандою та торгівлею людьми, відповідно до чого посилювати заходи протидії міжнародним злочинним групам, які здійснюють ці протизаконні дії;

– розроблення країнами спільних дій щодо посилення тиску на ті країни, з яких прямують потоки мігрантів, для того, щоб сприяти поверненню мігрантів на батьківщину;

– вживання примусових заходів щодо висилання нелегальних мігрантів на батьківщину;

– впровадження в життя тих дій та процедур, які сприятимуть добровільному поверненню біженців додому;

– ускладнення процедур легалізації мігрантів на території країн Європейського Союзу з метою ускладнення їх перебування за межами своєї батьківщини.

Ці та інші напрями покращення міжнародних відносин та врегулювання міграційної кризи покликані оптимізувати ситуацію, яка відбувається в сучасному суспільстві. Основними при цьому повинні бути консолідовані дії керівництва розвинених країн-донорів нелегальних мігрантів, оскільки лише спільний вектор зусиль здатен привести держави до бажаних для себе результатів.

Висновки

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається переформатування міжнародних відносин, і значний вплив на них мають міграційні потоки, які часто є неконтрольованими і зумовленими загальною геополітичною ситуацією. Нинішня ситуація вимагає більшої екстериторіальності та умовності кордонів, оскільки, сьогодні світ потребує не боротьби з міграцією, а правильного управління нею. Відповідно, спільна міграційна політика країн Європейського Союзу спрямована на регулювання міграційних потоків, що повинно дати максимальний результат як для самих країн та їх населення, так і для безпосередніх мігрантів.

Розбудова та покращення міграційної політики Європейського Союзу повинні спрямовуватися на те, щоб гарантувати належний рівень безпеки своїм державам, врегульовувати конфлікти, які неминуче виникають внаслідок нелегального переміщення біженців, забезпечити стратегічний розвиток європейського суспільства, незважаючи на значні збурення в нинішніх реаліях.

Перспективою подальших наукових досліджень є оцінка ситуації, що склалася, в країнах походження мігрантів і обґрунтування шляхів виходу із ситуації, яка призводить до появи неконтрольованих потоків біженців до розвинених країн.

Reference

- Council of the European Union, European Pact on Immigration and Asylum*. [online]. Available at: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st13/st13440.en08.pdf>.
- European Union: European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: 4th Annual Report on Immigration and Asylum*. (2012). 17 June 2013, COM(2013) 422 final, [online]. Available at: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/immigration/general/docs/4th_annual_report_on_immigration_and_asylum_en.pdf.
- Malynovska, O. A. (2014). *Mihratsiina polityka Yevropeiskoho soiuzu: vyklyky ta uroky dlia Ukrainy* [European Union Migration Policy: Challenges and Lessons for Ukraine]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen.
- Rees, P., Stillwell, J., Convey, A. and Kupiszewski, M. eds. (2011). *Population and Migration in the European Union*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Rovenchak, O., Yavorskyi, M. (2013). Mizhnarodna mihratsiia yak vyklyk bezpetsi: osobystisnyi, natsionalnyi ta hlobalnyi vymiry [International migration as a security challenge: Personal, national and global measurements]. *Politychnyi menedzhment* [Political Management], [online], no. 1–2 (57–58), pp. 212–226. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/pm57_58_66.pdf
http://www.iapiend.gov.ua/uploads/pm/pm_57_58/rovenchak_mizhnarondna.pdf.
- The Migration Development Nexus: Evidence and Policy Options. (2002). *IOM*, no. 8.
- Timur, S. (2000). Changing Trends and Major Issues in International Migration: an Overview of UNESCO Programmes. *International Social Science Journal. International Migration*, no. 165. pp. 255–268.

EU MIGRATION CRISIS AS A FACTOR OF CHANGES IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Oksana Hnatkovych^{1a}, Tetiana Ovchynnikova^{2b}

¹*Doctor of Economic Sciences, Professor,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7355-6988>,

e-mail: oksanahnatkovych53@gmail.com,

²*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5775-1591>,

e-mail: tetiana.eclat@gmail.com,

^a*Ivan Franko National University of Lviv,*

Lviv, Ukraine,

^b*Separate Subdivision "Lviv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts",*

Lviv, Ukraine

The article examines the features of international relations in the context of the migration crisis at the present stage.

The main objectives of the study were to characterize the historical causes of the current migration crisis in the field of international relations, assess the regulatory framework of migration policy of the European Union, recommendations for improving international relations in the context of the current migration crisis in European countries.

The methodology of scientific research is based on the dialectical method, which summarizes all the phenomena and processes that take place in the field of international relations in its relationship and interdependence. In the process of writing the article there were used methods of analysis and synthesis – in the study of the peculiarities of the system of international relations; monographic – when presenting consistent material related to the specified research topic; historical – in describing the causes of the migration crisis; comparison – when assessing the situation in the EU and Ukraine; abstract-logical – in substantiating the logical sequence of events in the international arena, which caused the migration crisis at the present stage of development of society.

The result of the study was the generalization of proposals to improve the situation in the field of international relations, the development of recommendations for a common migration policy of European countries and the possibility of involving Ukraine in solving these problems. As conclusions, it is stated that the relationship between European countries is imperfect, and this encourages the leadership of

European countries to seek new ways of cooperation in the context of resolving the migration crisis. The significance of the study lies in understanding the need for joint action by Ukraine and the EU to address the migration problem.

Key words: international relations; migration; migration crisis; migration policy.

МИГРАЦИОННЫЙ КРИЗИС ЕС КАК ФАКТОР ИЗМЕНЕНИЙ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Гнаткович Оксана Дмитриевна^{1а}, Овчинникова Татьяна Владимировна^{2б}

¹Доктор экономических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7355-6988>,
e-mail: oksanahnatkovych53@gmail.com,

²Кандидат экономических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5775-1591>,
e-mail: tetiana.eclat@gmail.com,

^аЛьвовский национальный университет им. Ивана Франко,
Львов, Украина,

^бОтделенное подразделение «Львовский филиал Киевского национального университета культуры и искусств»,
Львов, Украина

В статье исследованы особенности международных отношений в контексте миграционного кризиса на современном этапе.

Целью исследования стала характеристика исторических причин миграционного кризиса, который наблюдается сегодня в сфере международных отношений, оценка нормативного базиса миграционной политики Европейского Союза, рекомендации по улучшению международных отношений в контексте наблюдаемого в настоящее время миграционного кризиса на территории европейских государств.

В основе методологии научного исследования лежит диалектический метод, обобщающий все явления и процессы, которые происходят в сфере международных отношений в своей взаимосвязи и взаимозависимости. В процессе написания статьи использовались методы анализа и синтеза – при исследовании особенностей системы международных отношений; монографический – при изложении последовательного материала, касающегося указанной темы исследования; исторический – при характеристике причин миграционного кризиса; сравнительный – при оценке ситуации, которая происходила в ЕС и Украине; абстрактно-логический – при обосновании логической последовательности развития событий на международной арене, повлекших за собой миграционный кризис на современном этапе развития общества.

Результатом исследования стало обобщение предложений по улучшению ситуации в сфере международных отношений, наработка рекомендаций по общей миграционной политике стран Европы и возможность привлечения Украины к решению этих проблем. В итоге выявлено, что взаимосвязи между европейскими странами несовершенны и это побуждает руководство европейских государств искать новые пути взаимодействия в контексте разрешения миграционного кризиса. Значимость исследования заключается в понимании необходимости наработки совместных действий Украины и ЕС по решению миграционной проблемы.

Ключевые слова: международные отношения; миграция; миграционный кризис; миграционная политика.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249028

УДК 327:339.1(477+438)«1991/2021»

**ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ
ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1991–2021)****Губицький Любомир Володимирович^{1а},
Мельник Ганна Мирославівна^{2б}**

¹Доктор історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-6461>,
e-mail: lubg@ukr.net,

²Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3090-7212>,
e-mail: h.melnyk@kubg.edu.ua,

^аКиївський національний торговельно-економічний
університет,

вул. Кіото, 19, Київ, Україна, 02000,

^бКиївський університет ім. Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна, 04053

Надіслано:

01.12.2021

Рецензовано:

10.12.2021

Прийнято:

15.12.2021

Для цитування:

Губицький, Л. В., & Мельник, Г. М. (2021). Торговельно-економічні відносини України та Республіки Польща (1991–2021). *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 99–118. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249028>.

Метою статті є аналіз еволюції торговельної політики України та Польщі від періоду переходу до ринкової економіки та в умовах функціонування ринкових законів. Серед методів використано системний для вивчення польської політичної опінії щодо вигідності та перспективності взаємовигідної торгівлі, компаративний аналіз результатів української та польської зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням вимог польського (як складового загальноєвропейського), українського законодавства. Проаналізовано позицію Польщі щодо змін на пряму українського стратегічного співробітництва (багатовекторності). Доведено, що для України Польща є країною великих очікувань. Офіційний Київ прагне відчутної допомоги від Польщі у протистоянні з Росією. Перемога України означатиме для Польщі покращення безпекової та зовнішньоекономічної ситуації. Наразі саме

український кордон є рубежем від експансії Російської Федерації, тому оптимальним для Польщі стане розширення Європейського Союзу та НАТО на Схід задля отримання нових ринків збуту та джерел сировини. Зроблено висновок, що у польських політиків є розуміння, що просування польської продукції в Україну означатиме зростання м'якої сили на стан прихильності українського суспільства. Зроблено рекомендації, що активні кроки офіційної Варшави щодо зростаючої інвестиційної зацікавленості на українському ринку призвели б до практичного втілення важливих польських національних інтересів. Виділено, що реалізація української експортної політики залежить від стратегій гравців європейського та польського ринків.

В умовах російсько-українського конфлікту та анексії Криму польська політика активного торговельного співробітництва сприймається українськими можновладцями як проамериканська, тому офіційний Київ прагне залучити Польщу до вирішення ситуації щодо Північного потоку-2. Отож, Україна та Польща здатні самостійно створити нову якість безпекових та торговельних відносин в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні, з метою перетворення на найпотужніших гравців.

Ключові слова: торгівля; Україна; Республіка Польща; інвестиції; експорт; імпорт.

Вступ

Прагнення України стати членом Європейського Союзу спонукає її до активної торговельно-економічної співпраці з державами-членами цієї організації. Безумовно, Республіка Польща є надійним стратегічним партнером, який проводить політику підтримки України у всіх сферах. Польська сторона сприяла Києву в межах двостороннього співробітництва, ініціатив Вишеградської четвірки, Східного партнерства, Європейського Союзу, Ініціативи Трьох морів, Люблінського трикутника, досі підтримує євроінтеграційні прагнення України. Вдалий досвід Республіки Польща у здійсненні економічних реформ, прозорість політичного процесу може стати дороговказом для української еліти та народу, що нині уможливають процес євро- та євроатлантичної інтеграції як ціль, внесена в Конституцію України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Актуальність проблеми торговельно-економічного співробітництва України та Республіки Польща зумовлена практичною складовою, а також підтверджується інтересом як українських, так і польських вчених. Серед них варто виокремити дослідження: І. Афанасьева, Т. Буличевої, А. Грищука,

Г. Калінічевої, А. Киридон, А. Колодки, А. Сменковського, В. Трегобчука, Л. Чекаленко, Н. Чорної, М. Гняздовського, Я. Рібацького, С. Сидоренка та ін. Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття; пошук та виокремлення взаємозв'язку зовнішньополітичної стратегії та торговельної політики Польщі та України; аналіз еволюції торговельних українсько-польських відносин; взаємовплив глобальних економічних тенденцій на внутрішні процеси Республіки Польщі та України.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз еволюції торговельної політики України та Польщі від періоду переходу до ринкової економіки та в умовах функціонування ринкових законів. Дослідження цієї проблеми відбувалося на засадах об'єктивності, всебічності, системності й історизму. Використання загальнонаукових і спеціальних методів: узагальнення, аналізу та синтезу дало змогу обґрунтувати специфіку торговельно-економічних зв'язків України і Республіки Польща. Ретроспективний метод сприяв цілісному їх відтворенню, а засобами статистичного аналізу вдалося з'ясувати тенденції розвитку. Із метою визначення основних напрямів і перспектив співпраці було залучено метод системного аналізу. Зокрема, використано системний метод для вивчення польської політичної думки щодо перспективності взаємовигідної торгівлі, компаративний аналіз результатів української та польської зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням вимог польського (як складового загальноєвропейського) і українського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для міждержавних відносин України та Польщі характерні переважно риси взаємної поваги, добросусідства, співробітництва. Про пріоритетність українського напрямку у зовнішній політиці офіційної Варшави залишається той факт, що Польща першою визнала державну незалежність України 02 грудня 1991 р. В основі партнерських українсько-польських взаємин, що згодом набули стратегічного виміру, лежали Договір про добросусідство, дружні відносин та співробітництво від 18.05.1992 р. (*Dohovir pro dobrosusidstvo, druzhni vidnosynta spivrobotnytstvo*, 1992), Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво від 4 березня 2005 р. (*Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Respubliki Polshcha pro ekonomichne spivrobotnytstvo*, 2005).

Виконавча влада Республіки Польща постійно здійснювала сприяння у співробітництві з Україною у різноманітних галузях (політичній, культурній, екологічній, науковій, правовій, гуманітарній), але найдієвішою виявилася співпраця в економіці та торгівлі, зокрема, розміщення польських інвестицій в Україні, надання робочих місць для українських трудових мігрантів.

Сусідство із Російською Федерацією та підтримка руху на подолання проросійськості еліт України та Білорусі визначали напрям зусиль польського уряду у відносинах із сусідніми країнами. Позицію Польщі щодо України чітко сформулював під час візиту до Києва 9–11 лютого 1994 р. міністр закордонних справ Республіки Польща Б. Геремек: «Наш інтерес полягає в посиленні незалежності України і Білорусі, інакше Польща стане останньою фортецею, «полем битви» між Сходом і Заходом, що було б для нас не вигідно» (Rudycha ed., 2002, p. 284).

До похолодання дипломатичних українсько-польських відносин, які набули стратегічного характеру (після того як була підписана Президентами України Л. Кучмою та Республіки Польща О. Квасневським Спільна заява «До порозуміння і єднання» (21 травня 1997 р.)) спричиняли залагодження українсько-російських зносин (підписання «Великого договору» між Києвом і Москвою (26 травня 1997 р.). Так формувалася думка про Україну як таку, що наближена до Росії (Chekalenko, 2008, p. 80). Під час другої президентської каденції Л. Кучми міністр закордонних справ України А. Зленко (2000–2003) розвивав тісні відносини з Росією, а «стратегічне партнерство» з Польщею замінив «добросусідськими відносинами» (Tkachenko, Kalinicheva, Maksakov, 2011, p. 385). На думку професора Л. Чекаленко, Польща «охолола» у відносинах з Україною через своє просування до ЄС (Chekalenko, 2010, p. 29). Також не дивним видається наявність «паузи» у відносинах Києва та Варшави після перемоги Б. Коморовського (липень 2010 р.) на президентських виборах у Польщі, що отримала продовження і під час каденції А. Дуди (2015–2020).

Ситуація кардинально змінилася у зв'язку із вторгненням російських військ в Україну (2014 р., Крим, Донбас), що призвело до переоцінки відносин між офіційними Москвою та Києвом. Офіційна Варшава підтримувала Україну в тяжкі часи міжнародної ізоляції та іноземної агресії, однак питання історичної пам'яті з 2015 р. по 2019 р. внесли деяку напругу в діалог. Після президентських виборів в Білорусі 2020 р. та придушення масових акцій непокори, перетворення офіційного Мінська на рупор і засіб міграційних криз на польських кордонах, учергове зросла роль української «фортеці» на східних європейських кордонах.

Розпад соціалістичного табору (розпуск Ради Економічної Взаємодопомоги (28 червня 1991 р.) та СРСР (грудень 1991 р.) зумовили процеси зміни економічних зв'язків, ряд економічних реформ для постсоціалістичних держав, зокрема, України та Польщі. У 1989–1991 рр. у Польщі спостерігалось зростання державного боргу і перед іноземними державами, гострий дефіцит товарів, падіння експорту, значні темпи цінової

інфляції, загроза дефолту. Болючі, але ефективні польські реформи 90-х рр. ХХ ст. стали взірцем для українських фахівців. Наприкінці 80-х – на поч. 90-х рр. ХХ ст. Польща першою стала на шлях змін соціалістичного суспільного устрою, маючи тривалу історію опозиції до тоталітаризму. Польські реформатори, у тому числі Л. Бальцерович, були певні того, що системні реформи у Польщі мали підтримку колишніх опозиційних політиків (лідерів профспілки «Солідарність»), більшості польської громади (Bzhezynskyi, 1994, p. 5).

Уряд Т. Мазовецького у січні 1990 р. виступив з ініціативою скасувати контроль над цінами і водночас заморозити заробітню плату, що обернулося підвищенням цін і падінням життєвого рівня населення. Згодом такі кроки призвели до певної стабілізації ринку, зникнення дефіциту, зменшення інфляції. З квітня 1992 р. почало зростати промислове виробництво. Надходження іноземних інвестицій відбувалося завдяки зовнішньополітичній передбачуваності та інституційній стабільності. Зі вступом Польської Республіки до СОТ (1995), для неї характерні проривні темпи зростання економіки. Зокрема, у 1995–1997 рр. Республіка Польща продемонструвала найвищі в Європі темпи зростання економіки – 6,5 % (1995 р. – 7 %, 1996 р. – 6 %, 1997 р. – 6,8 %), урядовими зусиллями зменшено інфляцію (Gubytsky, 2006, p. 255).

Перехід на ринкову економіку сприяв зростанню макрофінансових показників держави, але й водночас змушував виконавчу владу та бізнес бути готовим до світових фінансових криз (як то, 1998 р., 2008–2009 рр.), економічних викликів, пов'язаних з пандемією коронавірусу 2020–2021 рр.). Подолати наслідки негативних глобальних економічних явищ уможливили як успіхи всередині Польщі, так і підтримка євроструктур, до лав яких офіційна Варшава долучилася 01 травня 2004 р.

Приєднання Польської Республіки до ЄС сприяло досягненню зростання за 2004 р. ВВП на рівні 5,3 % (цей результат був найвищим з 1997 р.), на 33 % зріс експорт, а іноземні інвестиції зросли на 23 % у порівнянні з 2003 р. Із європейського бюджету до Польщі надійшло на 1 554 млн. євро більше, ніж до нього було сплачено польською скарбницею (Lohinov, 2005, p. 3).

Після вступу до Європейського Союзу, Польща почала вибудовувати свої взаємини з Україною згідно загальноєвропейського зовнішньополітичного курсу Спільноти. Як зазначав у інтерв'ю 05 червня 2005 р. посол Польської Республіки в Україні Марек Зюлковський, за попередні чотири роки була позитивна тенденція польсько-українського товарообігу, а саме: відбувалося щорічне зростання на 20–25 % (за 2004 р. товарообіг становив 3 млрд. доліз позитивним польським сальдо). У 2005 р. Україна стала важливим економічним партнером і посіла друге місце за часткою польського експорту (Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy).

Польща виявилася країною, що змогла мінімізувати негативні наслідки світової фінансової кризи 2008–2009 рр. За умов, коли в усій Європі

спостерігалось падіння економіки, польська демонструвала зростання на рівні 2,4 % (це був кращий показник у ЄС) (Kyrydon, 2010, p. 132). Наприкінці 2009 р. обсяг ВВП Польської Республіки становив 180 % (у відношенні до рівня 1989 р.) (Kolodko, 2010, p. 8).

Вступ України до СОТ 2008 р. став чинником, який лише частково сприяв усуненню наслідків світової фінансової кризи 2008–2009 рр. Значний вплив на зовнішню торгівлю держави здійснювали світові тенденції, а також системна внутрішня криза: у 2009 р. відбувалося майже у два рази скорочення обсягу експорту України, що відповідало 2005–2006 рр. У 2010–2011 рр. після стабілізації експортних ринків поступово відновився експорт України. На 2011 р. сукупний експорт офіційного Києва перевершив рекордний експорт 2008 р. на 263 млрд. грн (Zovnishnotorhovelnui balans Ukrainy z 2005 po 2020 (mln. hrn.), 2021).

Суттєву частку в стабілізації зовнішньоторговельних результатів України внесли саме польські партнери. На 2010 р. Республіка Польща залишалася для України одним з найбільших європейських економічних партнерів (поряд з РФ, Німеччиною, Голландією, Італією, Туреччиною). За даними Державного комітету статистики України за період з січня по липень 2010 р. український експорт товарів до Польської Республіки склав 883 585,3 тис. дол., що на 57,5 % більше показників за січень–липень 2009 р. У той же час імпорт товарів з Польщі в Україну становив 1309399,9 тис. дол. (на 13,5 % більше, ніж протягом січня–липня 2009 р.). За перше півріччя 2010 р. експорт послуг до Польщі становив 38075,1 тис. дол. (у порівнянні з першим півріччям 2009 р. відбувся спад на 12,8 %). Польський імпорт до України в зовнішній торгівлі послугами зріс до 60080,4 тис. дол., що на 4,3 % більше відповідного показника за I півріччя 2009 р. (Kyrydon, 2010, p. 132).

У 2011 р. торгівля між Польською Республікою та Україною демонструвала позитивну тенденцію. Так, за період січня–липня 2011 р. український експорт становив 1 143,1 млн євро (1 634,6 млн дол.), що на 71,4 % більше, ніж за цей же період 2010 р. Водночас, польський імпорт в Україну в 2011 р. склав 1 786,2 млн євро (2 554,3 млн дол.), тобто на 14,8 % більше, у порівнянні з аналогічним періодом 2010 р. (Torhivlia tovaramy i posluhamy mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Polshcha, 2011).

У 2011 р. Польська Республіка зайняла 12-те місце за обсягами прямих польських іноземних інвестицій в економіку України. Польські бізнесмени у сер. 2011 р. вклали близько 900 млн дол. (1,9 % усіх іноземних інвестицій) в українську економіку. Українці у той же час інвестували у польську економіку 51,1 млн дол. (0,7 % усіх іноземних інвестицій). Поляки вперше з 2001 р. почали

виводити з України свої інвестиції (за перше півріччя 2011 р. їх обсяг скоротився на 41,4 млн дол. США) (Chorna, 2012, р. 96) (табл. 1).

Таблиця 1

**Торгівля товарами та послугами
між Україною та Республікою Польща, млн дол. США**

Рік	Експорт в Польщу		Імпорт в Україну		Сальдо зовнішньої торгівлі з РП		Взаємні обсяги торгівлі	
	товари	послуги	товари	послуги	товари	послуги	товари	послуги
2010	1 787,2	1 878,7	2 788,8	2 924,4	-1 001,6	-1 045,7	4 576,0	4 803,1
2011	2 794,1	2 927,7	3 183,3	3 321,4	-389,2	-393,7	5 977,4	6 249,1
2012	2 576,2	2 717,6	3 567,1	3 743,5	-990,9	-1 025,9	6 143,3	6 461,1
2013	2 547,8	2 761,1	4 068,7	4 234,3	-1 520,9	-1 473,2	6 616,5	6 995,4
2014	2 645,0	2 844,7	3 067,4	3 212,3	-422,4	-367,6	5 712,4	6 057,0
2015	1 977,5	2 158,1	2 324,5	2 420,9	-347	-262,8	4 302,0	4 579,0
2016	2 200,2	2 424,3	2 692,7	2 827,0	-492,5	-402,7	4 892,9	5 251,3

Із 01 січня 2016 р. відповідно до підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р., за розділом IV «Торгівля і питання пов'язані з нею», передбачалося створення всеохопної і поглибленої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Експерти прогнозували, що умови угоди сприятимуть збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі, зокрема, з Польщею. Обсяги української зовнішньої торгівлі знизилися, у зв'язку з початком російсько-української війни 2014 р. і окупацією Криму та Донбасу російськими військами. Українсько-польський товарообіг з 13611,9 млн дол. США (2013 р.) впав у 2014 р. до 11 769,4 млн дол. США, а у 2015 р. до 8 881 млн дол. США.

Обсяги торгівлі у 2014–2015 рр. зменшилися: у 2015 р. різниця склала 24,7 % у порівнянні з 2014 р., у 2014 р. також спостерігалось скорочення (Zarembo, 2016, р. 23). Проте у 2015 р. для України Польська Республіка залишалася найбільшим четвертим торговельним партнером у світі після Російської Федерації, Китаю і Німеччини, а за обсягом експорту вона була після Італії другим партнером для України у ЄС. Польська Республіка посіла 11 місце серед закордонних інвесторів, залишалася другим торговельним партнером України серед держав ЄС (Maksak et al, 2018, р. 100).

Двостороння торгівля між Україною та ЄС зростала протягом 2016 р. Якщо порівнювати з 2015 р., то загальний обсяг торгівлі та послугами товарами між Україною та ЄС склав 108,1 %. У 2016 р. до країн ЄС експорт товарів і послуг склав 16 448,5 млн дол. США, імпорт – на 19 474,6 млн дол. США. Негативне сальдо у двосторонній торгівлі зберігалось у розмірі 3 026,1 млн дол. США.

Польська Республіка у 2016 р. очолила ряд країн Європейського Союзу до яких здійснювався «експорт українських товарів і послуг (на суму 2 424,3 млн дол. США). Після офіційної Варшави знаходилися Італія (2 048,4 млн дол. США), Німеччина (1 903,5 млн дол. США) та Угорщина (1 166 млн дол. США). Натомість в Україну імпортовано найбільше послуг і товарів з Німеччини (4 651,2 млн дол. США), Польщі (2 827,1 млн дол. США), Франції (1 621 млн дол. США) та Італії (1 388,8 млн дол. США)» (Bulycheva et al., 2017, p. 34).

Інвестиційна діяльність Польської Республіки почала зростати з 2015 р. Зокрема, станом на 31 грудня 2016 р. прямі польські інвестиції, вкладені в економіку України, становили 760,4 млн дол. США (2015 р. – 758,3 млн дол. США). Станом на 30 червня 2021 р. польські інвестиції становили 1,035 млрд дол. США, що дало можливість вперше перетнути позначку в 1 млрд дол і випередити Російську Федерацію (Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu, 2021). На цей період у польську економіку українці вклали 44,4 млрд дол США прямих українських інвестицій (2015 р. – 50,2 млн дол. США) (Petrenkoed., 2017, p. 9, p. 35). У двосторонній торгівлі тільки у 2017 р. вдалося перевищити показники 2013 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Зовнішня торгівля України товарами за країнами-партнерами, тис. дол. США (Зовнішня торгівля України...)

		Експорт		Імпорт		
		країна призначення	країна, що торгує	країна походження	країна відправлення	країна, що торгує
2017	Китай	2039327,6	265687,5	5648673,9	3355799,6	2321891,8
	Польща	2724589,7	2677188,7	3453816,5	4692618,7	3733723,9
	Німеччина	1754185,7	1642374,4	5445028,2	5028403,3	5008199,4
	Білорусь	1142896,9	974299,5	3205313,2	3396419,7	2148232,8
	Франція	419052,1	243098,1	1563751,8	797170,4	1349265,3
2018	Китай	2200147,4	291152,3	7608356,0	4969480,3	3439255,3
	Польща	3257248,5	2701122,5	3641921,5	4981693,3	4361540,1
	Німеччина	2208355,5	1573354,8	5983348,8	5535784,9	5642077,1
	Білорусь	1304196,7	1083679,3	3786929,0	4287038,5	2411054,6
	Франція	537647,1	249285,5	1480571,5	886679,1	1288800,3
2019	Китай	3593093,9	327207,0	9204805,0	6249553,6	4120034,4
	Польща	3295846,	3029847,3	4109083,2	5816435,2	4864048,7
	Німеччина	2383003,1	1540870,2	5986873,6	5879353,7	5665279,2
	Білорусь	1549840,8	1285393,6	3751922,9	4640878,3	2432258,8
	Франція	596505,8	249357,7	1652665,3	1008568,3	1464993,6

Таблиця 2 (продовження)

2020	Китай	7099948,1	417271,	8318436,1	5241413,7	3565898,2
	Польща	3272683,1	2825852,9	4140911,8	5813524,6	4655009,8
	Російська Федерація	2705977,1	2073214,5	4541838,6	3778939,0	1938704,7
	Німеччина	2071739,4	1664791,6	5339677,7	5699543,8	5247814,3
	Білорусь	1335266,9	1121258,6	2874478,6	3471687,2	2242873,1
	Франція	592395,2	264115,5	1467709,5	985502,3	1458923,1

2020 р. польська економіка завершила із одним з найнижчих падінь ВВП серед країн Європейського Союзу. Економіка скоротилася на 2,7 %, в основному через неможливість споживати послуги та стагнацію інвестицій. Зберіг діяльність промисловий сектор і чистий експорт (Gniazdowski, 2021).

Реформаційний шлях, який Україна розпочала з 1991 р., виявився тривалішим та визнано незавершеним і зараз. На думку Г. Колодка (який був першим заступником прем'єра і міністром фінансів Польської Республіки у 1994–1997 рр.), автора книги «Від шоку до терапії» (1998), Україна і Росія, принаймні на 1998 р., були «найяскравішими прикладами провалів поетапних переходів до ринкової економіки, що передбачали: макроекономічну стабілізацію та лібералізацію, макроструктурну реформу, а також мікроекономічну реструктуризацію індустріальних потужностей. У 1997 р. в Україні випуск продукції сягав скромних 38 % від ВВП 1989 р. (Kolodko, 1998) (табл. 3).

Таблиця 3

**Порівняння ключових макроекономічних показників України та Польщі
(Hryshchuk, 2017, р. 34)**

Показники	Роки							
	1995		2004		2015		2020	
	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща
Номінальний ВВП (млрд дол. США)	48,21	139,41	64,84	253,53	90,61	474,78	155,582	594,165
ВВП на одну особу (тис. дол. США)	0,94	3,7	1,37	6,6	2,11	12,5	3,726	15,656

Таблиця 3 (продовження)

Частка аграрного виробництва у ВВП (%)	15,4	5,29	11,9	3,7	14	2,78	9,3	2,68
Частка промисловості у ВВП (%)	47,5	37,4	35,9	32,4	25,9	33,5	21	33,82
Частка сфери послуг у ВВП (%)	41,9	57,3	52,2	63,9	60,1	63,7	69,7	63,5

Для показників ВВП як Польщі, так і України властива позитивна динаміка. Темпи їх зростання виявилися неоднаковими. Зокрема, в Україні показник номінального ВВП у 2020 р. збільшився в 3,2 рази порівняно з 1995 р., а в Польщі – в 4,3 рази, показник ВВП на одну особу – в 3,96 рази в Україні та в 4,2 рази у Польщі. За підсумками 2020 р. показник номінального ВВП Польщі більше, ніж у 3,8 разів, а показник ВВП на одну особу у 4,2 разів перевищують аналогічні показники по Україні.

Частки аграрного сектору, промисловості та сфери послуг у виробництві ВВП досліджуваних країн за 2020 р. також свідчать про те, що економіка Польщі має більше ознак індустріального розвитку, бо характеризується вищою часткою промисловості (34 % проти 21 % в Україні) та меншою часткою аграрного виробництва (2,68 % проти 9,3 % в Україні).

У Республіці Польща у 2015 р. працювало близько мільйона українців, а в 2016 р. для українських робітників було відкрито ще 900 тис. робочих віз. За даними польського уряду, у державі в 2018 р. перебувало 1 млн 200 тис. трудових мігрантів з України та 40 тис. студентів. Республіка Польща залишалася четвертим торговельним партнером України і другим у світі ринком українського експорту. У 2018 р. експорт товарів з Польщі зріс на 19,6 %, а імпорт з України – тільки на 5,2 %. Українські інвестиції в Польщі зростали, проте залишалися на низькому рівні залучення польських інвестицій в Україні (Bureiko, Maksak, Shelesteds., 2019, р. 110). Республіка Польща за результатами 2018 р. залишалася серед країн ЄС найбільшим імпортером українських товарів.

У першому кварталі 2019 р., Польща випередила Російську Федерацію і стала важливішим ринком для України (частка Польщі в українському експорті

становила 6,7 %, Росії – 6,2 %) (Smenkovskiy, Yavorska, Kaplan, 2019, p. 2). За результатами 2019 р., Польща поступилася на українському ринку тільки Китайській народній республіці. Експорт товарів з України: Китай (7,2 % від загального обсягу експорту), Польща (6,6 %), РФ (6,5 %), Туреччина (5,2 %), Німеччина (4,8 %), Італія (4,8 %) (Bureiko, Maksak, Shelesteds. 2020, p. 48).

Серед ринків держав-членів Європейського Союзу польський був першим і найбільшим торговельним партнером України. Частка ЄС складала 41 % українського експорту (20 млрд дол. США) і майже стільки ж у відсотковому відношенні імпорту (24 млрд дол. США). Для порівняння у 2018 р. у країні ЄС вивозилося більше, ніж 42,5% українського експорту (Sydorenko, 2019).

Українці продовжували наповнювати польський ринок праці. У 2019 р. за неофіційною інформацією в Польській Республіці нараховувалось від 1,5 млн до 2 млн українців-трудомих мігрантів. За офіційними даними у липні цього ж року приблизно 200 тис. українців отримали дозвіл на довготривале перебування в Польщі, а також були офіційно працевлаштовані 483 тис., тобто вони сплачували податки і соціальні внески до бюджету. Загалом серед офіційно зареєстрованих трудомих мігрантів українці склали 75 %. (Smenkovskiy, Yavorska, Kaplan, 2019, p. 3).

В Україну від українських заробітчаних надходять своєрідні інвестиції у формі переказів. У другому кварталі 2021 р. обсяг приватних грошових переказів з Польщі в Україну українськими громадянами становив 1,17 млрд дол. США (офіційними каналами – 82,1 млн дол.), що перевищує показники за попередні періоди, зокрема докризові 2018–2019 рр. (Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu, 2021).

Україна за рік пандемії втратила 4 % ВВП. Товарообіг України із іншими державами у 2020 р. становив 103,4 млрд дол., тобто на 7 млрд менше, ніж у попередньому році. Головним торговельним партнером України залишався Китай, із якого імпортували найбільше товарів до України (на 8,3 млрд дол.), Німеччини (5,1 млрд дол.) та Росії (4,6 млрд дол.). Із України найбільше експортували до Китаю (7,1 млрд дол.), Польщі (3,3 млрд дол.) та Росії (2,7 млрд дол.). Товарообіг між Україною та Польщею склав 7,4 млрд дол. США, причому позитивне сальдо було на користь офіційної Варшави (868 млн дол. США). Польські бізнесмени залишалися у топ-10 інвесторів в українську економіку (860 млн дол.) (U 2020 rotsi Kytai buv holovnym torhovelnym partnerom Ukrainy – mytna sluzhba, 2021).

Український уряд у 2021 р. сподівався на часткове подолання наслідків пандемії COVID-19 та поживлення економіки. Завдяки ефективній співпраці між торговельними партнерами передові позиції на зовнішньоторговельному ринку займають Китай і Республіка Польща. За перші 9 місяців 2021 р. обсяги українсько-польської торгівлі перевершили результати за весь 2020 р. Дані Держмитслужби України за період із січня по жовтень (10 місяців) 2021 р.

свідчать, що обсяг двосторонньої торгівлі товарами з Республікою Польща становить близько 8,5 млрд дол. США, що на понад 1 млрд більше, ніж у 2020 р. (7,36 млрд дол.). Український експорт у Польщу становить 4,4 млрд дол. (8,15 %). Позитивне сальдо для України становить + 423 млн дол. США. За 9 місяців (період із січня по вересень) 2021 р. обсяг двосторонньої торгівлі послугами з Польщею склав 520,7 млн дол. із позитивним сальдо +147,7 млн дол. У свою чергу, за 9 місяців 2021 р. експорт українських послуг у Республіку Польща зріс на 6,7 %, що становить 334,2 млн дол. (польський імпорт послуг за 9 місяців 2021 р. зріс на 35,4 %). Частка українського експорту послуг до Польщі від загального обсягу склала 3,8 % (шосте місце серед найбільших країн-реципієнтів українських послуг)» (Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu, 2021).

На фоні приємних даних про вихід України в 2021 р. на довоєнний рівень експорту, вагомими для двостороннього українсько-польського співробітництва виявилися результати загальнодержавного соціологічного опитування (Дослідження було проведено ТОВ «ІНФО САПІЄНС» із 08 по 29 листопада 2021 р.) Українські респонденти на перше місце поставили безпекову дипломатію, потіснивши торгівельну. Польща виявилася на першому місці серед країн, з якими Україна має поглиблювати відносини, випередивши Німеччину, Канаду, Велику Британію та США. За поглиблення партнерства з Республікою Польща виступає найбільша кількість українців, а польський президент Анджей Дуда очолив список закордонних лідерів, яким українці найбільше довіряють (52,5 %) (Bezpeka vazhlyvisha za torhivliu: yak zminylysia zovnishnopolitychni priorytety ukraintsiv, 2021).

Висновки

Таким чином, прослідкувавши динаміку польсько-українських торговельно-економічних відносин, маємо нагоду зробити такі висновки:

– упродовж всього періоду налагодження та поглиблення взаємин офіційної Варшави з офіційним Києвом польсько-українське співробітництво підпорядковувалося національним інтересам Польщі;

– протягом усього процесу переговорів України з Європейським Союзом, а також після набуття асоційованого членства Києвом, Польща виконує важливу місію на шляху активізації та поглиблення взаємин української держави та суспільства з ЄС;

– активне співробітництво у сфері торгівлі, інвестицій та доступу до ринку праці перетворило Польщу в очач економічної еліти та суспільства України на «ліфт» проникнення до можливостей та ресурсів Євросоюзу;

– події, що останнім часом мали трагічний розвиток в Україні, а також польський досвід у завершенні інституційних реформ, особливо у сфері боротьби з корупцією, зумовлюють подальше наповнення польсько-українських відносин стратегічним змістом.

У подальшому видається перспективним дослідження взаємовпливу торговельної політики Польщі стосовно іноземного імпорту, у тому числі, українського у зв'язку із прийняттям Закону України про локалізацію виробництва 2021 р.

Reference

- Afanasev, I. (1999). *Polsko-ukrainski ekonomichni stosunki u 1991–1997 pp.* [Polish-Ukrainian economic relations in 1991–1997 pp.]. In: *Ukraina i Polshcha u Skhidno-Tsentralnii Yevropi: spadok i maibuttia* [Ukraine and Poland in East-Central Europe: Legacy and Future]. Kyiv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. P. Krypiakevycha NAN Ukrainy, pp. 126–131.
- Bezpeka vazhlyvisha za torhivliu: yak zminylisia zovnishnopolitychni priorytety ukraintziv [Security is more important than trade: how Ukrainians' foreign policy priorities have changed]. (2021). *Yevropeiska pravda*, [online], 14 December 2021. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/14/7131514/>.
- Bulycheva, T. V., Butkaliuk, K. O., Hryniuk, T. A., Kharenko, I. M. (2017). *Ekonomiko-heohrafichni aspekty suchasnoi torhovelnoi vzaiemodii Polshchi ta Ukrainy* [Economic and geographical aspects of modern trade cooperation between Poland and Ukraine]. In: V. Y. Lazhnika, S. V. Fedoniuka, eds. *Ukrainsko-polske partnerstvo: sohodennia ta perspektyvy* [Ukrainian-Polish partnership: present and prospects]. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Lutsk, Ukraine, 26-27 June 2017. Lutsk: Vezha-Druk, pp. 32–38.
- Bureiko, N., Maksak, H., Shelest, H., eds. (2019). *Ukrainska pryzma: Zovnishnia polityka 2018. Analychne doslidzhennia* [Ukrainian Prism: Foreign Policy 2018. Analytical study]. Kyiv. [online] Available at: http://prismua.org/wp-content/uploads/2019/04/A5-prizma2018_ua.pdf.
- Bureiko, N., Maksak, H., Shelest, H., eds. (2020). *Ukrainska pryzma: Zovnishnia polityka 2019. Analychne doslidzhennia* [Ukrainian Prism: Foreign Policy 2019. Analytical study]. Kyiv. [online] Available at: http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/UkrainianPrism.ForeignPolicy19_ukr.pdf.
- Bzhezynskiy, Z. (1994). *Velyki peretvorennia* [Great transformations]. *Politychna dumka* [Political thought], no. 3, p. 5.
- Chekalenko, L. D. (2006). *Zovnishnia polityka Ukrainy* [Foreign Policy of Ukraine]. Kyiv: Lybid.
- Chekalenko, L. D. (2010). *Ukraina i Respublika Polshcha: vid istorychnykh stereotypiv do stratehichnoho partnerstva* [Ukraine and the Republic of Poland: from

- historical stereotypes to a strategic partnership]. *Zovnishni spravy* [External affairs], no. 3–4, pp. 26–31.
- Chekalenko, L. D., Vasyliiev, O. O. (1998). Ukrainsko-polski vidnosyny v konteksti suchasnykh intehratsiinykh protsesiv u Tsentralno-Skhidnii Yevropi [Ukrainian-Polish relations in the context of modern integration processes in Central and Eastern Europe]. In: *Ukraina v yevropeiskykh mizhnarodnykh vidnosynakh* [Ukraine in European international relations]. Kyiv, pp.140–161.
- Chorna, N. (2012). Evoliutsiia polsko-ukrainskykh vidnosyn pislia vstupu Polshchi do Yevropeiskoho Soiuzu [Evolution of Polish-Ukrainian relations after the accession of Poland to the European Union]. *Ukraina-Yevropa-Svit* [Ukraine – Europe – Peace], Vol. 9, pp. 92–98.
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy* [State Statistics Committee of Ukraine]. [online] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Dohovir pro dobrosusidstvo, druzhni vidnosyny ta spivrobitnytstvo. (1992). *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online] 18 May 1992. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text.
- Gniazdowski, M., Rybacki, J. (2021). *Przegląd Gospodarczy PIE: lato 2021*. Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa. P.7. [online] Available at: https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2021/06/Przegląd_gospodarczy_1-2021.pdf.
- Gross domestic product 2020 – World Bank DataBank*. (2021). [online] Available at: <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>.
- Gubytsky, L. (2006). Structural reforms in Post-socialist and Post-soviet territory: Poland's experience and Ukrainian prospects. In: *Transformation Processes in Poland and Ukraine*. Kraków, pp. 253–258.
- Hryshchuk, A. M. (2017). Aktualni pytannia sotsialno-ekonomichnoi spivpratsi Ukrainy ta Polshchi: suchasnyi stan ta napriamy zmin [Actual issues of socio-economic cooperation between Ukraine and Poland: current state and direction of change]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: "Ekonomika i menedzhment"* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: "Economics and Management"], [online], no. 27, pp. 33–36. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-1-2017/9.pdf>.
- Kolodko, G. V. (1998). Vid shoku do terapii [From shock to therapy]. *Biblioteka Yi*. [online] Available at: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/kolodko/kolodko-1.htm>.
- Kolodko, H. (2010). Kolodko, G. (2010). Velikaia transformatsiia. Moglo li bytluchshe? Budet li luchshe? [Great transformation. Could it be better? Will it be better?].

- Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia* [World economy and international relations], no. 4, p. 8.
- Kyrydon, A. (2010). Ukrainsko-polskividnosyny: "nova era" spivpratsi [Ukrainian-Polish relations: "New Era" of cooperation]. *Ukraina-Ievropa-Svit* [Ukraine-Europe-World], Vol. 5, pp.128–135.
- Lohinov, Ya. (2005). Yak vono zhyty v Yevropi. Rikpislia vstupu Polshchi do YeS: chy zminylosia shchos? [How to live in Europe. Year after Poland's accession to the EU: Is something changed?]. *Postup*, 6 May, p. 3.
- Maksak, H., Shelest, H., Bureiko, N., Koval, N., Koval, M., ed. (2018). *Ukrainska pryzma: Zovnishnia polityka 2017. Analychne doslidzhennia* [Ukrainian Prism: Foreign Policy 2017. Analytical study]. Kyiv. [online] Available at: http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/04/A5-prizma2017_ua_finish.pdf.
- Petrenko, I. S. ed. (2017). Investytsii zovnishnoekonomichnoi diialnosti Ukrainy u 2010–2016 rr. [Investment of External Economic Activity of Ukraine 2010–2016]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
- Polityka Ukrainy shchodo krain Vyshehradskoi chetvirky: na shliakhu do krashchoho vzaiemorozuminnia ta dobrosusidstva* [Politics of Ukraine on the countries of the Visegrad Four: on the way to a better mutual understanding and good-neighborliness]. (2019). [online]. Available at: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/polityka_ukrayiny_shchodo_krayin_v4pdf.
- Rudycha, F. M. ed. (2002). *Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu vymiri: teoretychni i prykladnia spekty* [Ukraine in modern geopolitical dimension: theoretical and applied aspects]. Kyiv: MAUP.
- Smenkovskyyi, A. Yu., Yavorska, H. M., Kaplan, Yu. B. (2019). Shchodo ukrainsko-polskykh vidnosyn. [Regarding the Ukrainian-Polish relations]. *Analychna zapyska. Serii "Hromadianske suspilstvo"* [An analytical note. Series "Civil Society"], [online], no. 2. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/analit-smenkovsky-yavoska-kaplan-civil-society-2-2019-1.pdf>.
- Sydorenko, S. (2019). Vid Polshchi do Malty: khto zaminyv dlia nas rosiiskyyi rynek pislia asotsiatsii z YeS [From Poland to Malta: who replaced the Russian market after Association with the EU]. *Yevropeiska pravda*, [online], 10 травня. Available at: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2019/05/10/7095934/>.
- Tkachenko, I. V. Kalinicheva, H. I. Maksakov, H. A. (2011). Stratehemy vziemyn Ukrainy z krainamy Vyshehradskoi hrupy [Strategies of Ukraine's relations with the countries of the Visegrad Group]. In: *Ukraina v Yevropi: kontekst mizhnarodnykh vidnosyn* [Ukraine in Europe: the context of international relations]. Kyiv: Feniks, pp. 383–418.

- Torhivlia tovaramy i posluhamy mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Polshcha (7 misiatsiv 2011 r.)* [Trade in goods and services between Ukraine and the Republic of Poland (7 months of 2011)]. (2011).[online]. Available at: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig>.
- Torhovelnno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu [Trade and economic cooperation between Ukraine and Poland]. (2021). *Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Polshcha* [Embassy of Ukraine in the Republic of Poland], [online]. Available at: <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/229-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-polshheju>.
- Trehobchuk, V. (1999). Ukraina i Polshcha u heopolitychnii arkhitekturi obiednanoi Yevropy [Ukraine and Poland in the Geopolitical Architecture of the United Europe]. In: *Ukraina i Polshcha u Skhidno-Tsentralnii Yevropi: spadok i maibuttia* [Ukraine and Poland in East Central Europe: inheritance and future]. Conference under the patronage of Prime Ministers of Ukraine and Poland. Kyiv, Ukraine, 25–27 June 1999. Kyiv, pp. 51–57.
- U 2020 rotsi Kytai buv holovnym torhovelnym partnerom Ukrainy – mytna sluzhba [In 2020, China was the main trading partner of Ukraine – Customs Service]. (2021). *Radio Svoboda*, [online], 12 January 2021. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kytay-ukrayina/31043704.html>.
- Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Respubliki Polshcha pro ekonomichne spivrobitnytstvo* [Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on Economic Cooperation]. (2005). *Verkhovna Rada Ukrainy*, [online], 4 March 2005. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_063#Text.
- Zarembo, K. (2016). *Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina-Polshcha. Dyskusiina zapyska* [Foreign Policy Audit: Ukraine-Poland. Discussion note]. Kyiv: Instytut svitovoi polityky.
- Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy z krainamy-partneramy [Foreign trade of Ukraine goods by partner countries]. (2021). *Derzhstat Ukrainy*, [online] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Zovnishnotorhovelnnyi balans Ukrainy z 2005 po 2020 (mln. hrn.) [Foreign trade balance of Ukraine since 2005 to 2020 (mln. UAH)]. (2021). *Minfin*, [online] Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/>.

**TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN UKRAINE
AND THE REPUBLIC OF POLAND (1991–2021)****Lyubomyr Hubytskyy^{1a}, Hanna Melnyk^{2b}**

¹*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-6461>,
e-mail: lubg@ukr.net,*

²*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3090-7212>,
e-mail: h.melnyk@kubg.edu.ua,*

^a*Kyiv National University of Trade and Economics,
Kyiv, Ukraine,*

^b*Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine*

The study analyzes the evolution of trade policy of Ukraine and Poland from the period of transition to a market economy and the functioning of market laws. Among the methods, the systematic method has been used to study the Polish political opinion on the profitability and prospects of mutually beneficial trade, comparative analysis of the results of Ukrainian and Polish foreign economic activity has been conducted, taking into account the requirements of Polish (as part of European) and Ukrainian legislation. Poland's position on changes in the direction of Ukrainian strategic cooperation (multi-vectoral focus) has been analyzed. It has been proved that Poland is a country of great expectations for Ukraine. Official Kyiv seeks tangible assistance from Poland in its confrontation with Russia. Ukraine's victory will mean an improvement in Poland's security and foreign economic situation. At present, the Ukrainian border is the frontier of the Russian Federation's expansion, so the enlargement of the European Union and NATO to the East in order to gain new markets and sources of raw materials will be optimal for Poland. It is concluded that Polish politicians understand that the promotion of Polish products in Ukraine will mean an increase in soft influence on the state of commitment of Ukrainian society. It has been recommended that the active steps of official Warsaw to increase investment interest in the Ukrainian market may lead to the practical implementation of important Polish national interests. It is highlighted that the implementation of Ukrainian export policy depends on the strategies of players in the European and Polish markets.

In the context of the Russian-Ukrainian conflict and the annexation of Crimea, Poland's policy of active trade cooperation is perceived by the Ukrainian authorities as pro-American, so official Kyiv seeks to involve Poland in resolving the Nord

Stream-2 situation. Thus, Ukraine and Poland are able to independently create a new quality of security and trade relations in the Baltic-Black Sea-Caspian region in order to become the most powerful players.

Key words: trade; Ukraine; Republic of Poland; investments; export; import.

ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ УКРАИНЫ И РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША (1991–2021)

Губицкий Любомир Владимирович^{1а}, Мельник Анна Мирославовна^{2б}

¹Доктор исторических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-6461>,
e-mail: lubg@ukr.net,

²Кандидат исторических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3090-7212>,
e-mail: h.melnyk@kubg.edu.ua,

^аКиевский национальный торгово-экономический университет,
Киев, Украина,

^бКиевский университет им. Бориса Гринченко,
Киев, Украина

Целью статьи является анализ эволюции торговой политики Украины и Польши с периода перехода к рыночной экономике и в условиях функционирования рыночных законов. Среди методов использован системный для изучения польской политической позиции относительно выгоды и перспективности взаимовыгодной торговли, компаративный анализ результатов украинской и польской внешнеэкономической деятельности с учетом требований польского (как составляющего общеевропейского), украинского законодательства. Проанализирована позиция Польши относительно изменений направления украинского стратегического сотрудничества (многовекторности). Доказано, что для Украины Польша является страной больших ожиданий. Официальный Киев стремится к ощутимой помощи от Польши в противостоянии с Россией. Победа Украины будет означать для Польши улучшение ситуации безопасности. Сейчас украинская граница является рубежом от экспансии Российской Федерации, поэтому оптимальным для Польши станет расширение Европейского Союза и НАТО на Восток для получения новых рынков сбыта и источников сырья.

Заключено, что у польских политиков есть понимание, что продвижение польской продукции в Украину будет означать рост мягкой силы на состояние приверженности украинского общества. Сделаны рекомендации, что активные шаги официальной Варшавы относительно растущего инвестиционного интереса на украинском рынке привели бы к практическому воплощению важных польских национальных интересов. Реализация украинской

экспортной политики зависит от стратегий игроков европейского и польского рынков.

В условиях российско-украинского конфликта и аннексии Крыма польская политика активного торгового сотрудничества воспринимается украинскими чиновниками как проамериканская, поэтому официальный Киев стремится привлечь Польшу к разрешению ситуации по Северному потоку-2. Украина и Польша способны самостоятельно создать новое качество безопасности и торговых отношений в Балто-Черноморско-Каспийском регионе, с целью превратиться в самых мощных игроков.

Ключевые слова: торговля; Украина; Республика Польша; инвестиции; экспорт; импорт.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249032

УДК 339.924:061.1ЄС:338.2(477)«2013/2020»

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА
УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ 2013–2020 РР.
У КОНТЕКСТІ НОВИХ ВИКЛИКІВ****Ревенко Анатолій Дмитрович**

*Кандидат економічних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,
e-mail: revenkoad@ukr.net,
Київський університет культури,
вул. Чигоріна, 20, Київ, Україна, 01042*

Надіслано:

08.11.2021

Рецензовано:

15.11.2021

Прийнято:

01.12.2021

Для цитування:

Ревенко, А. Д. (2021). Євроінтеграційна економічна політика України впродовж 2013–2020 рр. у контексті нових викликів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 119–135. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249032>.

Мета статті полягає у розгляді пріоритетів розвитку євроінтеграційної економічної політики України впродовж 2013–2020 рр. у контексті нових викликів. Завданнями статті є аналіз реструктуризації української економіки відповідно до головних пріоритетів скорегованої та інноваційно спрямованої Угоди про співпрацю, а також оцінка перспектив від запровадження «промислового безвізу» для України. Дослідницька методологія спирається на методи наукового абстрагування, спостереження, синтезу, а також на системно-структурний аналіз для дослідження міжнародного та національного вимірів економічної політики. Наукова новизна статті полягає у спробі реконструювати на підставі аналізу євроінтеграційної економічної політики України в період 2013–2020 рр. основні проблеми та перспективи в контексті поточної співпраці сторін. У підсумку проведеного дослідження було доведено, що враховуючи чималу сукупність несприятливих зовнішніх і внутрішніх викликів (російська гібридна агресія, негативний вплив COVID-19, загроза єдності та ефективності ЄС, технологічні інновації, складна внутрішньополітична ситуація тощо), які стоять перед українською економікою в зазначений період, ситуація залишається непростю і потребує істотного коригування на рівні

законодавчо-нормативних засад Угоди про співпрацю. Активізація і створення якісно нового механізму економічної взаємодії між Україною та ЄС постає нагальним завданням найближчого майбутнього, коли замість декларацій та ситуативних домовленостей буде створена платформа сталої та ефективної взаємодії, що розширить можливості обміну у високорозвинених технологічних галузях та у сфері підготовки фахівців для нових професій економіки майбутнього.

Ключові слова: Україна; ЄС; євроінтеграція; економічна політика; Угода про співпрацю; «промисловий безвіз».

Вступ

Аналізуючи діяльність нової української влади на євроінтеграційному напрямі, хотілося б відзначити, що їй поки що вдається утримувати позитивні тенденції та попередні надбання у відносинах з Євросоюзом (далі в тексті – ЄС), декларуючи спадкоємність і поглиблення євроінтеграційного курсу країни. При цьому плани офіційного Києва вже на старті були досить амбітними, коли в урядовому Звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 р. тоді ще віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, а зараз міністр закордонних справ Д. Кулеба зазначив, що Уряд уперше в новітній українській історії визначив євроінтеграцію наскрізним завданням реформування країни, поставивши перед собою мету – досягнення Копенгагенських критеріїв членства в ЄС (Zvit pro vykonannya Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS, 2019).

Незважаючи на низку позитивних моментів, – закріплення незворотності європейського курсу в Конституції України, підтримка здійснюваних реформ і європейських прагнень нашої країни разом з економічною та політико-дипломатичною підтримкою у протистоянні російській агресії в межах XXI і XXII самітів Україна-ЄС у липні 2019 р. і жовтні 2020 р., започаткування діалогу про оновлення Угоди про асоціацію, забезпечення законодавчих умов для укладення Угоди про «промисловий безвіз», поступова інтеграція до Єдиного цифрового ринку ЄС, посилення співпраці з європейськими газовими операторами і трейдерами через впровадження низки норм, які роблять газовий ринок більш прозорішим, створення умов для приєднання до системи спільного транзиту з ЄС і ефективної роботи авторизованих економічних операторів та ін., – на шляху євроінтеграції виникають численні конфлікти, зовнішні перешкоди та внутрішні проблеми, які гальмують просування України до членства в ЄС.

Відносно зовнішніх перешкод, то найперше слід вказати на щонайменше два фактори – а) тривала російська гібридна агресія (окупація Криму і конфлікт на Донбасі) та б) негативний вплив світової пандемії COVID-19, яка погіршила соціально-економічну ситуацію на теренах ЄС і так само критично позначилась на українській економіці. Як це не парадоксально, але з російським фактором ситуація є більш зрозумілою, адже йдеться про різні намагання країни-агресора блокувати та унеможливити рух Києва до європейської спільноти, які дивним чином співпадають з прагненням дезінтегрувати й послабити сам ЄС, здійснити переформатування геополітичного устрою європейського континенту на своїх умовах. У цій війні проти західного світу, частиною якого є Україна, Кремль використовує весь арсенал наявних у нього засобів (силовий сценарій, політико-економічний тиск і газовий шантаж, інформаційно-пропагандистська експансія, задіяння «агентів впливу» або проросійських політичних сил, як Україні, так і в ЄС тощо).

У випадку з COVID-19, то окрім прямих епідеміологічних і демографічних викликів, світова пандемія виступила «каталізатором» ще одного зовнішнього фактора – в) внутрішньо-європейського, коли створила загрозу єдності та ефективності ЄС. Йдеться про поширення євроскептичних настроїв і активізацію правих політичних партій і рухів в останні роки, тяжіння до автономізації та сепаратизму, тенденції політичного та економічного національного егоїзму, що лише підсилюються перманентними спалахами тероризму у зв'язку з радикалізацією мусульманських діаспор у країнах ЄС. Поряд з цією міграційною кризою, що впливає на політику мультикультуралізму та процес формування загальноєвропейської ідентичності, варто ще виділити розширення кола країн-учасниць ЄС (2004–2013 рр.), що створює «внутрішнє навантаження» і загострює конфлікти з «новими» членами ЄС (приміром, непрості відносини між Польщею, Угорщиною з одного боку та Брюсселем з іншого). Це лише підживлює етнічний націоналізм, ксенофобію та історичний реваншизм у Європі, що негативно позначається на євроінтеграційному курсі України. Але перемога на виборах до Європарламенту у 2019 р. єврооптимістів засвідчила, що «криза легітимності» ЄС не має місця, а лідери провідних країн-членів залишаються прибічниками ідеї європейської інтеграції.

Внутрішніх проблем, які стримують євроінтеграційний рух України та утворюють вибухонебезпечну «суміш» несприятливих чинників всередині самої країни, куди більше: це і складна внутрішньополітична ситуація, пов'язана з виборчими кампаніями і дестабілізуючою конфронтацією у лавах політичних партій, що поділяють європейські цінності та підтримують рух до ЄС, реальна загроза ескалації збройного конфлікту на Сході України, хронічні

проблеми з реформуванням судової системи та боротьби з корупцією (GRECO у березні 2020р. критично оцінила стан боротьби з корупцією в нашій країні, адже з наданих нею у 2017 р. рекомендацій, було виконано лише 5, частково – 15 і не виконано зовсім – 11), дефіцит стратегічного планування (попри затвердження «Стратегії національної безпеки» Указом Президента від 14 вересня 2020 р., актуальним і незакритим залишається питання формування цілісної державної стратегії зовнішньої політики, складовою якої є євроінтеграція, та оновлення у зв'язку з цим базового Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»), а також неоднозначні та відверто суперечливі структурно-кадрові реорганізації, котрі породжують «різноголосся» у владній команді та ручний і «турбо» режим під час впровадження євроінтеграційної політики в Україні.

Вищеозначені та інші виклики, що випробовують нині на міцність відносини Україна-ЄС, враховуючи кардинальні інноваційні трансформації під впливом технологічної революції та переформатування міжнародної системи економічних відносин, актуалізують проблему економічної співпраці між нашою країною та Євросоюзом. Теоретичний розгляд цього питання має відбуватися з урахуванням перспективи оновлення та подальшої імплементації Угоди про асоціацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Зазначена проблема розглядалася у працях таких українських вчених фахівців-практиків як І. Бураковський, Л. Волощенко, В. Геєць, А. Голіков, А. Гончарук, А. Єрмолаєв, Я. Жаліло, І. Кліменко, М. Кизим, І. Кобута, С. Козь'яков, Д. Ляпін, В. Мовчан, Н. Ничай, Т. Осташко, В. П'ятницький, В. Сіденко, В. Точилін, О. Федірко та багатьма іншими. Якщо говорити про новітній період, що винесений у заголовок статті, то автором була звернена особлива увага на праці І. Матюшенка, С. Беренди та В. Резнікова (Matyushenko, Berenda & Reznikov, 2015), К. Кулаковського (Kulakovskiy, 2016), Ж. Жигалевича і О. Станіславського (Zhygalevych & Stanislavsky, 2019), а також у процесі дослідження були використані матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку» (Churvyed., 2018), проєкту «Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики» (Sektoralna intehratsiia Ukrainy do YeS..., 2021) та журналу «Національна безпека і оборона» (Natsionalna bezpeka i oborona, 2020), який повністю присвячено темі європейської інтеграції України.

Одним із актуальних завдань міжнародних економічних студій є спроба реконструювати на підставі аналізу євроінтеграційної економічної політики України у період 2013–2020 рр. основні проблеми та перспективи в контексті поточної співпраці сторін, спроба з'ясувати наскільки кроки нової української влади на євроінтеграційному шляху зміцнюють економіку країни, розвиваючи її інноваційний потенціал.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд пріоритетів розвитку євроінтеграційної економічної політики України впродовж 2013–2020 рр. у контексті нових викликів. Ця мета реалізується в таких завданнях: по-перше, аналіз реструктуризації української економіки відповідно до головних пріоритетів скорегованої та інноваційно спрямованої Угоди про співпрацю, по-друге, оцінка перспектив від запровадження «промислового безвізу» для України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Визначальним структуро-перетворюючим чинником глобальних соціально-економічних трансформацій у XXI ст. постають технологічні інновації, які зумовлюють масштабні і глибокі зміни у структурі економічних відносин. Йдеться про відкриті екосистеми штучного інтелекту (open AI ecosystem), блокчейн-технології (theblockchain), наносенсори та інтернет наноречей (nanosensors and the Internet of nanothings), аналітику, побудовану на великих базах даних (Big data analytics), впровадження яких пришвидшується пандемією COVID-19 та призводить до формування засад нової «малоконтактної економіки» («low touch economy») (The New Low Touch Economy, 2020). Врахування цих трендів і факторів в Угоді про асоціацію України з ЄС пришвидшить технологічний прогрес української економіки та допоможе подолати відставання в науковому і технологічному поступі від провідних європейських країн.

Відставання і досі залишається суттєвим, не зважаючи на те, що Україна піднялася в рейтингу Глобального інноваційного індексу з 63-го місця серед 143 країн у 2014 р. на 45-те серед 131 країни світу (Cornell University, INSEAD and WIPO). Навіть можна говорити про певне зниження показника інноваційності економіки країни саме в період розгортання євроінтеграційного курсу. Згідно Доповіді Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2019р., Україна посідає 60-те місце (40,1) за індикатором «інноваційна здатність» (innovation capability), 44-те місце серед 141 країни за рівнем кваліфікації робітників (skills), лише 85-те місце (57,2) за «динамізмом бізнесу» (business dynamism), враховуючи 109-те місце (42,8) за субіндексами зростання інноваційних компаній (growth of innovative companies), а також на 26-му місці (72,6) за субпоказником «кваліфікація

майбутньої робочої сили» (skills of future workforce) (The Global Competitiveness Report, 2019).

Як бачимо, попри досить високий рівень прив'язки реформ в Україні до міжнародних зобов'язань, з огляду переважно на внутрішньо-політичні причини наша країна продовжує марнувати досить високий кваліфікаційний потенціал, демонструючи неадекватність політики міжнародних зв'язків і міжнародної інтеграції («реформи заради самих реформ»). Свідченням цьому є спрощення та примітивізація української економіки на прикладі процесу деіндустріалізації, коли за період дії Угоди впродовж 2015–2019 рр. випуск промислової продукції скоротився на 5,5 %, а якщо врахувати ситуацію у 2020 р., то можна казати про всі 13%. Зниження частки експорту продукції обробної промисловості України у 2018 р. до 5,4 %, порівняно з проблемним 2015 р. (8,5 %), тоді як у світ і такий показник у середньому складає 20,8 %, також свідчить про серйозні інституційні проблеми.

У процесі імплементації Угоди проблемними також залишаються питання створення умов для ширшого залучення українських підприємств та організацій до співпраці, а також ефективності здійснюваних реформ у різних галузях, які поки що більше акцентовані не на створенні нового потенціалу розвитку, а на руйнуванні раніше створеного. Рано чи пізно це призведе до соціального вибуху, запобігти якому можна шляхом коригування змісту Угоди у напрямку сприяння піднесенню конкурентоспроможності країни в сучасних секторах економіки, щоб остання стала інноваційно спрямованою. Для цього, як зауважують сучасні експерти, по-перше, варто інтенсифікувати впровадження нових безконтактних технологій та поглибити співпрацю в науково-технологічній сфері (згадаймо суто символічну участь України у програмі «Горизонт 2020», коли нашій країні виділяється в рамках дослідницьких проєктів ЄС лише 2–3 % від сумарного показника асоційованих країн), зокрема в частині закріплення за нами певної мінімальної квоти в доступі до коштів. Якщо цього не робити, то Україна не зможе повертати витрати коштів, потрібних для інституційних трансформацій, що перетворює євроінтеграцію на економічно нерентабельну акцію. Однієї лише формальної декларації про «відкритість» будь-яких програм ЄС без конкретних заходів щодо розширення потенціалу включення українських підприємств та організацій до них явно недостатньо. По-друге, активізація та створення якісно нового механізму взаємодії у сфері охорони здоров'я та фармацевтики як відповіді на нові виклики COVID-19 (на жаль, Україна поки що перебуває на узбіччі магістральних шляхів взаємодії з розробки засобів боротьби з цим

викликом, свідченням чого є той факт, що на спеціальній платформі Європейського дослідницького простору (European Research Area Corona Platform), на кінець жовтня 2020 р., не зареєстровано жодного українського учасника чи проекту). І, по-третє, посилення взаємодії на рівні бізнес-структур, адже порівняно з постсоціалістичними країнами Центральної Європи українські підприємства так і не перетворилися на важливі ланки ланцюгів створення доданої вартості в ЄС за умови втрати російських ринків (Sektoralna intehratsiia Ukrainy do YeS, 2021).

Тому абсолютно влучними і доречними є нині численні зауваження про асиметричність Угоди про асоціацію, яка в світлі нових технологічних викликів Четвертої промислової революції, відводить українській економіці периферійну роль (Kozyreva, 2016). Зважаючи на це, ми приєднуємось до численних зауваг про необхідність перегляду положень цієї Угоди, зокрема в частині розробки та впровадження в «тіло» Угоди чітких інституційних рамок співпраці на основі розширення можливостей обміну у високорозвинених технологічних галузях та у сфері підготовки спеціалістів для нових професій економіки майбутнього. І не потрібно забувати про створення платформи не ситуативної та декларативної, а саме постійної і дієвої взаємодії бізнесу країн-членів ЄС з українським бізнесом, яка здатна підвищити якісний рівень прийняття рішень в межах процесу євроінтеграції, зробивши його менш заідеологізованим і більш прагматичним.

Звертаючись до питання механізмів регулювання взаємного доступу до ринків, то в цьому ключі найбільш очевидною перевагою укладеної Угоди про асоціацію є лібералізація цього доступу та створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Попри деякі сприятливі фактори у зв'язку з адаптацією до умов конкуренції в низці важливих секторів, варто вказати і на несприятливі чинники – наявність високих технічних бар'єрів для входження українських промислових виробів на ринок ЄС, а також тарифні квоти, пов'язані з агропродовольчим експортом (загалом по 32 групам товарів). Такий асиметричний вплив процесу лібералізації торгівлі на різні сектори економіки у період 2013–2019 рр. виявився доволі продуктивним для представників харчової промисловості та агробізнесу, які збільшили у 2,5 рази експорт за групою тваринних і рослинних олій та жирів, подвоїли обсяги експорту за групою харчових продуктів. Чого не скажеш про українських виробників машин, обладнання і різних готових виробів, успіхи яких залишаються помірно зростаючими за обсягом, а також про представників чорної металургії, які обмежено скористалися тарифним відкриттям ринку ЄС через структурний дисбаланс на світовому ринку чорних металів (перевищення пропозиції над попитом).

Стосовно європейського експорту до України, то в період 2014–2015 рр. він пережив істотне падіння, обумовлене більше не впливом торгової лібералізації, а обвальною девальвацією гривні та значним падінням доходів. Згодом в силу певного зростання виробництва і доходів, відновлення макроекономічної стабільності і обсягів експорту ЄС до України, у 2019 р. показники покращилися та перевищили навіть докризові показники 2013 р., але загалом, якщо оцінювати ситуацію нині, то доводиться констатувати, що Угода поки що не призвела до суттєвого збільшення імпорту товарів з ЄС до України. А тому більшість експертів і представників українського бізнесу сходяться на думці, що зона вільної торгівлі з ЄС нині не є ані деструктивним фактором щодо українського виробництва (експорту 2019 р. на 3,6 % перевищував показник 2013 р.), ані системним чинником розвитку більшості секторів української економіки, що спонукає переглянути деякі акценти торговельної політики у відносинах з ЄС.

Певні обмеження присутні і в рамках режиму тарифного квотування ЄС по низці позицій агропродовольчої номенклатури, де ми маємо відносну перевагу. Загалом Угода передбачала графік поступового збільшення обсягів тарифних квот, але якщо звертати увагу на окремі товарні позиції, то ми бачимо, що для прикладу у 2019 р. українські експортери з 40 встановлених тарифних квот у повному обсязі використали лише 11 (на кукурудзу, мед, виноградний і яблучний соки, пшеницю, ячмінь, цукор, оброблені томати, м'ясо птиці, оброблений і звичайний крохмаль, вершкове масло) та 2 на понад 95 %. Якщо згадувати зміни у 2019 р. до Додатку I-A до Угоди щодо збільшення обсягів тарифних квот на м'ясо птиці та набуття чинності угоди під час обміну листами між ЄС і Україною 17 січня 2020 р., де йшлося про зміни до торгових преференцій на рахунок м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, а також дані Єврокомісії за 2020 р. (Tariff quota consultation, 2020), згідно яких станом на 12 листопада цього ж року Україна повністю використала тарифні квоти по 18 позиціях з 51, то потрібно визнати, що проблема тарифних квот не така болюча для багатьох українських експортерів агропродовольчої продукції. Питання в іншому: з точки зору стратегії економічного розвитку в умовах «бурхливої» цифровізації збільшення потуг агропродовольчого експорту України за вузьким сегментом номенклатури на руку великим агрохолдингам, що експортують на ринок ЄС зерно та м'ясо птиці. Ця викривлена структура експорту, характерна для малорозвинутих країн, є відхиленням від перспектив високотехнологічного

виробництва в бік аграризації та примітивізації структури української економіки.

Коли постає питання про підвищення рівня технологічності українського виробництва і створення умов для стрімкого виходу на європейський ринок з продукцією з високим вмістом доданої вартості, потрібно згадати про механізм, передбачений ст. 57 Угоди – приєднання до європейської системи сертифікації та визнання відповідності промислових виробів (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, ACAA). Саме його назвали не зовсім доречним терміном «промисловий безвіз» через заміну процедур сертифікації та підтвердження на території ЄС відповідними процедурами на території України (Berenda, 2019).

Стратегія розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 р., затверджена Розпорядженням Кабміну № 844 від 19 серпня 2015 р., передбачала вжиття відповідних заходів з адаптації до європейських норм, проте надто повільно вирішувала ці питання. І той факт, що лише у жовтні минулого року розпочалася підготовка до початку офіційних переговорів із цього питання (V Ukraini pochala robotu misiia YeS dlia pidhotovky..., 2020), свідчить про відсутність потрібної динаміки та гальмування виходу на європейський ринок з власною готовою продукцією і не лише в галузі машинобудування. Приєднання до АCAA потребує розгалуженої інфраструктури, яка забезпечує оцінку відповідності в практичній площині, а ще відповідної законодавчо-нормативної бази з питань сертифікації, стандартизації і метрології, ринкового нагляду та оцінки відповідності, їх гармонізації з *acquis*.

Додаток III до Угоди під назвою «Список законодавства для адаптації із зазначенням термінів для його здійснення» визначає 27 груп промислової продукції (насамперед, машинобудівної), які мають бути охоплені процесом адаптації галузевого законодавства упродовж 2–3 років з моменту набуття чинності Угоди, а в окремих випадках передбачено 4 (приміром, для радіо- та телекомунікаційного термінального обладнання) та 5 років (коли йдеться про високошвидкісні залізні дороги, маркування та стандартизацію енергетичних продуктів тощо). Реалізація міжсекторальних питань технічного регулювання, як і інші графіки, не були дотримані, оскільки реальна практика їх імплементації засвідчила, насамперед, істотний брак ресурсів в Україні, що прирікає поки що нас на досить помітне відставання. У цій ситуації залишається концентрувати увагу та зусилля на сферах горизонтального технічного регулювання з найбільшим експортним потенціалом і відносно невеликим обсягом ресурсів для адаптації, не забуваючи про поширення цього

режиму на інші промислові сектори (Intehratsiia u ramkakh asotsiatsii: dynamika vykonannia Uhody mizh Ukrainoiu i YeS, 2019).

Затягування з процесом адаптації за період імплементації Угоди породжує нові виклики, які пов'язані зі змінами в нормативно-правовому регулюванні цієї сфері всередині самого ЄС. У цьому сенсі згадаймо прийняття нового акту, який стосується стійких органічних забруднювачів (Regulation (EU) 2019/1020...), а також затвердження 20 червня 2019 р. нового Регламенту 2019/1020 щодо ринкового нагляду та відповідності продукції, що набув чинності 16 липня 2021р. (Regulation (EU) 2019/1021...). Останній суттєво посилює механізми ринкового нагляду і повноваження пов'язаних з ним органів переважно через прискорення темпів розвитку електронної торгівлі. Тому перед Україною в найближчому майбутньому вкотре назриває нагальна необхідність законодавчих змін стосовно ринкового нагляду та інших аспектів технічного регулювання, про що в унісон зазначають більшість експертів нині.

У чому полягає асиметричний характер процесу підготовки України до т. зв. «безвізового режиму»? З одного боку ЄС в статусі вимогливого і суворого наставника, що послуговується нечіткими термінами і декларативними заявами стосовно можливого надання нам доступу до єдиного ринку на підставі режиму АСАА, а з іншого боку Україна, яка обкладена зобов'язаннями зі всіх сторін та ще й отримує допомогу від ЄС, яку за обсягами неможливо порівняти з тією, що отримали країни Центрально-Східної Європи у процесі підготовки до набуття членства в ЄС. Ці асиметрично-несправедливі умови, в яких знаходиться наша країна, обтяжливі і затратні для неї, коли зазвичай приймаються непопулярні та законодавчо суперечливі рішення у процесі адаптації всієї системи технічного регулювання до правил ЄС, та ще й в умовах чималих навантажень на українську економіку, яка зазнала і продовжує відчувати на собі наслідки пандемії COVID-19. А тому все очевиднішою і нагальною нині постає вимога суттєвих змін до тексту Угоди про асоціацію з метою виправлення цієї асиметрії та посилення власної економічної та політичної суб'єктності.

Висновки

Таким чином, наведений матеріал переконує, що економічна політика, яку проводила українська влада у 2013–2020-х рр., в цілому була орієнтована на утримання позитивних тенденцій та попередніх надбань у відносинах з ЄС, на поглиблення євроінтеграційного курсу країни. Враховуючи чималу сукупність несприятливих зовнішніх і внутрішніх викликів (російська гібридна агресія, негативний вплив COVID-19, загроза єдності та ефективності ЄС,

технологічні інновації, складна внутрішньополітична ситуація тощо), перед якими постала українська економіка в цей період, і незважаючи на високий рівень «прив'язки» реформ в Україні до міжнародних зобов'язань, ситуація залишається непростю і потребує істотного коригування на рівні законодавчо-нормативних засад Угоди про співпрацю. Причин такого коригування більш ніж достатньо: зниження показника інноваційності економіки саме в період розгортання євроінтеграційного курсу, її спрощення та примітивізація на прикладі деіндустріалізації, марнування досить високого кваліфікаційного потенціалу, «асиметричність» Угоди про асоціацію, яка в світлі нових технологічних викликів відводить українській економіці периферійну роль, викривлена структура експорту в бік аграризації та примітивізації української економіки, обкладання України з боку ЄС обтяжливими і затратними зобов'язаннями, які в майбутньому, якщо не буде виправлена зазначена асиметрія, можуть призвести до втрати економічної та політичної суб'єктності країни.

Ці перелічені проблеми є аргументами на користь того, щоб відмовитися від євроінтеграційного курсу в цілому? Для прихильників «руського мира» та євроскептиків, безумовно, що так. Але логіка захисту національних інтересів і здоровий глузд диктують виважену і прагматичну економічну політику, що має лежати в основі співпраці Україна та ЄС. Внутрішньополітичні проблеми і чвари, корупція і відсутність ефективних реформ послаблюють економічні переговорні позиції України, заганяючи нову владу в «прокрустове ложе» асиметрії, з якого вона поки що неспроможна вибратися. На нашу думку, активізація та створення якісно нового механізму економічної взаємодії між Україною та ЄС є нагальним завданням найближчого майбутнього, коли замість декларацій та ситуативних домовленостей буде створена платформа сталої та ефективної взаємодії бізнесу країн-членів ЄС з українським бізнесом, яка здатна підвищити якісний рівень прийняття рішень в межах євроінтеграції, забезпечити перехід від «ідеологем» до конкретних прагматичних рішень і дій. Це потребує розробки і впровадження в текст Угоди про співпрацю чітких інституційних рамок і законодавчих коректур, які б не нагадували «гру в одні ворота», а розширили можливості обміну у високорозвинених технологічних галузях та у сфері підготовки фахівців для нових професій економіки майбутнього.

Reference

- Berenda, S. V. (2019). "Promyslovyi bezviz" yak sozhlyvist zbilshennia ukrainskoho oeksportu do YeS ["Industrial visa-free travel" as a pity to increase Ukrainian exports to the EU]. In: *Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku ta spryannia hospodarskii diialnosti v suchasnykh umovakh* [Economic and legal problems of development and promotion of economic activity in modern conditions]. Proceedings of the II Round Table. Kharkiv, Ukraine, 17 May 2019. Kharkiv, pp. 68–73.
- Chyrvy, O. H. ed. (2018). *Ekonomika Ukrainy v umovakhyevrointehratsii: vyklyky ta perspektyvy rozvytku* [Ukraine's economy in the context of European integration: challenges and prospects for development]. Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Uman, Ukraine, 19 April 2018. Uman: Visa.
- Cornell University, INSEAD and WIPO. *The Global Innovation Index 2014, 2016, 2018, 2019, 2020*. Geneva: WIPO and New Delhi: Confederation of Indian Industry.
- Intehratsiia u ramkakh asotsiatsii: dynamika vykonannia Uhody mizh Ukrainoiu i YeS [Integration within the association: dynamics of implementation of the Agreement between Ukraine and the EU]. (2019). *Public Synergy Project*, [online] Available at: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Integratsiya-u-ramkah-asotsiatsiyi-dynamika-vykonannya-Ugody-mizh-Ukrayinoyu-i-YES-3-e-vydannya-1.pdf>.
- Kozyreva, O. V. (2016). Analiz asymetrychnosti uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy z YeS [Analysis of the asymmetry of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm"* [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "International Relations. Economics. Country Studies. Tourism"], no. 5, pp. 35–39.
- Kulakovskiy, K. O. (2016). Ekonomichna skladovay evrointehratsiinoho protsesu Ukrainy: problemy i perspektyvy [Economic component of Ukraine's European integration process: problems and prospects]. *Ekonomika: realii chasu* [Economics: the realities of time], no. 5 (27), pp. 24–31.
- Matyushenko, I., Berenda, S., Reznikov, V. (2015). *Yevrointehratsiia Ukrainy v systemi mizhnarodnoi ekonomichnoi intehratsii* [European integration of Ukraine in the system of international economic integration]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina.

- Natsionalna bezpeka I oborona [National security and defense]. (2020). *Razumkov Centre*, [online], no. 1–2 (181-182). Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD181-182_2020_ukr.pdf.
- Regulation (EU) 2019/1020 of the European Parliament and of the Council of 20 June, 2019 on market surveillance and compliance of products and amending Directive 2004/42/EC and Regulations (EC), No 765/2008 and (EU) № 305/2011. (2019). *Official Journal of the European Union*, [online], L169/1, Vol. 62. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/AUTO/?uri=uriserv:OJ.L_.2019.169.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2019:169:TOC.
- Regulation (EU) 2019/1021 of the European Parliament and of the Council of 20 June, 2019 on persistent organic pollutants. (2019). *Official Journal of the European Union*, [online], L169/45, Vol. 62. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/AUTO/?uri=uriserv:OJ.L_.2019.169.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2019:169:TOC.
- Schwab, K. ed. (2019). The Global Competitiveness Report. *World Economic Forum, Geneva*, [online]. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
- Sektoralna intehratsiia Ukrainy do YeS: peredumovy, perspektyvy, vyklyky [Ukraine's sectoral integration into the EU: preconditions prospects, challenges]. (2021). *Razumkov Centre*, [online]. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf.
- Tariff quota consultation. – European Commission. (2020). *European Commission*, [online]. Available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en&Origin=UACode=&Year=2020&Critical=&Status=&Expand=true.
- The New Low Touch Economy. How to navigate the world after COVID-19: Report. (2020). *Board of Innovation*, [online]. Available at: <https://info.boardofinnovation.com/hubfs/Innovate%20low%20touch%20economy.pdf>.
- V Ukraini pochala robotu misiia YeS dlia pidhotovky “promyslovoho bezvizu” [EU mission to prepare for “industrial visa-free travel” launched in Ukraine]. (2020). *Economic truth*, [online]. Available at: <https://www.altogether.com.ua/news/2020/10/29/666756>.
- Zhygalevych, Zh., Stanislavsky, O. (2019). Osoblyvosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti vitchyznianskykh pidpriemstv v umovakh yevrointehratsii [Peculiarities of foreign economic activity of domestic enterprises in the

conditions of European integration]. *Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnical Institute"*, Vol. 16, pp. 116–123.

Zvit pro vykonannya Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom za 2019 rik [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2019]. (2019). *Government portal*, [online]. Available at: https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_implementation-2019-4_0.pdf.

EURO INTEGRATION ECONOMIC POLICY OF UKRAINE DURING 2013–2020 IN THE CONTEXT OF NEW CHALLENGERS

Anatolii Revenko

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,

e-mail: revenkoad@ukr.net,

Kyiv University of Culture,

Kyiv, Ukraine

The aim of the article is to consider the priorities in euro integration economic policy of Ukraine during 2013–2020 in the context of new challenges development. The task of the article is the analysis of restructuring the Ukrainian economy according to the main priorities of adjusted and innovation-oriented Agreement about cooperation and the mark of perspectives from the introduction “industrial visa-free” for Ukraine. Research methodology relies on the methods of scientific abstraction, observation, synthesis, as well as system-structural analysis to study the international and national dimensions of economic policy. Scientific novelty lies in the attempt to reconstruct on the ground of analysis the eurointegration economic policy of Ukraine during 2013–2020 the main problems and perspectives in the context of current cooperation of two sides. As a result of the conducted research, it has been proved that including a considerable totality of unfavorable extra and inner challenges (Russian hybrid aggression, the negative impact of COVID-19, the threat to the unity and effectiveness of the EU, technological innovation, the difficult domestic political situation, etc.) which have appeared before the Ukrainian economy in pointed time, the situation stays difficult and needs the significant adjustment in the level of legislative and regulatory principles of the Agreement of cooperation. Activation and making a qualitative new mechanism of economical interaction between Ukraine and EU becomes the insistent task of the nearest future when instead of declarations and situation agreement will create the platform of sustainable and effective interaction which extend the possibility of changes in high technology branches and in the sphere of specialists’ preparing for the new profession of the economy of the future.

Key words: Ukraine; EU; euro integration economic policy; Agreement about cooperation; “industrial visa-free”.

ЕВРОИНТЕГРАЦИОННАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ НА ПРОТЯЖЕНИИ 2013–2020 ГГ. В КОНТЕКСТЕ НОВЫХ ВЫЗОВОВ

Ревенко Анатолий Дмитриевич

*Кандидат экономических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-0677>,
e-mail: revenkoad@ukr.net,
Киевский университет культуры,
Киев, Украина*

Цель статьи состоит в рассмотрении приоритетов развития евроинтеграционной экономической политики Украины на протяжении 2013–2020 гг. в контексте новых вызовов. Задачей статьи является анализ реструктуризации украинской экономики в соответствии с главными приоритетами скорректированного и инновационно направленного Соглашения о сотрудничестве, а также оценка перспектив внедрения «промышленного безвиза» для Украины. Исследовательская методология опирается на методы научного абстрагирования, наблюдения, синтеза, а также системно-структурный анализ для исследования международного и национального измерений экономической политики. Научная новизна статьи состоит в попытке реконструировать на основе анализа евроинтеграционной экономической политики Украины в период 2013–2020 гг. основные проблемы и перспективы в контексте текущего сотрудничества сторон. В итоге проведенного исследования было доказано, что, учитывая немалую совокупность неблагоприятных внешних и внутренних вызовов (российская гибридная агрессия, негативное влияние COVID-19, угроза единства и эффективности ЕС, технологические инновации, сложная внутривосточная ситуация и т. п.) для украинской экономики в указанный период, ситуация остается непростой и требует существенной корректировки на уровне законодательно-нормативных основ Соглашения о сотрудничестве. Активизация и создание качественно нового механизма экономического взаимодействия между Украиной и ЕС является насущной задачей ближайшего будущего, когда вместо деклараций и ситуативных договоренностей будет создана платформа устойчивого и эффективного взаимодействия, что расширит возможности обмена в высокоразвитых технологических

отраслях и в сфере подготовки специалистов для новых профессий будущего экономики.

Ключевые слова: Украина; ЕС; евроинтеграция; экономическая политика; Соглашение о сотрудничестве; «промышленный безвиз».

**МІЖНАРОДНЕ
ПРАВО**

**INTERNATIONAL
LAW**

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249036

УДК 323.28:341

**ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ Й СУТНОСТІ
ТЕРОРИЗМУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ****Важна Катерина Анатоліївна***кандидат юридичних наук,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,**e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,**Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133***Надіслано:**

15.11.2021

Рецензовано:

25.11.2021

Прийнято:

01.12.2021

Для цитування:

Важна, К. А. (2021). Проблеми визначення поняття й сутності тероризму в міжнародному праві. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 137–151. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249036>.

Однією з найважливіших (і першочергових до вирішення) причин недостатньої ефективності міжнародного права у боротьбі з тероризмом є відсутність універсального міжнародно-правового визначення поняття тероризму (далі – визначення тероризму). У статті окреслено проблеми прийняття визначення тероризму; розкрито деякі негативні наслідки відсутності у міжнародному праві визначення тероризму.

Вказується, що для прийняття визначення тероризму необхідно вказати характерні риси і специфічні ознаки тероризму, які відрізняють його від інших видів правопорушень та які (рисини і ознаки) могли б бути покладені в основу визначення елементів складу злочину тероризму, а також в основу визначення тероризму. Погоджуємося з тим, що у вказаному контексті слід орієнтуватися на такі визнані в доктрині сутнісні характеристики терористичних методів дій: насильницька основа дій; політична мотивація і цільовизначення; використання залякування як інструменту досягнення цілі; умисел на спричинення невинних жертв і адекватних руйнувань.

Зроблено висновки, що тероризм за своєю сутністю є міжнародним злочином. Погоджуємося з позиціями фахівців, відповідно до яких заборона тероризму є нормою загального міжнародного права у формі міжнародного звичаєвого права. Вказується на необхідності прийняття у позитивному

міжнародному праві норми, яке б чітко встановлювало, що порушення заборони тероризму становить міжнародний злочин.

Вважаємо вартою уваги позицію фахівців, відповідно до якої заборона тероризму є нормою *jus cogens*. Норми *jus cogens* спрямовані на захист фундаментальних, основних або вищих інтересів або фундаментальних гуманітарних цінностей, які включають права людини та право на людську гідність, які є основними і належать усім людям. Видається очевидним, що заборона тероризму захищає фундаментальні цінності людства та людську гідність. Тероризм становить загрозу основам людської гідності, а його заборона відображає загальну волю міжнародного співтовариства.

Вказується, що тероризм у багатьох випадках є явним і грубим порушенням Статуту ООН. Вважаємо доцільним для оцінки терористичних злочинів застосовувати критерії характеру, тяжкості і масштабу аналогічно до того, як ці ознаки були використані для кваліфікації акту агресії Конференцією з огляду у Додатку III до Резолюції RC/Res.6 при прийнятті поправок до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Вказується, що внаслідок відсутності визначення тероризму у позитивному міжнародному праві та внаслідок відсутності міжнародно-правової норми, яка б кваліфікувала тероризм як міжнародний злочин, тероризм прямо не віднесено до юрисдикції жодного міжнародного суду чи трибуналу.

Ключові слова: тероризм; терористичний акт; визначення тероризму; міжнародно-протиправне діяння; міжнародний злочин; імперативна норма загального міжнародного права (*jus cogens*); міжнародна відповідальність.

Вступ

Міжнародне співтовариство прикладає багато зусиль для протидії і превенції тероризму. Зокрема, нині прийнято ряд міжнародно-правових актів, спрямованих на боротьбу зі вказаним правопорушенням. Проте ефективність міжнародно-правової протидії тероризму залишається недостатньо високою. Однією з основних причин недостатньої ефективності міжнародного права у боротьбі з тероризмом є відсутність універсального міжнародно-правового визначення поняття тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми прийняття в позитивному міжнародному праві універсального визначення поняття тероризму досліджувалися багатьма українськими та зарубіжними вченими, зокрема: В. Ф. Антипенком, А. С. де Біром, І. М. Громівчук, Х. Даффі, В. П. Ємельяновим, Н. А. Зелінською, Ф. Лондрас, В. В. Пеллоу, В. Е. Петрищевим, І. М. Рижовим, К. Трапп та ін.

Подальшого глибокого вивчення потребують характерні риси і специфічні ознаки тероризму, які відрізняють його від інших видів правопорушень та які могли б бути покладені в основу міжнародно-правового визначення поняття тероризму; причини відсутності згоди у доктрині міжнародного права щодо визначення сутності тероризму та кваліфікації тероризму як міжнародного злочину або транснаціонального злочину; аргументація щодо віднесення тероризму до однієї із категорій міжнародних протиправних діянь – транснаціональних злочинів або міжнародних злочинів.

Вирішення окреслених вище питань сприятиме прийняттю в позитивному міжнародному праві універсального визначення поняття тероризму.

Формулювання цілей статті

Завданнями нашої наукової статті є окреслити проблеми прийняття універсального міжнародно-правового визначення поняття тероризму; вказати деякі негативні наслідки відсутності в міжнародному праві універсального визначення поняття тероризму; виділити та розкрити характерні риси і специфічні ознаки тероризму, які відрізняють його від інших видів правопорушень та які могли б бути покладені в основу міжнародно-правового визначення поняття тероризму; проаналізувати до якої із категорій міжнародних протиправних діянь – транснаціональних злочинів або міжнародних злочинів – доцільно відносити тероризм.

Виклад основного матеріалу дослідження

Тероризм – багатоаспектне явище, яке має складне історичне та соціально-політичне походження, охоплює різноманітні рівні і типи насилля та яке пов'язане (але не ідентичне) з іншими формами й рівнями насилля. У зв'язку з цим досить важко виробити рівень протидії тероризму, знайти точку опори, яка дозволила б визначити ефективні схеми і механізми такої протидії (Vazhna, 2013, p. 148; Antypenko, 2007, p. 247; Yemelyanov, 2002, p. 30).

Міжнародне співтовариство, усвідомлюючи величезну небезпеку, яку несе тероризм для міжнародного миру й безпеки, співпрацює з метою створення міжнародно-правових механізмів боротьби з тероризмом. Нині напрацьований великий обсяг міжнародно-правових актів щодо протидії вказаному злочину (Vazhna, 2013, pp. 148–149). Проте ескалація тероризму в сучасному світі свідчить про недостатню ефективність чинних міжнародно-правових механізмів боротьби з тероризмом та необхідність їх удосконалення або створення нових.

Н. Д. Ковальов та Т. С. Бояр-Созонович вказують, що не занижуючи ролі і значення відповідних міжнародних «предметних» конвенцій із боротьби з окремими видами й формами міжнародного тероризму, разом із тим не можна не прийняти до уваги їх обмеженість. Навіть у сукупності вони не є упорядкованою і скоординованою системою заходів. Дослідники вказують на «необхідність розробки універсального міжнародно-правового документа,

який охопив би проблему в цілому» (Yemelyanov, 2002, pp. 30–31; Vazhna, 2013, pp. 149–150; Vazhna, 2017, pp. 161–163). М. О. Баймуратов та С. В. Максименко вказують на те, що конвенції, спрямовані на боротьбу з тероризмом, обмежуються розглядом окремих його аспектів (Vazhna, 2013, p. 152).

Однією з причин недостатньої ефективності міжнародного права у протидії тероризму є відсутність загальноприйнятого визначення тероризму у чинному міжнародному праві (Vazhna, 2013, p. 150; Vazhna, 2017, p. 163; Duffy, 2005, pp. 88–89; Londras, 2011, p. 178; Hromivchuk, 2011, p. 108).

І. М. Громівчук вказує, що перші спроби визначення тероризму і прийняття міжнародного договору у сфері боротьби з тероризмом на міжнародному рівні були прийняті ще в 30-х рр. ХХ ст. в рамках Ліги Націй. У 1937 р. була відкрита для підписання Конвенція про попередження і припинення тероризму, під яким розумілися «злочинні дії, направлені проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення». Проте, ця конвенція не вступила в силу. У 1997 р. Комісією міжнародного права ООН було підготовлено Проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, у якому до міжнародних злочинів (злочинів проти миру та безпеки людства) був віднесений також міжнародний тероризм. Проте цей документ не набрав чинності. Дотепер універсальне міжнародно-правове визначення поняття тероризму відсутнє (Hromivchuk, 2011, p. 108).

Незважаючи на те, що Рада Безпеки ООН розглядає акти міжнародного тероризму як загрозу міжнародному миру і безпеці, ці акти, як вказує І. М. Громівчук, як правило, не підпадають під категорію міжнародних злочинів таких як геноцид, військові злочини, злочини проти людяності. Тому, як зазначає І. М. Громівчук, злочин тероризму не відноситься до юрисдикції жодного постійно діючого міжнародного суду чи трибуналу (Hromivchuk, 2011, p. 108).

Як зазначає професор В. Ф. Антипенко, не зважаючи на відмінності у підходах спеціалістів до визначення тероризму, слід орієнтуватися на такі визнані більшістю юристів сутнісні характеристики терористичних методів дій: насильницька основа дій, політична мотивація і цільовизначення, використання залякування як інструменту досягнення цілі, умисел на спричинення невинних жертв і адекватних руйнувань (Vazhna, 2017).

М. Л. Ентін, проаналізувавши визначення та правові оцінки тероризму, надані такими відомими фахівцями як Л. А. Моджорян, П. Уілкінсон, В. Во, Н. Б. Крилов, Ю. А. Решетов, і знайшовши їх схожими, підсумовує, що акти тероризму переслідують політичні цілі, розраховані на залякування населення або частини населення; метою актів тероризму є примусити ті чи інші групи осіб, які мають владу, протистоять владі чи її домагаються, і які не є жертвами

нападу й не пов'язані з предметом посягання, піти на важливі політичні поступки.

Це питання досліджував у своїй праці «Політичний тероризм» Алекс Шмідт. Автор зібрав 109 визначень тероризму і провів їх глибокий аналіз з метою виділення найважливіших елементів. А. Шмідт зробив такі висновки: використання насилля зустрічається у 83,5 % визначень; політичне цілевизначення – у 95 %; залякування – 51 %; погроза і використання психологічного тиску – 47 %; наявність невинних жертв – 37,5 % (Antypenko, 2007, pp. 250–251).

Із відсутністю у міжнародному праві загальноприйнятого визначення тероризму пов'язана проблема неоднорідності підходів до його (тероризму) сутності у міжнародно-правовій доктрині. Можна виділити такі основні доктринальні засади до сутності тероризму: 1) підхід, відповідно до якого тероризм є міжнародним злочином (деякі із вчених окремо наголошують, що тероризм є міжнародним злочином саме за звичаєвим міжнародним правом); 2) підхід, відповідно до якого тероризм слід відносити до злочинів міжнародного характеру (або транснаціональних злочинів). Деякі вчені дотримуються такої точки зору відповідно до власних переконань про сутність тероризму, інші дослідники підтримують такий підхід у зв'язку з тим, що вказане питання є спірним і у міжнародному праві немає положення, яке б визначало тероризм як міжнародний злочин; 3) підхід, відповідно до якого тероризм є злочином за національним правом.

Більшість науковців уникають відповіді на питання віднесення тероризму до якоїсь із категорій (видів) правопорушень (Vazhna, 2017, pp. 165–166).

Іншими слабкими сторонами міжнародного права у сфері боротьби з тероризмом є асоціювання тероризму у діючих міжнародно-правових документах з «терористичними актами» та встановлення відповідальності лише індивідів (безпосередніх виконавців терористичних актів). Такий підхід до визначення тероризму значно звужує сферу охоплення міжнародним правом вказаного злочину та зменшує ефективність міжнародного права у боротьбі з тероризмом. Дія міжнародно-правових механізмів із протидії тероризму, яка, таким чином, спрямована в основному на боротьбу з одним із засобів боротьби у тероризмі – терористичними актами, залишає за межами міжнародно-правового регулювання більшу частину протиправних і деліктостворюючих діянь у складному явищі міжнародного злочину тероризму (Vazhna, 2013, pp. 151–152).

Багато вчених акцентують увагу на відмінностях між поняттями тероризм і терористичний акт (Vazhna, 2017, p. 167). Як зазначає І. М. Рижов, терористичний акт – «це лише спосіб досягнення мети. Мета тероризму полягає не в здійсненні вибуху чи підпалу. Мета тероризму – вирішення

соціального конфлікту». Тому, поряд із прямою протидією актам тероризму, потрібно конструювати норми міжнародного антитерористичного права таким чином, щоб своїм впливом вони у повній мірі охоплювали причини й умови, які сприяють чи спричиняють виникнення тероризму (Vazhna, 2017, p. 168). Позицію про те, що терористичні акти не є самоціллю, а є засобом залякування та примушення влади задовольнити певні вимоги, погоджується велика кількість авторів (Yemelyanov, 2002, p. 40, 146).

За визначенням професора В. Ф. Антипенка¹, *тероризм* – це насильницьке протиборство, яке базується на конфлікті, і поряд з нанесенням збитків державі загрожує міжнародній безпеці та світопорядку і зумовлюється відмінністю політичних, економічних, етнотериторіальних і культурних інтересів груп держав, держав, народів, націй, соціальних груп і рухів, за умови використання хоча б однією із сторін терористичних актів як способу впливу на противника для досягнення політичних цілей. На думку вченого, від тероризму слід відрізнити терористичний акт. *Терористичний акт*, за визначенням В. Ф. Антипенка, – це злочинне загально небезпечне діяння в тероризмі зі створення умов впливу на міжнародну організацію, державу та їх представників, або на юридичних і фізичних осіб, або групу осіб з метою примушення здійснити або утриматися від здійснення певної дії, вчинене шляхом залякування при наявності наміру на заподіяння загибелі невинних людей (Antypenko, 2007, p. 274).

В. Ф. Антипенко є автором концепції сукупного суб'єкта складу злочину тероризму. Так, вчений аналізує тероризм шляхом застосування до цього протиправного діяння чотирьохелементної формули складу злочину: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. На думку дослідника, загальним об'єктом міжнародного тероризму є міжнародні відносини і міжнародний правопорядок, а безпосереднім об'єктом є політичний режим, державний устрій, територіальна цілісність конкретних держав. Націленість тероризму на об'єкт державу утворює небезпеку для об'єкта, яким є світовий правопорядок у цілому (Antypenko, 2007, p. 279, 283–284). Предметом посягання у тероризмі, на думку В. Ф. Антипека, в основному є невинні люди і об'єкти матеріальної сфери. Випадкові жертви або руйнування матеріальних

¹ Антипенко Володимир Федорович (23.01.1949 – 19.01.2017) – Генерал-майор Служби безпеки України, засновник Антитерористичного центру при Службі безпеки України, перший начальник Штабу Антитерористичного центру при Службі безпеки України; доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету; засновник наукової школи міжнародної кримінології (Antypenko, 2013, p. 332-239; Vazhna and Voloshin, eds., 2018, p. 1–9; Vazhna, 2021, p 112–113).

об'єктів, що завдають важкої шкоди невинним людям, властиві багатьом насильницьким злочинам, але саме в тероризмі, на думку науковця, вони фігурують у якості передбаченого, спланованого та обов'язкового елементу об'єкта злочину. Діяння, не пов'язані з наміром заподіяння загибелі невинних людей, утворюють інші, ніж тероризм, склади злочинів (Antypenko, 2007, pp. 285–287).

Деякі вчені, зокрема, В. П. Емельянов, А. В. Щеглов, розглядають невинних людей та об'єкти матеріальної сфери як безпосередній об'єкт тероризму, а державний устрій як загальний об'єкт посягання (Yemelyanov, 2002, pp. 192–195). В. Е. Петрищев зазначає, що якщо вчиняється терористичний акт, то у якості його цілі виступає не саме вбивство – воно тут є засобом, а намір здійснити вплив на політичну систему суспільства, правопорядок, соціальну обстановку тощо. Так само і знищення матеріальних об'єктів є не кінцевою ціллю, а засобом примусити владу вчинити вигідні для терористів дії (Vazhna, 2013, p. 155).

У тероризмі зв'язок держави та індивідів, як можливих суб'єктів злочину, виглядає неоднозначно. Зазвичай, більшість терористичних груп і рухів не є представниками офіційних структур або органів держави. У той самий час ескалація терористичної боротьби все більше виявляє присутність інтересів держав і активізацію ними спонсорування тих чи інших терористичних угруповань (Antypenko, 2007, pp. 291–292; Trapp, 2011, p. 1; Vazhna, 2017, pp. 173–174). Зв'язок держави-організатора тероризму і безпосередніх виконавців терористичних актів може бути важко, проте, можливо встановити і довести (зокрема, шляхом встановлення джерела фінансування чи постачання зброї і військової техніки).

Деякі вчені навіть характеризують тероризм як «війну ХХ століття». Єгепетський політолог М. Сід-Ахмед зазначає: «Технологічний розвиток, який досяг непередбачуваних рівнів, призвів до того, що війна у класичному значенні слова стала неможливою, якщо не абсурдною. Оскільки абсурдність війни не означає закінчення конфлікту, боротьба тепер загрожує прийняти інші форми із специфічної точки зору, тероризм може розглядатися як продовження війни, а не лише політики іншими засобами» (Vazhna, 2013, p. 157).

Видатний румунський юрист-міжнародник Президент Міжнародної асоціації з кримінального права Веспасіан В. Пелла у своєму меморандумі, що містив перелік міжнародних злочинів, пропонував віднести «акти тероризму, що впливають на міжнародні відносини» до категорії міжнародних злочинів (Vazhna, 2017, p. 179; Vazhna, 2019, p. 133).

Вчена Кімберлі Н. Трапп у своїй праці «Відповідальність держави за міжнародний тероризм» (2011 р.) висловлює думку про доцільність встановлення подвійної міжнародної відповідальності, а саме: відповідальності

індивідів та відповідальності держав за тероризм. При цьому вчена вказує, що індивіди повинні нести міжнародну кримінальну відповідальність, а держави – міжнародну відповідальність (у випадках, якщо держави беруть активну участь в актах тероризму, не перешкоджають тероризму або не видають осіб, винних у тероризмі). К. Н. Трапп також вважає, що порушення державами зобов'язань щодо тероризму може дати поштовх до виконання Радою Безпеки ООН своїх функцій згідно Глави VII Статуту ООН (Trapp, 2011, pp. 10–12).

Уваги заслуговує глибоке та ґрунтовне дослідження сутності тероризму, яке було здійснено фахівцем з міжнародного права Аніель Каро де Біром (Aniel Caro de Beer). А. К. де Бір на основі авторської докторської дисертації (захищена в Університеті Преторії у 2018 р.) у 2019 р. опублікував книгу під назвою «Імперативні норми загального міжнародного права (*jus cogens*) та заборона тероризму» (De Beer, 2019). У результаті дослідження вчений робить висновки про те, що заборона тероризму є нормою загального міжнародного права у формі міжнародного звичаєвого права. У результаті ґрунтового аналізу А. К. де Бір доводить, що заборона тероризму відповідає двом обов'язковим складовим формування міжнародного звичаю, а саме: що заборона тероризму знайшла широке відображення у міжнародній практиці та визнана у якості правової норми. Вчений вказує, що практика держав щодо заборони тероризму підтверджується актами держав, пов'язаними з міжнародними договорами, а також законодавчими актами та національною юриспруденцією (De Beer, 2019, pp. 88–89). А. К. де Бір наводить та аналізує численні офіційні заяви і акти із практики держав, які (заяви і акти) засуджують тероризм і терористичні акти. Вчений також вказує, що численні міжнародні договори та протоколи криміналізують певні (різні) види терористичних діянь (De Beer, 2019, pp. 90–98).

А. К. де Бір стверджує, що на основі проведеного ним аналізу «можна зробити висновки, що заборона тероризму є нормою *jus cogens*» (De Beer, 2019, p. 98). Дослідник вказує, що «норми *jus cogens* спрямовані на захист фундаментальних, основних або вищих інтересів або фундаментальних гуманітарних цінностей, які включають права людини та право на людську гідність, є основними і належать усім людям. Видається очевидним, що заборона тероризму захищає фундаментальні цінності людства та людську гідність. Тероризм становить загрозу основам людської гідності, а його заборона відображає «загальну волю міжнародного співтовариства». Терористичні акти вчиняються з наміром поширити страх серед невинних цивільних осіб. Це порушує основне право на людську гідність і право людини

не використовуватися як інструмент для досягнення політичної чи ідеологічної мети» (De Beer, 2019, pp. 98–99).

А. К. де Бір зазначає, що оскільки заборона тероризму має силу анулювати конкуруючі норми, це передбачає форму ієрархії проти інших норм міжнародного права. Отже, на думку вченого не може існувати чинного договору або резолюції Ради Безпеки ООН, які б дозволили вчинення терористичних актів (De Beer, 2019, pp. 98–99). А. К. де Бір стверджує, що «засудження тероризму міжнародним договірним правом, міжнародним звичаєвим правом, резолюціями Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки ООН, міжнародною юриспруденцією, незалежно від його обґрунтування, а також прийняття та визнання міжнародним співтовариством держав у цілому того, що жодне відступлення від цієї заборони не допускається, може свідчити на користь ієрархічної переваги заборони тероризму над іншими нормами міжнародного права» (De Beer, 2019, pp. 98–99).

Як у своїй праці нагадує А. К. де Бір, ієрархічна перевага норм *jus cogens* пов'язана з їх універсальною застосовністю (De Beer, 2019, pp. 98–99). Отже, якщо заборона тероризму є нормою *jus cogens*, яка існує нині у формі міжнародної звичаєвої норми, то порушення такої норми *jus cogens* (вчинення тероризму) має кваліфікуватися як міжнародний злочин.

Міжнародний тероризм у багатьох випадках є явним і грубим порушенням Статуту ООН, про що свідчать характер, тяжкість і масштаб даного правопорушення. Критерії характеру, тяжкості і масштабу були використані для кваліфікації акту агресії Конференцією з огляду Додатку III до Резолюції RC/Res.6 при прийнятті поправок до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У згаданому Додатку III вказується, що трьох компонентів – характеру, тяжкості і масштабу – повинно бути достатньо для того, щоб визначити певне порушення (у Додатку йшлося про факт агресії) як «явне» порушення Статуту ООН. Жодний із компонентів сам по собі не є достатньо вагомим для того, щоб відповідати стандарту «явного» порушення (Vazhna, 2013, pp. 129–130). Тому, на нашу думку, оцінюючи аналогічним чином характер, тяжкість і масштаб тероризму, доцільними видаються позиції вчених про віднесення тероризму до категорії міжнародних злочинів.

Висновки

Фахівці з міжнародного права, уряди держав та міжнародні міжурядові організації (у т. ч. ООН) визнають, що тероризм становить серйозну загрозу міжнародному миру й безпеці. Нині напрацьований великий об'єм міжнародно-правових актів щодо протидії вказаному злочину, проте, ефективність міжнародно-правової протидії тероризму залишається вкрай низькою.

Причинами недостатньої ефективності міжнародного права у протидії вказаному злочину, зокрема, є відсутність загальноприйнятого визначення тероризму у позитивному міжнародному праві та відсутність міжнародно-правової норми, яка б кваліфікувала тероризм як міжнародний злочин. Внаслідок вказаного, тероризм прямо не віднесено до юрисдикції жодного міжнародного суду чи трибуналу.

Для прийняття універсального міжнародно-правового визначення поняття тероризму необхідно визначити характерні риси і специфічні ознаки тероризму, які відрізняють його від інших видів правопорушень та які (рисини і ознаки) могли б бути покладені в основу визначення елементів складу злочину тероризму, а також в основу міжнародно-правового визначення поняття тероризму. Погоджуємося з тим, що не зважаючи на відмінності у підходах фахівців до визначення тероризму, слід орієнтуватися на такі визнані в доктрині сутнісні характеристики терористичних методів дій, а саме: насильницька основа дій; політична мотивація і цілевизначення; використання залякування як інструменту досягнення цілі; умисел на спричинення невинних жертв і адекватних руйнувань.

Погоджуємося з позиціями фахівців, відповідно до яких заборона тероризму є нормою загального міжнародного права у формі міжнародного звичаєвого права. Вважаємо вартою уваги позицію фахівців, відповідно до якої заборона тероризму є нормою *jus cogens*.

Нині необхідним є прийняття у позитивному міжнародному праві норми, яка б чітко встановлювала, що порушення заборони тероризму становить міжнародний злочин. Тероризм у багатьох випадках є явним і грубим порушенням Статуту ООН. Вважаємо доцільним для оцінки терористичних злочинів застосовувати критерії характеру, тяжкості і масштабу аналогічно до того, як ці критерії були використані для кваліфікації акту агресії Конференцією з огляду у Додатку III до Резолюції RC/Res.6 при прийнятті поправок до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Reference

- Antipenko, V. F. (2007). *Teorii mirovogo razvitiia i antiterroristicheskoe pravo. Logika sopriagaemosti* [World development theories and anti-terrorism law. Conjugation logic]. Kyiv.
- De Beer, A. C. (2019). *Peremptory norms of general international law (juscogens) and the prohibition of terrorism*. Leiden; Boston: Brill Nijhoff.
- Duffy, H. (2005). *The «War on Terror» and the Framework of International Law*. Cambridge University Press.

- Emelianov, V. P. (2002). *Terrorizm i prestupleniia s priznakami terrorizirovaniia: ugovovno-pravovoe issledovanie* [Terrorism and Terrorist Crimes: A Criminal Law Study]. St. Petersburg: Iuridicheskii tcentr Press.
- Hromivchuk, I. M. (2011). Mizhnarodno-pravove vyznachennia teroryzmu yak osnova dlia efektyvnoi borotby z nym [International legal definition of terrorism as a basis for effective combating it]. *Naukovyi visnyk. Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Serii: ekonomika, pravo, politolohiia, turyzm* [Scientific Bulletin. Institute of International Relations of NAU. Series: economics, law, political science, tourism], Vol. 2, no. 4, pp. 108–112.
- Londras, F. (2011). Terrorism as an international crime. *Routledge Handbook of International Criminal Law*. Taylor and Francis.
- Trapp, K.N. (2011). *State responsibility for international terrorism*. New York: Oxford University Press.
- Vazhna, K. A. (2013). *Kontsepsiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy* [The concept of criminal responsibility of the state]. D.Ed. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Vazhna, K. A. (2019). Zmist kontsepsii kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy [The content of the concept of criminal responsibility of the state]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], issue 4, pp. 129–140. DOI: 10.31866/2616-745x.4.2019.177644.
- Vazhna, K. A. (2021). Rozvytok kontsepsii kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy u pratsiakh profesora Volodymyra Antypenka: naukovyi poshuk u ramkakh naukovoii shkoly mizhnarodnoi kryminolohii [Development of the concept of criminal responsibility of the state in the works of Professor Volodymyr Antipenko: scientific research within the scientific school of international criminology]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], issue 7, pp. 111–128. DOI: 10.31866/2616-745x.7.2021.233259.
- Vazhna, K. A. (2017). *Kontsepsiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy: mozhlyvist realizatsii v suchasnomu mizhnarodnomu pravi* [The concept of criminal responsibility of the state: the possibility of implementation in modern international law]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K.
- Vazhna, K.A. and Voloshin, Yu.O. eds. (2018). *Volodymyr Fedorovych Antypenko* [Vladimir Fedorovich Antipenko]. Kyiv; Odesa: Feniks.

PROBLEMS OF DEFINING THE CONCEPT AND ESSENCE OF TERRORISM IN INTERNATIONAL LAW

Kateryna Vazhna

Ph.D. (International Law),
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,
e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine

One of the most important (and top-priority for solving) reasons for the insufficient effectiveness of international law in the fight against terrorism is the lack of a universal international legal definition of terrorism (hereinafter referred to as the definition of terrorism). The article outlines the problems of adopting the definition of terrorism; revealed some negative consequences of the absence of a definition of terrorism in international law.

It is pointed out that in order to accept the definition of terrorism, it is necessary to identify the characteristics and specific features of terrorism that distinguish it from other types of offenses and which (characteristics and features) could be used as a basis for defining elements of terrorism as well as the basis for the definition of terrorism.

We agree that in the context we should focus on the following recognized in the doctrine essential characteristics of terrorist methods of action: violent basis of action; political motivation and goal setting; use of intimidation as a tool to achieve the goal; intent to cause innocent casualties and adequate destruction.

It is concluded that terrorism is an international crime. We agree with the positions of experts according to which the prohibition of terrorism is a norm of general international law in the form of customary international law. It points to the need to adopt a norm in positive international law that would clearly state that violating the prohibition of terrorism is an international crime.

We consider the position of experts to be noteworthy, according to which the prohibition of terrorism is the norm of *jus cogens*. The norms of *jus cogens* are aimed at protecting fundamental, basic or higher interests or fundamental humanitarian values. These fundamental values include human rights and the right to human dignity, which are fundamental and belong to all people. It seems obvious that the prohibition of terrorism protects the fundamental values of humanity and human dignity. Terrorism is a threat to the human dignity and its prohibition reflects the general will of the international community.

It is pointed out that terrorism in many cases is a clear and gross violation of the UN Charter. It is pointed out that terrorism in many cases is a clear and gross violation of the UN Charter. We consider it appropriate to apply criteria of a character, gravity and scale to the assessment of terrorist offenses in the same way as those used by the Review Conference in Annex III to Resolution RC/Res.6 when adopting amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court.

It is pointed out that due to the lack of a definition of terrorism in positive international law and due to the lack of an international legal norm that would qualify terrorism as an international crime, terrorism is not directly within the jurisdiction of any international court or tribunal.

Key words: terrorism; act of terrorism; the definition of terrorism; internationally wrongful act; international crime; peremptory norm of general international law (jus cogens); international responsibility.

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ И СУЩНОСТИ ТЕРРОРИЗМА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Важна Катерина Анатольевна

*кандидат юридических наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>,
e-mail: kateryna.vazhna@gmail.com,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

Одной из наиболее важных (и первоочередных в решении) причин недостаточной эффективности международного права в борьбе с терроризмом является отсутствие универсального международно-правового определения понятия терроризма (далее – определение терроризма). В статье очерчены проблемы принятия определения терроризма; раскрыты некоторые негативные последствия отсутствия в международном праве определения терроризма.

Указывается, что для принятия определения терроризма необходимо назвать характерные черты и специфические признаки терроризма, которые отличают его от других видов правонарушений и которые (черты и признаки) могли бы быть положены в основу определения элементов терроризма, а также в основу определения терроризма. Соглашаемся с тем, что в указанном контексте следует ориентироваться на следующие признанные в доктрине сущностные характеристики террористических методов действий: насильственная основа действий; политическая мотивация и определение цели; использование устрашения как инструмента достижения цели; умысел на причинение невинных жертв и адекватных разрушений.

Сделаны выводы, что терроризм по своей сути является международным преступлением. Соглашаемся с позициями специалистов в соответствии с которыми запрет терроризма является нормой общего международного права в форме международного обычного права. Указывается на необходимость принятия в положительном международном праве нормы, четко устанавливающей, что нарушение запрета терроризма составляет международное преступление.

Считаем стоящей внимания позицию специалистов, согласно которой запрет терроризма является нормой *jus cogens*. Нормы *jus cogens* направлены

на защиту фундаментальных, основных или высших интересов или фундаментальных гуманитарных ценностей, которые включают права человека и право на человеческое достоинство, которые являются основополагающими и принадлежат всем людям. Очевидно, что запрет терроризма защищает фундаментальные ценности человечества и человеческое достоинство. Терроризм представляет угрозу основам человеческого достоинства, а его запрет отражает всеобщую волю международного сообщества.

Указывается, что терроризм во многих случаях выступает явным и грубым нарушением Устава ООН. Считаю целесообразным для оценки террористических преступлений применять критерии характера, тяжести и масштаба аналогично тому, как эти критерии были использованы для квалификации акта агрессии Конференцией по обзору в Приложении III к Резолюции RC/Res.6 при принятии поправок в Римский устав Международного уголовного суда.

Указывается, что вследствие отсутствия определения терроризма в положительном международном праве и вследствие отсутствия международно-правовой нормы, квалифицировавшей терроризм как международное преступление, терроризм прямо не отнесен к юрисдикции ни одного международного суда или трибунала.

Ключевые слова: терроризм; террористический акт; определение терроризма; международно-противоправное деяние; международное преступление; императивная норма всеобщего международного права (*jus cogens*); международная ответственность.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249040
УДК 32:347.77]327

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КОНТЕКСТІ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Гальченко Світлана Іванівна^{1а},
Ратніков Максим Ігорович^{2а}

¹Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3068-439X>,
e-mail: svetlanagalchenko76@gmail.com,

²Кандидат політичних наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-2527>,
e-mail: mratnikov@gmail.com,

^аЧеркаський національний університет ім. Богдана
Хмельницького,
бул. Шевченка, 81, Черкаси, Україна, 18000

Надіслано:
24.11.2021
Рецензовано:
30.11.2021
Прийнято:
01.12.2021

Для цитування:

Гальченко, С. І., & Ратніков, М. І. (2021). Політико-правові проблеми інтелектуальної власності у контексті міжнародних відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 152–163. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249040>.

Захист інтелектуальної власності мав вирішальне значення для стимулювання інновацій ще й до того, як слово «коронавірус» набуло широкої популярності. Без захисту ідей підприємства та приватної особи, науковці не змогли б скористатися всіма перевагами своїх винаходів і менше зосередилися б на дослідженнях та розробках. Так само, коли художники не отримують повної компенсації за свої твори, і, як наслідок, страждає культурна життєздатність.

Низка досліджень свідчить, що більшість малих підприємств США не знають, що їхній патент або товарний знак у США не захищає їх в інших країнах. Якщо така компанія є експортером або думає, що, можливо, захоче

експортувати в майбутньому, вона може виявити, що іноземні виробники копіювали продукцію, упаковку та бізнес-плани, хоча вони ніколи не вели бізнес за кордоном. Іноземні фальсифікатори можуть легко вкрати зображення продуктів, брошури та логотипи з вебсайту та зареєструвати ці матеріали, як свої власні винаходи у своїй країні, якщо компанія не зареєструвала їх на батьківщині винахідника. З цієї причини уряди різних країн почали робити практичні кроки щодо контролю за політикою захисту інтелектуальної власності. Мета цієї статті: дати короткий опис проблем у політичному вимірі цієї галузі.

Ключові слова: право; дипломатія; захист інтелектуальної власності; право на гласність; інформація; міжнародна реєстрація; глобалізаційні процеси.

Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільства є необхідність у творчих та культурних людях, які мають власний світогляд і ставлення до навколишньої дійсності, здатні розвиватися і рухатися до нових вершин, що робить особливо важливим інтелектуальну власність. При цьому варто зазначити, що в українській історіографії відсутні такі системні дослідження саме в політичній площині. Нині з урахуванням зростання світової конкуренції у глобальному масштабі, виникає необхідність у систематизації політики різних країн щодо зазначеного питання, що і робить тему актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як вітчизняні, так і зарубіжні політологи в останні роки не приділяли багато уваги науковій розробці окресленої теми, пов'язаної з розвитком проблем інтелектуальної власності у політичній сфері. Це пояснюється тим, що ця проблематика висуває високі вимоги до дослідника. Таким вимогам відповідає низка авторів, першим з яких слід назвати П. М. Бікана, К. К. Гудеріана та А. Рінгбек. Для них відправною точкою є те, що зростає інтерес до передачі технологій та комерціалізації результатів досліджень за допомогою патентів та ліцензій. У кількох дослідженнях представлені оцінки ефективності та продуктивності (насамперед, М. Грімальді, М. Греко та Л. Крічеллі). Ці дослідження вимірюють кількість патентів, ліцензійних угод і побічних дій, а потім представляють результати окремо або у відношенні до структур, практики та ресурсів. Однак, коли йдеться про фактичне управління, цей огляд літератури вказує на надто спрощену позицію щодо управління інтелектуальною власністю в існуючих дослідженнях. Розглядається невелика кількість стратегічних варіантів, і багато з них мають характер «або, або» (Ф. Баряк, Н. Ес-Садкі та А. Арундел). Загалом, розглянута

література передбачає, що перспективні або цінні інновації є і повинні бути запатентовані або ліцензовані.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у політичному вимірі опису проблеми щодо контролю за політикою захисту інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Багато людей в індустрії контенту вважають, що рішення Верховного суду США у справі Браун проти Асоціації торговців у 2011 р. про те, що контент під захистом Першої поправки покладе край такому типу претензій, де матеріали з однієї країни використовують виробники контенту з іншої країни, є не надто серйозним. Однак ми бачили прямо протилежне, особливо в контексті спортивних ігор. У справах Келлер проти Electronic Arts Inc та Харт проти Electronic Arts, Inc., які стосувалися зображення колишніх футболістів коледжу NCAA в іграх, суди відмовилися визнати для компанії аргументи з виробництва відео на підставі Першої поправки (Haeussler et al., 2014).

Справи були врегульовані після того, як суди зробили висновок, що жодна гра не уникнула позову про право на власність. Ми також бачили кілька судових розглядів про право на власність, порушених істориками або від їхнього імені, відомими чи маловідомими особами, включаючи Джона Діллінджера та Мануеля Норьєгу. Розробники і видавці також повинні знати, що «популярність» не обов'язково є вимогою для подачі позову про право публічності.

У процесі ведення переговорів у міжнародних відносинах про право на власність найбільш важливими умовами ліцензії є територія, термін дії ліцензії, спосіб використання зображення і наявність або відсутність подібності, що буде використовуватися в рекламі. Більш того, суб'єкт ліцензії, швидше за все, зажадає певних умов, включаючи права на розгляд і схвалення щодо фактичного використання в грі або в рекламних цілях.

Міжнародниками вважається, що для використання в ігровій індустрії в XXI ст. всесвітні права і безстрокова ліцензія будуть кращими, але вартість отримання цих прав буде відображати їх загальний характер. Ще одне міркування полягає в тому, чи будуть потрібні розробникам гри послуги людини, щоб створити закадровий голос або зробити записи із відображенням руху.

Ці збори, зазвичай, стягуються на додаток до ліцензії на створення простого зображення. Потенційні ліцензіати також повинні знати, що в США більшість знаменитостей та акторів є членами гільдії артистів-виконавців під назвою SAG-AFTRA.

Гільдії висувають додаткові вимоги, крім обов'язкових платежів, знаменитості. Найбільш критично важливим є те, що Гільдія вимагає регулярні платежі за використання імен знаменитостей і внесків до пенсійного фонду та фонду охорони здоров'я Гільдії. Права на публічність вказаним вище способом є унікальними для США. Інші країни по всьому світу розробили свої права на публічність, які в цілому впливають з тих же фундаментальних політичних причин, тобто права людини на захист свого імені та іміджу, в поєднанні з економічним правом контролювати його комерційне використання, хоча реалізація цих політичних міркувань в законодавстві варіюється в усьому світі (Klofsten et al., 2019).

Наприклад, у країнах Співдружності, включаючи Сполучене Королівство, Канаду та Австралію, права на гласність були створені відповідно до прецедентного права, спираючись на загальне правопро недоторканність приватного життя і його оприлюднення (або, іншими словами, шляхом об'єднання права людини не допускати публічного показу свого обличчя разом з його правом не допускати, щоб його обличчя було пов'язано з продуктом без дозволу).

Однак ці права далеко не такі надійні і докладні, як система США (можливо, що відображає небажання цих країн закріпити формальну або детальну систему прав на публічне використання). В інших країнах, включаючи Францію, Німеччину і Китайську Народну Республіку, права на гласність є частиною статутного права, хоча, знову ж таки, ступінь захисту варіюється, враховуючи Доктрину немайнових прав, що була розроблена в багатьох франкомовних країнах Європейського Союзу, яка також впливає на право на публічність в тій мірі, в якій дозволяє людині відстоювати своє право на визнання істинності автора твору.

Отже, під час пошуку ліцензії на використання зображень або інших брендів осіб за межами США варто мати на увазі, що будуть застосовуватися в цілому аналогічні юридичні міркування:

– насамперед, необхідно отримати ліцензію у відповідної особи (осіб). Однак точний спосіб забезпечення дотримання правових норм, витрати на це і штрафи за недотримання будуть значно відрізнятися в залежності від країни.

У цих країнах діє концепція морального права. Моральні права – це концепція, яка виникла в системах цивільного права Франції та Німеччини

і поширилася звідти, чому частково сприяли міжнародні договори, зокрема, Бернська конвенція.

Моральні права – це права, надані авторам творчих робіт:

– ідентифікуватися як автор твору за певних обставин, наприклад, коли копії публікуються;

– заперечувати проти зневажливого ставлення до твору або фільму, спотворення або перекручення яких тим чи іншим чином завдає шкоди честі або репутації автора.

Отже, моральні права – це права, пов’язані із захистом репутації автора. Вони в деякому сенсі схожі на права на публічне використання, але не надто поширені, оскільки вони застосовуються до роботи автора, а не до автора в цілому.

Є кілька важливих політичних застережень щодо немайнових прав. По-перше, вони є особистою власністю автора і не можуть бути призначені, передані або продані (хоча в контрактах власник немайнових прав часто буде намагатися надати їм якомога більшої ваги). По-друге, моральне право має бути публічно заявлено, щоб його можна було використовувати (ось чому ви побачите в багатьох неамериканських книгах такі формулювання на самому початку, які вказуватимуть на те, що немайнові права автора заявлені).

По-третє, автор може відмовитися від своїх немайнових прав; отже, щоразу, коли є поступка (яка являє собою письмову передачу авторських прав, зобов’язань і вигод іншій стороні), продаж або передача творів, захищених авторським правом, укладається контракт, який включатиме відмову автора від будь-яких відповідних немайнових прав. Нарешті, немайнові права не поширюються на комп’ютерні програми (на практиці це означає комп’ютерний код, але не пов’язані з ними твори, такі як ілюстрації до ігор). Проте, моральні права дуже рідко викликають проблеми у міжнародних відносинах.

У межах політичної діяльності існує низка стратегій захисту (Bican, Guderian, and Ringbeck, 2017).

Якщо аналізувати прибуток, то інтелектуальна власність – це джерело життєвої сили ІТ компанії. Ось декілька стратегій про те, як найкращим чином захистити інтелектуальну власність у повсякденній роботі. Уряди різних країн рекомендують підтримувати стосунки з досвідченим консультантом з інтелектуальної власності. І в ідеалі ІТ-компанії слід мати юриста з досвідом роботи в ігровій індустрії. Ці відносини – початок ознайомлення з правами інтелектуальної власності і створенням засобів захисту цих прав. Ця особа

може допомогти захистити прибуток, склавши і переглянувши документи, а також запропонувавши поради. Наявність цих відносин гарантує, що розробник контенту зробив відповідні кроки до запуску.

Уряди різних країн рекомендують правильно використовувати товарні знаки, зокрема використання відповідного символу (™ або ®), коли вони використовуються в документах. Зберігати комерційну таємницю, особливо при просуванні контенту, і розуміти, що розголошення цих секретів може поставити під загрозу їх захист. Для захисту авторських прав і підтвердження дати розробники контенту завжди повинні докладно описувати важливі ідеї дизайну і зберігати концепт-арти і скріншоти з екрана. Перш ніж пропонувати ідеї видавцям та інвесторам, рекомендують обговорити можливості реєстрації патентів із поверненням.

Уряди різних країн рекомендують, щоб видавці та інвестори обмежили свої правові впливи і, щоб багато «стандартних» угод про нерозголошення (NDA), по суті, були односторонніми документами, які захищають іншу сторону. Команда розробників контенту повинна мати свою власну угоду про нерозголошення або взаємну угоду про нерозголошення і запитати, чи розглядає видавець або інвестор можливість його підписання. Ці переговори можуть зайняти деякий час і повинні бути проведені до дня подачі. Непрофесійно чекати до останньої хвилини, щоб підготувати цей документ. Консультації юриста з інтелектуальної власності в цій галузі мають вирішальне значення при складанні NDA для захисту інтересів розробника і при розшифровці NDA іншого боку (Barjak, Es-Sadki, and Arundel, 2015).

Оскільки процес захисту інтелектуальної власності часто настільки складний і юристи є його необхідною частиною, навіщо розробнику контенту взагалі турбуватися?

По-перше, розробник контенту знає, що може задавати хороші питання при спілкуванні з консультантами, економлячи всім час і гроші.

По-друге, розробник контенту, знайомий з правами, може розпізнати ранні попереджувальні ознаки загрози та спростити урядам життя.

Крім того, велика частина захисту інтелектуальної власності вимагає планування і структури всередині компанії-розробника. Що найбільш важливо, всі контракти і ліцензії, що стосуються контенту, пов'язані з інтелектуальною власністю, від контрактів про наймання співробітників до угод з публікацією, структури роялті та прав на фільми. Незважаючи на те, що розробник працює з юристами, саме він приймає остаточні рішення і повинен знати, що кінцева відповідальність за захист і продаж контенту лежить на ньому.

Малим підприємствам та індивідуальним розробникам слід зосередитися на низькому рівні витрат. Ці компанії, зазвичай, не мають

персоналу або ресурсів, необхідних для розробки стратегії в галузі інтелектуальної власності. У більшості цих компаній не буде навіть жодного співробітника, якому було б доручено займатися винятково розробкою і реалізацією стратегії в галузі інтелектуальної власності. Недорогі варіанти захисту інтелектуальної власності включають просту реєстрацію авторських прав для комерційно доступних продуктів.

План може також включати федеральну реєстрацію одного або двох найбільш важливих знаків компанії для отримання позначення ® або використання ТМ для досягнення, іноді, комерційного захисту з боку закону. Найбільш важливим знаком компанії, зазвичай, є назва або поєднання її назви/логотипу. Процеси комерційної таємниці також відносно недорогі і їх легко впровадити для невеликої компанії.

Невеликі компанії і приватні особи, ймовірно, не будуть так зацікавлені в міжнародному захисті, але цей варіант слід ретельно розглянути для компанії, що розповсюджує контент через інтернет. Ці компанії також будуть менш зацікавлені в патентному захисті, якщо вони не будуть задіяні в основний бізнес-моделі, такий як розробка обладнання (Anderson, Daim, and Lavoie, 2007).

Більш великим розробникам і видавцям слід реалізувати все, що зазначено в нижчому тарифному плані для малих компаній, зазначеному вище, але також слід розширити захист інтелектуальної власності, щоб включити в неї більше ресурсів, зокрема, федеральну та національну реєстрацію товарних знаків всіх основних найменувань, що випускаються компанією. Розробник або видавець може також подати заявку на федеральну та національну реєстрацію товарного знаку для охоплення інших категорій товарів, особливо якщо вони мають намір продавати товари під брендом або іншим чином продавати товари ліцензійні угоди.

Це може також включати міжнародну реєстрацію і контроль найбільш важливих товарних знаків компанії. Крім того, як зазначалося раніше, компанія може побажати найняти одну зі сторонніх компаній з моніторингу товарних знаків, щоб вони постійно перевіряли наявність знаків, які порушують авторські права. Великі видавці і розробники також повинні розглянути можливість подачі окремих заяв про авторські права на музику та інші захищені компоненти, пов'язані з назвами контенту. Модернізована програма інтелектуальної власності може включати створення патентного портфеля. Деякі компанії виплачують бонуси співробітникам компанії, які представляють

патентоспроможні ідеї і допомагають завершити процес патентування. Якщо компанія розробила і/або придбала портфель патентів, більш великим компаніям слід розглянути можливість монетизації цього портфеля шляхом пошуку партнерів з ліцензування. Такі патенти можна використовувати в якості дружніх інструментів переговорів з партнерами, щоб підвищити цінність узгоджених транзакцій, або їх можна використовувати в наступальних цілях, щоб змусити конкурентів платити ліцензійні збори чи розробляти свій продукт на основі запатентованого винаходу.

Патенти, навіть незважаючи на те, що вони з юридичної точки зору є винятково образливим інструментом, також мають певну захисну цінність. Великий портфель патентів, зазвичай, свідчить про наявність у компанії значних юридичних ресурсів і досвіду. Звичайно, існує також ідея, що компанія з великим портфелем патентів може подати зустрічний позов про порушення патентних прав у будь-якому судовому процесі проти компанії.

Висновки

За сучасних умов економічний і політичний розвиток країни більшою мірою залежить від створення й ефективного використання високих технологій, запровадження принципово нової техніки та широкого використання інформаційних ресурсів.

Досягнення цієї мети неможливе без створення ефективного та реально функціонуючого інституту захисту права інтелектуальної власності. При цьому нині назріла потреба в комплексному осмисленні цієї проблеми, тому що різні трактування у різних країнах призводять до слабких місць у механізмах захисту інтелектуальних прав.

Дослідження різних підходів до проблеми визначення поняття «інтелектуальна власність» показало, що багато в чому термінологічні пошуки у сфері породжені проблемами вибудовування нової системи міжнародного приватного права. Погоджуючись із тим, що термінологія у праві має відображати реальний стан, зазначимо, що, на наш погляд, для створення системи ефективного захисту прав, що виникають внаслідок створення та використання продуктів інтелектуальної діяльності та прирівняних до них об'єктів, термінологія, що використовується, не має принципового значення, якщо при цьому не змінюється зміст поняття.

Reference

- Anderson, T. R., Daim, T. U., and Lavoie, F. F. (2007). Measuring the efficiency of university technology transfer. *Technovation*, Vol. 27(5), pp. 306–318.
- Barjak, F., Es-Sadki, N., and Arundel, A. (2015). The effectiveness of policies for formal knowledge transfer from European universities and public research institutes to firms. *Research Evaluation*, Vol. 24(1), pp. 4–18.
- Bican, P. M., Guderian, C. C. and Ringbeck, A. (2017). Managing Knowledge in Open Innovation Processes: An Intellectual Property Perspective. *Journal of Knowledge Management*, Vol. 21, issue 6, pp. 1384–1405.
- Brander, J. A., Cui, V. and Vertinsky, I. (2017). China and intellectual property rights: A challenge to the rule of law. *Journal of International Business Studies*, Vol. 48(7), pp. 908–921.
- Granstrand, O. (2011). *Evolving properties of intellectual capitalism: Patents and innovations for growth and welfare*. United Kingdom and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Grimaldi, M., Greco, M. and Cricelli, L. (2021). A framework of intellectual property protection strategies and open innovation. *Journal of Business Research*, Vol. 123, pp. 156–164.
- Haeussler, C., Harhoff, D., and Mueller, E. (2014). How patenting informs VC investors—The case of biotechnology. *Research Policy*, Vol. 43(8), pp. 1286–1298.
- Klofsten, M., Fayolle, A., Guerrero, M., Mian, S., Urbano, D., and Wright, M. (2019). The entrepreneurial university as driver for economic growth and social change—Key strategic challenges. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 141, pp. 149–158.

**INTELLECTUAL PROPERTY:
POLITICAL AND LEGAL ISSUES IN THE CONTEXT
OF INTERNATIONAL RELATIONS**

Svitlana Galchenko^{1a}, Maksym Ratnikov^{2a}

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3068-439X>,

e-mail: svetlanagalchenko76@gmail.com,

²Candidate of Political Science

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-2527>,

e-mail: mratnikov@gmail.com,

*^aBohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine*

The protection of intellectual property was crucial for stimulating innovation even before the word *coronavirus* became widespread. Without the protection of the ideas of the enterprise and the individual, scientists and inventors would not be able to take full advantage of their inventions and would focus less on research and development. Likewise, if artists do not receive full remuneration for their artwork, cultural viability suffers as a result.

Several studies have shown that most US small businesses are unaware that their US patent or trademark does not protect them in other countries. If such a company is a real or potential exporter, it may find that foreign manufacturers have copied products, packaging, and business plans, even though the company has never done business abroad. Foreign forgers can easily steal product images, brochures and logos from a website and register these materials as their own inventions in their home country if the company has not registered them in the inventor's home country. For this reason, various national governments have begun to take practical steps to monitor intellectual property policies. The objective of this paper is to briefly describe the problems in the political dimension of the industry.

Key words: law; diplomacy; protection of intellectual property; right to transparency; information; international registration; globalization processes.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Гальченко Светлана Ивановна^{1а}, Ратников Максим Игоревич^{2а}

*¹Кандидат исторических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3068-439X>,
e-mail: svetlanagalchenko76@gmail.com,*

*²Кандидат политических наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8066-2527>,
e-mail: mratnikov@gmail.com,*

*^аЧеркасский национальный университет им. Богдана Хмельницкого,
Черкассы, Украина*

Защита интеллектуальной собственности имела решающее значение для стимулирования инноваций еще и до того, как слово «коронавирус» приобрело широкую популярность. Без защиты идей предприятия и частного лица ученые не смогли бы воспользоваться всеми преимуществами своих изобретений и меньше сосредоточились бы на исследованиях и разработках. Так же, когда художники не получают полной компенсации за свои произведения и, как следствие, страдает культурная жизнеспособность. Ряд исследований показывает, что большинство малых предприятий США не знают, что их патент или товарный знак в США не защищают их в других странах. Если такая компания является экспортером или думает, что возможно захочет экспортировать в будущем, она может обнаружить, что иностранные производители копировали продукцию, упаковку и бизнес-планы, хотя они никогда не вели бизнес за рубежом. Иностранные фальсификаторы могут легко украсть изображения продуктов, брошюры и логотипы с веб-сайта и зарегистрировать эти материалы как свои собственные изобретения в своей стране, если компания не зарегистрировала их на родине изобретателя. По этой причине правительства разных стран начали делать практические шаги по контролю за политикой защиты интеллектуальной собственности. Цель этой статьи: дать краткое описание проблем в политическом измерении этой области.

Ключевые слова: право; дипломатия; защита интеллектуальной собственности; право на гласность; информация; международная регистрация; глобализационные процессы

**РЕГІОНАЛЬНІ
СТУДІЇ**

**REGIONAL
STUDIES**

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249046

УДК 316.422(510):330.35

**«КИТАЙСЬКА МОДЕЛЬ (РЕФОРМ)»
(«ПЕКІНСЬКИЙ КОНСЕНСУС»):
ПРИЧИНИ І СУТНІСТЬ СТІМКОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ КИТАЮ**

Дем'яненко Борис Леонідович^{1а},Дем'яненко Віра Миколаївна^{2а}

¹Доктор політичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: borysdemianenko@gmail.com,

²Кандидат політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,

^аУніверситет Григорія Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Україна, 08400

Надіслано:

29.11.2021

Рецензовано:

10.12.2021

Прийнято:

15.12.2021

Для цитування:

Дем'яненко, Б. Л., & Дем'яненко, В. М. (2021). «Китайська модель (реформ)» («Пекінський консенсус»): причини і сутність стрімкого економічного піднесення Китаю. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 165–195. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249046>.

У статті здійснено спробу концептуалізації «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») в контексті стрімкого економічного піднесення сучасного Китаю. Ознайомлення з опублікованими джерелами і літературою, на сторінках яких знайшли відображення різні погляди вітчизняних, західних і китайських учених із анонсованої нами проблеми, дозволило констатувати, що одні з них сприймають китайську модель позитивно, інші бачать у ній поряд із перевагами також і недоліки, треті – майже виключно або головним чином негативні моменти (експлуатацію, поляризацію суспільства, екологічні катастрофи тощо). Ці треті часто протиставляють сучасній китайській дійсності епоху Мао Цзедуна, яка зображується ними як втілення справжнього соціалізму.

Зроблено висновок, що високий показник економічного зростання КНР досягнуто завдяки стратегії, розробленій Ден Сяопіном і спрямованій на проведення масштабних економічних реформ, політики «відкритості» країни, яка допомогла Китаю зайняти лідируючі позиції в світі. Обґрунтовано тезу, що в сучасних умовах функції КПК (здійснення вищої політичної влади, координуюча, мобілізаційна, реформаторська, презентаційна) як хранительки офіційних догм вдало доповнюються реформаторськими діями, що демонструє значну пристосованість партії до нової суспільно-політичної та економічної ситуації в Китаї. Авторами стверджується думка, що китайська зовнішня політика на поч. ХХІ ст. все більше глобалізується й стає наступальною. Практично в кожному регіоні світу Пекін має систему власних інтересів, спрямованих на підвищення політичної ролі країни у світі, створення сприятливих умов для продовження економічних реформ, одержання доступу до фінансових, технологічних і сировинних ресурсів. Використання потужного арсеналу «м'якої сили» дозволяє Китаю успішно здійснювати економічне співробітництво, не обумовлюючи його політичними, ідеологічними чи історичними проблемами. Констатовано, що довгостроковою метою Китаю є підтримка мирної міжнародної обстановки, необхідної для захисту китайських інтересів, зокрема для успішного просування глобальних проєктів і модернізації країни. При цьому стратегічна активність КНР давно вийшла за межі держави, яка завдячуючи інтенсивній економічній експансії, стала учасницею перерозподілу сфер впливу у світі на свою користь, витісняючи акторів-конкурентів із тих регіонів світу, де вони до недавнього часу домінували. Китайський шлях у бік багатополюсності пов'язаний не з силовою політикою, створенням військово-політичних блоків, нав'язуванням власних ідеологічних стандартів тощо, а реалізовується шляхом використання фактора економічного потенціалу й допомоги.

Ключові слова: «китайська модель (реформ)»; «Пекінський консенсус»; «китайська економічна модель»; «модель соціалістичної ринкової економіки у КНР»; «модель змішаної планово-ринкової економіки з китайською специфікою»; модернізація Китаю; економічний прорив.

Вступ

Суспільства Східної Азії; насамперед Китай; є надзвичайно складним і суперечливим предметом наукового пізнання; особливо в контексті зміни глобального цивілізаційного лідерства. Нині через призму дослідження

причин стрімкого економічного піднесення Китаю та інших країн Східної Азії науковцями все активніше піднімаються суперечливі теми керівництва економікою й громадянським суспільством з боку держави.

Упродовж останнього десятиліття структура глобальної влади помітно змінюється. І ці процеси пов'язані; насамперед, із Китаєм; який прискорив свій підйом до статусу наддержави та робив усе; щоб стати найбільшою економікою в світі; – мета; як прогнозують аналітики; яку цілком можливо досягти найближчого десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Якщо взяти до уваги величезний масив наукових публікацій, присвячених сучасному Китаю та звернути увагу на висвітлення проблеми концептуалізації «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, можна знайти небагато вітчизняних робіт. В українській історіографії економічна проблематика «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») безпосередньо розглядалася в публікаціях В. Вишневського, О. Вишневської, О. Дроботюк, М. Лазарчук, Ю. Макухи, О. Саліхової, М. Тарана, О. Хоменко, Л. Цимбал, А. Шейко, Н. Шелудько, В. Юрчишина. Анонсована проблематика перманентно перебуває в полі зору російських фахівців (Є. Авдокушин, Я. Бергер, Д. Єфременко, А. Карнєєв, Л. Кондрашова, Н. Котляров, К. Меркулов, В. Міхеєв, А. Островський, А. Храмчихін), які в публікаціях торкаються предмета нашого дослідження. Ізсер. 1990-х рр. щорічно виходить збірник наукових статей – журнал Інституту Далекого Сходу РАН «Китай у світовій і регіональній політиці. Історія і сучасність». Тематика журналу охоплює сфери, які стосуються дослідження міжнародних відносин КНР, російсько-китайського стратегічного партнерства, зовнішньо-економічної політики Китаю, історії його міжнародних зв'язків.

Американська й китайська історіографії зі зрозумілих причин багаті на наукові розробки. Одним із перших західних аналітиків, які заявили про становлення специфічної китайської моделі розвитку, кардинально відмінної від усіх інших, але придатної при певному пристосуванні до місцевих умов і для інших країн, був Дж. Рамо, консультант найбільшої американської інвестиційної компанії «Goldman Sachs» і професор престижного китайського університету Цінхуа. Своє бачення китайської специфіки він сформулював у перші роки після приходу до влади нового керівництва КПК. Нова китайська модель, названа Дж. Рамо «Пекінським консенсусом», покликана замінити неоліберальний «Вашингтонський консенсус», який дискредитував себе в 1990-х рр. Останній включав заходи, які були запропоновані економістом Дж. Вільямсоном, спрямовані, насамперед, на те, щоб зробити економіку країн

Латинської Америки привабливою для американського капіталу. Проте модель виявилася непридатною для більшості країн, що її випробували. «Пекінський консенсус» зорієнтований, по-перше, на інновації, по-друге, на стійкий, збалансований і якісний розвиток, на соціальну рівність, по-третє, на національне самовизначення. Він надає соціальним змінам настільки ж великого значення, як і економічним (Berger, 2009). На відміну від «Вашингтонського консенсусу», він породжує багато абсолютно нових ідей і підходів, їх «витягують» зі зроблених уроків, пов'язаних зі знищенням культурної специфіки внаслідок глобалізації в інших регіонах світу.

На переконання Дж. Рамо, китайська модель надає більше можливостей індивідам. Індивідуалізм укорінений у китайській свідомості, що певним чином пояснює те, як сучасна китайська еліта, яка складається з самодостатніх чоловіків і жінок, які спираються на індивідуалістичну мораль, інтелектуальну й фізичну силу, зуміла витримати випробування останнього півстоліття й нині бачить перспективи розвитку країни.

У серпні 2005 р. в Китаї відбувся науковий симпозіум, спеціально присвячений «Пекінському консенсусу» і китайській моделі розвитку. Практично одночасно вийшли у світ ряд книг і безліч статей, на сторінках яких знайшли відображення різні погляди західних і китайських учених на даний феномен. Одні з них сприймають китайську модель позитивно, інші бачать у ній поряд із перевагами і недоліки, треті – майже виключно або головним чином негативні моменти (експлуатацію, поляризацію суспільства, екологічні катастрофи тощо). Ці треті часто протиставляють сучасній китайській дійсності епоху Мао Цзедуна, яка зображується ними, зазвичай, у «рожевому» світлі як втілення справжнього соціалізму.

Аналіз позицій китайських дослідників, які переважно позитивно оцінюють китайську пореформенну модель, можна умовно розділити на три групи у залежності від того, наскільки вони трактують її як національно специфічну, унікальну або ж, навпаки, як таку, що відображає глобальні тенденції розвитку й придатну для використання іншими країнами світу. Учені, представники першої групи, розглядають китайську модель такою, яка будучи національною, тісно пов'язана з глобальними процесами. Деякі з них ідуть ще далі, заявляючи, що китайська модель не тільки увібрала в себе весь передовий досвід, але й сама є блискучим завоюванням світової цивілізації та належить усьому людству, зберігаючи при цьому свої національні риси. Заради визнання вселенської значущості китайського досвіду, вони готові навіть потіснити на

другий план декларування її соціалістичного характеру. Інші науковці з цієї групи слідуєть традиційній денсяопінівській лінії: не вип'ячувати китайські досягнення, не протиставляти китайський досвід світовому. Національна модель – «так», претензія на універсальність – «ні». Тому сама дефініція «Пекінський консенсус» викликає у них відторгнення, бо іманентно вона передбачає конфронтацію з прихильниками «Вашингтонського консенсусу». На переконання експертів другої групи китайська модель розвитку більше зорієнтована на особливості країни, хоча теж не суперечить західному досвіду. Вона, на їхню думку, не претендує на всезагальну значущість, але корисна й навіть максимально придатна для багатьох країн, що розвиваються, і з цієї точки зору може стати для Китаю «м'якою політичною силою».

Нарешті, третє тлумачення характеру китайської моделі найближче до ідей Дж. Рамо: він повністю заперечує значимість західного досвіду для Китаю. Із відомим допуском можна сумарно ототожнити ці три основні позиції з підходами відомих китайських учених: першу – з поглядами Юй Кепіна, другу – з уявленнями Лі Пейліня й Чжан Вейвея, третю – з точкою зору Хуан Піна (Див. Berger, 2009).

За визначенням відомого китайського політолога, керівника Центру порівняльної політології та економіки при Управлінні перекладів ЦК КПК Юй Кепіна, стратегія модернізації Китаю в умовах глобалізації формує китайську модель, яка може бути використана й іншими країнами, що розвиваються. Дефініцію «Пекінський консенсус» як альтернативу «Вашингтонському консенсусу» він не сприймає. Вважає, що Китайська модель ще повністю не сформувалася. Головний її зміст полягає в тому, щоб активно й ініціативно брати участь у процесах глобалізації, одночасно зберігаючи власну специфіку й суверенність. Оскільки глобалізація несе для національної держави не тільки вигоди, але і втрати, то їхнє співвідношення залежить виключно від стратегічного вибору країни (Berger, 2009).

Дефініція «китайська модель (реформ)» позначається в науковій літературі як «Пекінський консенсус», «китайська економічна модель», «модель соціалістичної ринкової економіки у КНР», «модель змішаної планово-ринкової економіки з китайською специфікою» тощо (Merkulov, 2019, p. 317).

Формулювання цілей статті

Метою статті є концептуалізація «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») у контексті економічного піднесення сучасного Китаю. Досягнення поставленої мети передбачає виконання завдання комплексного синтезного дослідження причин і сутності стрімкого економічного піднесення Китаю крізь призму «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу»).

Виклад основного матеріалу дослідження

Упродовж останнього десятиліття стала помітною зміна структури глобальної влади. Ці процеси пов'язані, насамперед, із Китаєм, який прискорив своє піднесення до статусу наддержави і робить усе, щоб стати найбільшою економікою в світі. Слід зазначити, що з 2014 р. Китай вийшов на 1-ше місце у світі за часткою в світовому ВВП за ПКС (паритет купівельної спроможності, на 2020 р. – \$27 804,953 млрд) (World Economic Outlook Database, 2020), залишивши позаду США (частка у світовому ВВП за ПКС на 2020 р. – \$20 289,987 млрд, 2-ге місце в світі) (World Economic Outlook Database, 2020).

Нині, коли найсильніші демократії світу сконцентровані на власних внутрішніх проблемах (економічна нерівність, тероризм, пандемія коронавірусу, міграційна криза тощо), могутні авторитарні режими (насамперед, Китай) використовують глобальну кризу демократії для експорту власного не завжди демократичного впливу за кордон. Китай пропонує власну альтернативну модель ліберальній демократії. Проте за небувалими успіхами Китаю ховаються й глибокі проблеми. Китайська еліта перетворюється в закритий клас для самих себе. 50 найбагатших членів Всекитайських зборів народних представників разом «коштують» \$94700000000, що в 60 разів більше 50 найбагатших конгресменів США. Темпи зростання китайської економіки сповільнилися з 10 % до менш ніж 8 % і падають далі (особливо в контексті світової пандемії коронавірусу) (Bolezni demokracji, 2014). Це величезна проблема для політичного режиму Китаю, легітимність якого безпосередньо залежить від здатності забезпечувати перманентне економічне зростання.

Натепер КНР є однією з передових країн за розміром економіки, обсягом експорту та імпорту, прямих іноземних і зарубіжних інвестицій, золотовалютних резервів. За капіталізацією фондового ринку Китай посідає друге місце після США. Вагомим результатом політики уряду КНР стало входження китайського юаня до кошика резервних валют із 2016 р., а в 2018 р. – запровадження на Шанхайській міжнародній енергетичній біржі торгівлі нафтовими ф'ючерсами, номінованими в юанях (Drobotiuk, 2019).

За останні 40 років Китаю вдалося зробити якісний ривок: середньорічні темпи приросту ВВП у порівнянних цінах склали 9,5 %, реальний дохід на душу населення збільшився у 22,8 рази, а чисельність бідняків скоротилася на 740 млн осіб. Внесок у «світове економічне зростання» перевищив 30 %.

Із точки зору дипломатії за останні 40 років Китай став більш відкритим світу: загальний обсяг імпорту та експорту товарів збільшився у 198 разів, обсяг імпорту та експорту послуг виріс більш ніж у 147 разів, обсяг іноземних інвестицій перевищив 2 трлн. дол. Китай став країною з другою за величиною економікою світу, найбільшою індустриальною країною (Kitai otmechaet 40-letie politiki reform i otkrytosti, 2018).

Посилення ролі Китаю нині виглядає досить схожим із піднесенням у кінці XIX ст. США. Під керівництвом КПК економіка Китаю стала найбільшою у світі. Так, у 2019 р. частка валового внутрішнього продукту (ВВП) КНР у світовому ВВП становила 17,08 % (Simonov, 2021), хоча ще на початку XX ст. рівень економічного розвитку Китаю був дуже низьким. Цей високий показник КНР було досягнуто завдяки стратегії, розробленій Ден Сяопіном і спрямованій на проведення масштабних економічних реформ, а також політики «відкритості» країни, яка допомогла Китаю зайняти лідируючі позиції у світі. Основними компонентами цієї стратегії є аграрна реформа, згідно з якою селяни отримали додаткові права на ведення господарства й реалізацію виробленої ними продукції, надання прав користування землею, яка не може продаватися, заохочення приватного підприємництва, особливо в торгівлі та сфері послуг, залучення іноземного капіталу й розвиток експортного виробництва, створення спеціальних економічних (експортних) зон із розвинутою виробничою інфраструктурою й податковими пільгами, державний контроль над фінансами, великими підприємствами, транспортом і зв'язком. Завдяки цьому, середні темпи зростання ВВП Китаю сягають близько 9,8 %. І хоча в період світової фінансової кризи 2008 р. вони опускалися до 8,7 %, проте це виявилось набагато кращим показником, ніж в інших країнах світу. У 2019 р. КНР вже перетворилася в другий після США «полюс» світової економіки, і якщо існуючі тенденції збережуться, то до 2030 р. вона може стати найбільшою економікою світу (Sovremennyy Kitai i ego rol v mirovoi ekonomike, 2017).

Для досягнення цієї генеральної мети країна реалізує супутні завдання, включаючи розширення ринків збуту й набуття нових партнерів і джерел сировини, експорт високоякісної наукомісткої продукції й підвищення рівня життя громадян на основі швидких темпів зростання економіки. До 2050 р. влада Китаю планує побудувати суспільство «благоденства», рівень життя в якому зрівняється з показниками розвинених країн світу. Тому в КНР приділяють значну увагу розвитку автомобілебудування, текстильної й нафтохімічної промисловості, виробництва якісного обладнання побутового призначення, суднобудівництву, розвитку електронної інформатики і логістики, розширенню експорту китайських товарів. КНР активно бере участь

у створенні «вільних економічних зон» з міжнародними структурами (наприклад, з АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії)), здатних конкурувати з NAFTA (Північно-американською зоною вільної торгівлі). Розвитку цих зон у Китаї сприяють як об'єктивні чинники – чисельність населення, що перевищує 1,4 млрд осіб (для КНР характерний надлишок робочої сили), сприятливе географічне розташування (вихід до моря, наявність сучасних портів, м'які кліматичні умови у багатьох регіонах країни, наявність багатьох видів природних ресурсів), так і суб'єктивні – юридичні гарантії для іноземного капіталу й пільги для нього, що обумовлює зростаючий приплив іноземних інвестицій в економіку КНР (Smitienko, 2012). Тому добробут населення Китаю неухильно зростає, змінюються і його темпи у плані доходів на душу населення. У кінці 2017 р. цей дохід склав 8,5 тис. дол. на людину, що свідчить про значне поліпшення добробуту жителів КНР, але в порівнянні з середнім річним доходом у США, що перевищує 47 тис. дол. (Mogozov, 2020, р. 85), – це досить низький результат, і Китаю є до чого прагнути у майбутньому. Тому керівництво КНР вважає за необхідне продовжувати «політику відкритості» країни, що дозволить їй глибше інтегруватися в світову фінансово-економічну систему. Експерти вважають, що цьому сприятимуть такі чинники як подальша лібералізація економіки і фінансового сектора, продовження державного інвестиційного стимулювання економічного зростання країни, підвищення конкурентоспроможності китайської продукції на світових ринках. Натепер у всіх країнах світу можна придбати якісні товари китайського виробництва, а великі транснаціональні компанії активно розміщують свої виробництва в КНР через дешевизну китайської робочої сили.

Нинішній Китай – це не тільки разючі кількісні показники економічного розвитку, а й щораз вищі якісні індикатори, зокрема – якість життя, освіти, людського розвитку, інфраструктури тощо. КНР знайшла «блакитні океани» для здійснення інноваційного та технологічного прориву: штучний інтелект, дослідження космосу, альтернативна енергетика, новітні матеріали й робототехніка. Про це свідчать лідерські позиції КНР у глобальних рейтингах (Drobotiuk, 2019). Досвід китайських реформ можна розглядати як досвід безболісного переходу від планової до ринкової економіки, вихід на траєкторію високих темпів економічного зростання, який триває вже більше 30 років.

Відмінною рисою розвитку КНР у 2014–2015 рр. стало зниження темпів економічного зростання в порівнянні з попереднім періодом. На цій підставі багато експертів на Заході заговорили про кінець «китайського дива», про те, що Китай потрапив у «пастку середніх доходів» і взагалі про неминучу економічну кризу китайської економіки у найближчій перспективі, про її «жорстку посадку». Однак об'єктивний аналіз фахівцями підсумків 2014–2015 рр. і макроекономічних показників китайської економіки свідчить про інше. Як і раніше, незважаючи на певне зниження надзвичайно високих темпів приросту ВВП, ці показники виявилися помітно вищими, ніж у середньому по світу, у США, країнах Західної Європи та Японії (Ostrovskii, 2016, pp. 43–44).

Суто економічними показниками стрімкого зміцнення позицій Китаю на світовій арені традиційно називають: 1) значний обсяг інвестицій в інноваційний бізнес (як внутрішніх, так і зовнішніх), 2) велику кількість дешевої робочої сили, до того ж дисциплінованої та відповідальної, 3) експортну експансію. Це забезпечило не тільки зростання економіки, але й вирішення низки соціальних проблем: від реформи освіти до подолання бідності й безробіття. Проте найпереконливішим бачиться вплив науково-технічної модернізації як основи китайського економічного дива. Доречно стверджувати, що інновації в науково-технічному ключі стали для китайської держави національною ідеєю. Такий системний підхід включає якісно новий підхід до фінансування науки та освіти, створення ринкового, конкурентного середовища у сфері науково-технічних розробок і винахідництва.

Загальна картина стратегії правлячої Комуністичної партії Китаю включає в себе такі чинники: 1) невинну глобальну експансію китайських державних медіа підприємств (новинного агентства Сінхуа, щоденної газети Женьмінь Жибао, центрального телебачення), які, на відміну від BBC, CNN чи Deutsche Welle, пропонують оптимістичний погляд на Китай, його уряд і наміри, 2) розширення Інститутів Конфуція та інших ініціатив, спрямованих на сприяння вивченню китайської мови і культури (у т.ч. все активніше і в Україні), у той же час пропагуючи політичні погляди китайської держави, 3) зростання зусиль, спрямованих на проникнення в кінематограф, медіа та інформаційні компанії США, 4) стрімке розширення китайської власності на великі площі сільськогосподарських угідь, критичні галузі промисловості та інфраструктури у світі, 5) непрозора фінансова підтримка американських установ та окремих осіб, які займаються дослідженням Китаю.

Перспективне лідерство Китаю інституційно закріплено в стратегії розвитку країни «Зроблено в Китаї 2025» (McBride, Chatzky, 2019) (J. P. Morgan Perspectives, 2019), в якій запропоновано 10-річний план прискорення

4-ї індустріальної революції на базі новітніх комп'ютерних, комунікаційних, мережових глобальних технологій, результатом реалізації якої має стати світове лідерство Китаю у глобальному високотехнологічному виробництві. Стратегія «Зроблено в Китаї 2025», ухвалена в 2015 р., передбачає прискорений розвиток високотехнологічних виробництв, насамперед, електричних та електронних машин (й ін. енергетичних механізмів), інформаційних і телекомунікаційних технологій наступних поколінь, робототехніки і штучного інтелекту. Передбачається посилення національної економіки на основі оновлення технологічності в аграрному секторі, аерокосмічній і морській інженерії, біомедицині, високошвидкісній інфраструктурі тощо. У 2015 р. також було ухвалено ініціативу «Інтернет Плюс» (Internet Plus), згідно з якою передбачається діджиталізація провідних секторів економіки і формування інтегрованої інтелектуальної екосистеми до 2025 р. (Pasquier, 2015).

Виконання КНР поставлених завдань, на переконання багатьох оглядачів, може створити загрозу для світового розвитку загалом, порушення цивілізаційних норм, обмеження інноваційних та інвестиційних процесів тощо. Експансійна політика Китаю містить у собі високі ризики. Йдеться не про торговельні послаблення, а, перш за все, про боргове навантаження, яке вже невдовзі може стати не стільки національною, скільки глобальною проблемою. Хоч офіційно борг Китаю незначний – близько 50 % ВВП, проте швидкість його нарощування і його «державно орієнтована» структура визначають високі ризики для фінансової й банківської стійкості. Боргові ускладнення в Китаї мають ще одну важливу складову. Для підтримки високої економічної динаміки, окрім широкого державного фінансування, з початку 2018 р. була започаткована, а надалі прискорилося емісія т. зв. спеціальних регіональних облігацій, основним призначенням яких є фінансування витрат на інфраструктурні проекти (Iurchyshyn, 2019, pp. 28–29). Борг Китаю – новий феномен, у рамках якого уряд, центральний банк і державні підприємства країни виступають одночасно й кредиторами, і позичальниками, що співіснують в умовах посилення тенденцій до відтоку капіталів. Тому, підтримання високих темпів економічного зростання є необхідною умовою макроекономічного (торговельного, валютного, боргового) збалансування Китаю, і водночас інструментом відвернення глобальної кризи.

«Супроводжувати» стратегію «Зроблено в Китаї 2025» і спробувати знизити фінансові ризики через розширення реального сектору покликана Ініціатива «Один пояс, один шлях» («One belt, one road») (ОПОШ)

(Izhu, Avdokushin, 2019). Згідно з деклараціями партійно-державного керівництва Китаю, вказана ініціатива спрямована на інфраструктурний розвиток, що дозволить ширше й ефективніше залучити країн-партнерів до торгівлі та інвестицій, обсяг яких упродовж 2015–2030 рр. оцінюється в \$26 трлн (Iurchyshyn, 2019, р. 29), прискорити їхню економічну динаміку. Загалом, очікується, що Ініціатива різною мірою охопить 125 переважно азійських висхідних країн, в яких формується близько 37 % світового ВВП (Iurchyshyn, 2019, р. 29–30). Проте, як стверджують експерти, ситуація виглядає далеко неоднозначною. Якщо 3–4 роки тому у ставленні до Ініціативи домінували позитивні мотиви, то нині ситуація кардинально змінилася. Незважаючи на наполягання Китаю на тому, що анонсована Ініціатива має виключно економічний зміст перетворення країни на високотехнологічне середовище, низка розвинутих країн (насамперед, США) убачають у стратегії високі ризики для світової конкуренції, економічної безпеки, світового розвитку загалом (McBride, Chatzky, 2019). Йдеться про те, що Китай у питаннях інвестицій, інтелектуальних прав власності, захисту власності, кібербезпеки дотримується дискримінаційної стимулюючої політики, яка може шкодити національній безпеці інших країн.

Так, у 2016 р. Китай посилив обмеження на експорт капіталу, однак у частині інвестування проєктів Ініціативи жодних обмежень не відбулося. Активне залучення країн Центральної Азії, багатих на сировинні ресурси, у сферу економічного, а надалі й політичного впливу Китаю, полегшить вирішення завдання енергетичної безпеки для Китаю, проте послабить можливості країн регіону до незалежного конкурентного розвитку. У 2018 р. обсяг інвестицій Китаю у сфері енергетики, транспорту й нерухомості склав близько 80 % усіх інвестицій Китаю у проєкти, пов'язані з Ініціативою (Iurchyshyn, 2019, р. 30). Експерти небезпідставно зазначають, якщо початково розвинуті країни розглядали Ініціативу як експансійний проєкт Китаю на висхідні ринки Європи та Азії, то останніми роками, у т.ч. з врахуванням стратегії «Зроблено в Китаї 2025», її сприйняття змінилося. США та інші розвинуті країни світу вказують на зростаючі ризики Ініціативи для багатонаціональних економічних союзів, перерозподілу геостратегічного поділу сфер впливу, глобального впливу на високотехнологічні виробництва й права інтелектуальної власності – сфери, де зміцнюватиметься домінування Китаю, а висхідні країни дедалі більше (спочатку на економічній основі) потраплятимуть у залежність від нього. Тому низка розвинутих країн на чолі з США вже вишукує конструктивні альтернативні інфраструктурні проєкти і можливості їхнього фінансування, щоб фінансово підтримати національні компанії в інфраструктурних проєктах, а також посилити зацікавленість

висхідних країн, які є учасниками або потенційними учасниками Ініціативи, саме в проєктах, що фінансуються розвинутими країнами.

У нинішніх умовах посилення геополітичних протистоянь між Китаєм та іншими великими розвинутими країнами світу є високою вірогідністю використання Китаєм отриманого через інфраструктурні проєкти економічного впливу на внутрішню і міжнародну та оборонну політику країн, залучених до Ініціативи. Одним із напрямів посилення економічної «прив'язки» стає надання Китаєм кредитів з умовою їхнього використання на придбання китайських капітальних товарів (техніки, механізмів, технологій тощо). Розраховуватися за надані кредити країнам часто пропонується енергетичними чи сировинними товарами за пільговими цінами. У таких випадках кредитор не лише сповна повертає надані кредити, але й стимулює власне виробництво та отримує за це необхідну товарну масу. Таке розростання конфліктних сфер поширюється й на інституційну спроможність. Адже висока економічна динаміка висхідних країн, яка, з одного боку, ніким не заперечується й розглядається як вагомий чинник глобального зростання, з іншого – демонструє дуже суперечливі суспільні, соціальні, екологічні результати, спонукає до ширшого перегляду складових сучасного світу.

Китайські інвестиції, зокрема в Україні, здійснюються здебільшого державними підприємствами і в державні компанії, мають не лише комерційні, а й політичні цілі. Так, китайська державна компанія «CNBM» стала власницею найбільшої частки в галузі відновлюваної енергетики за борги. А завдяки поглинанню міжнародної корпорації «Noble Agri» китайська компанія «COFCO», теж державна, стала одним із найбільших інвесторів в інфраструктуру в українській сільськогосподарській галузі. Експерти наголошують, що китайський капітал повинен бути під пильною увагою (історія з АТ «Мотор Січ» є тому яскравим підтвердженням) (Kytaisiki investytsii v Ukrainu zrosly v 5 raziv z 2016 roku).

Зростання Китаю, Індії, інших великих висхідних країн позначається на посиленні їхнього глобального впливу на світові процеси. З іншого боку, економічне й фінансове послаблення розвинутих країн, політичні розчарування в їхній спроможності й надалі виконувати головну роль у просуванні й забезпеченні демократії, свободи, справедливості, рівності, означають зниження спроможності розвинутих країн світу підтримувати глобальне цивілізаційне лідерство. Усе частіше йдеться про закінчення глобальної ери ліберального світового порядку (Western liberal world order).

Нерідко звучать думки про те, що «стара» сімка політично та економічно найсильніших країн (США, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, Японія й Канада) послідовно й упевнено витісняється з глобальних процесів «ноюю» сімкою (Китаєм, Індією, Бразилією, Російською Федерацією, Індонезією, Мексикою й Туреччиною) (Ding Yuanhong, 2019, p. 38–46).

Розпочата в 2018 р. торговельна війна між США і Китаєм не обмежується лише питаннями торгівлі між двома країнами чи завданнями зменшення торговельних дисбалансів. Вона є одним із елементів світового глобального перерозподілу сфер впливу між визнаним світовим лідером США і високодинамічним інноваційним Китаєм, який небезуспішно намагається стати не менш впливовим актором сучасності. Хоча простір торговельної війни широкий, проте реально головні суперечності сконцентровані в сфері технологій та інновацій (насамперед, інформаційно-комунікаційних), сферах, де ще до недавнього часу глобально домінували США. Упродовж останніх десятиліть саме Китай активно й наполегливо залучав і реалізовував технологічні досягнення розвинутих країн, що стало одним із напрямів створення й розвитку власної технологічної ніші як складової глобального технологічного лідерства (Iurchyshyn, 2019, p. 13).

Найбільшу загрозу для США становлять нинішні зусилля одного з найбільших і найнепрозоріших бізнесових конгломератів Китаю – HNA (HNA Group Co., Ltd. – китайський конгломерат компаній зі штаб-квартирою в Хайкоу (Хайнань)). Заснований у 2000 р., натепер він займається діяльністю в сфері комерційних авіап перевезень, нерухомості, фінансових послуг, туризму, логістики, інших сферах промисловості, спрямованих на створення в Нью-Йорку благодійного фонду, який безпосередньо фінансуватиме різноманітні «добродійні» заходи у США. Із активами у 18 млрд дол. цей фонд, ресурси якого походять, як припускає багато спостерігачів, від правлячої Комуністичної партії Китаю, буде другою за величиною фундацією в США, яка виділятиме майже млрд. дол. на рік, щоб просувати широку мережу дружніх суспільних зв'язків із найпотужнішою диктатурою у світі (Diamond, 2017).

Стрімке зростання з середньорічними темпами 11 % китайської економіки у період від вступу країни до СОТ у 2001 р. до глобальної світової кризи 2008 р. відбувалося, насамперед, завдяки реалізації інвестиційно-експортної моделі в умовах низької вартості внутрішньої робочої сили. Навіть на кінець другого десятиліття ХХІ ст. рівень заощаджень Китаю у структурі формування ВВП перебував на рівні 50 %, що є значимим фактором подальшої інвестиційної експансії, утримання високих темпів зростання економіки. У результаті, якщо в 2000 р. ВВП Китаю (\$1,2 трлн) складав менше 12 % ВВП США (\$10,3 трлн), то в 2017 р. це співвідношення перевищило 63 %, і частка

ВВП Китаю в світовому виробництві сягнула 15,2 % глобального показника (World Bank Indicators). За підрахунками Світового банку, в 2020 р. ВВП Китаю складав уже \$14,72 трлн. (\$8405 на душу населення) (ВВП Китаю...), а США – \$20,94 трлн (\$53749 на душу населення) (Економіка SShA. Statistika onlain, 2018).

Вдало реалізована інвестиційно-експортна модель розвитку Китаю закладає міцний потенціал для довгострокового його зростання, проте й посилює макроекономічні дисбаланси на зовнішніх ринках (нарощування надлишку в торгівлі з головними партнерами, насамперед, США), внутрішніх ринках (низькі стимули для поповнення споживчих ринків), призводить до швидкого здорожчання робочої сили, що може мати негативні наслідки для конкурентоспроможності національних виробництв, зростання ризиків послаблення темпів економічного розвитку.

В останнє десятиріччя ХХ ст. одним із вирішальних факторів стрімкого економічного зростання Китаю (і світової економіки загалом) було утворення нової світової структури, яка отримала назву Кимерика (Китай+Америка), з фінансовим центром у США і виробничим – у Китаї. Завдяки їй упродовж двох десятиліть підтримувалося глобальне стійке економічне зростання й забезпечувалися високі прибутки для ТНК. Така структура була «протилежною» моделі глобалізації ХХ ст.: якщо раніше капітал рухався переважно з розвинутих країн до «периферії» (до висхідних країн), то в моделі Кимерики країна, що розвивається, «периферія» (Китай), стала місцем концентрації заощаджень (у т.ч. завдяки розширенню виробництва та експорту), а споживання товарів і капіталів відбувалося у найбільшій економіці світу – США. Характерними особливостями функціонування Кимерики (які приносили взаємні вигоди обом країнам) були: по-перше, висока геоекономічна значимість цієї структури – у Кимериці створювалася третина світової продукції, забезпечуючи 50 % глобального економічного зростання, по-друге, східні «кимериканці» (Китай) формували значні заощадження, західні «кимериканці» (США) переважно їх витрачали. При цьому значні заощадження Китаю стримували американські процентні ставки, забезпечуючи доступ до дешевих ресурсів. Як наслідок, дешевий кредит у США забезпечував високоприбуткову діяльність корпорацій не лише в Китаї, але й у США, по-третє, китайський дешевий імпорт для США слугував важливим джерелом високого рівня споживання з одночасним стримуванням інфляції в США, по-четверте, значна пропозиція робочої сили у Китаї стримувала зростання

заробітної плати у країні, що забезпечувало додаткові конкурентні переваги для розширення виробництва. Проте, саме в розширенні вказаних вигод і ховалася «пастка» для глобальних фінансів, і для світової економіки загалом. Чим більше Китай кредитував США, інвестуючи отримані від експорту ресурси в активи США, тим більше США готові були «приймати» дешеві ресурси. Саме Кимерика стала однією з головних складових буму кредитування, розширення випуску державних цінних паперів, упровадження нових фінансових похідних, які приховано «накопичували» ризики (Iurchyshyn, 2019, pp. 23–24).

Останніми роками експерти відмічають чергове оновлення глобальних перерозподілів при помітному зростанні значимості висхідних країн (насамперед, Китаю) для забезпечення стійкого глобального розвитку у виробленні світового валового продукту, розширенні торгівлі між висхідними країнами, стрімкому зростанні внутрішніх споживчих ринків, зменшенні їхньої залежності від ринків розвинутих країн світу.

Подальший розвиток Китаю, який вже має значний виробничий і промисловий потенціал, залежатиме від того, наскільки країні вдасться акумулювати людський, насамперед, інтелектуальний капітал. Сьогодні є аксіоматичним твердження про існування безпосереднього взаємозв'язку між економічним зростанням, продуктивністю праці, якістю знань та інтелектуальним рівнем населення. За останні два десятиліття XXI ст. Китай стрімко розширив фінансування в наукові дослідження і впровадження (R&D), збільшив чисельність фахівців найвищої кваліфікації, посилив зорієнтованість державної політики у економіку знань. Поряд із цим, відбувається випереджаючими темпами активне залучення й використання іноземної інтелектуальної власності. Якщо у 2005 р. США сплатили, переважно через ліцензійні угоди, іноземним державам за використання інтелектуальної власності (патентів, торговельних марок, виробничих процесів, франчизи та ін.) \$25,6 млрд, Японія – \$14,7 млрд, а Китай – «лише» \$5,3 млрд, то в 2018 р. при сплаті США \$53,8 млрд., сплати Китаю досягли \$35,8 млрд. (зростання в 7 разів), суттєво випередивши Японію – \$21,7 млрд. Причому як США, так і Китай останніми роками за таке використання сплачують приблизно однакову й достатньо стали частку власного ВВП – 0,2–0,25 % (Iurchyshyn, 2019, p. 41).

Хоча Китай широко інвестує в привабливі галузі в різних країнах, проте натепер найбільша активність китайських інвестицій зосереджена в технологічному секторі – у 2016 р. інвестиції Китаю в указаний сектор перевищили \$24 млрд., причому значна частина коштів була спрямована на поглинання компаній розвинутих країн, у т.ч. відомих. Така політика повністю співвідноситься зі стратегією «Зроблено в Китаї 2025», у рамках якої

злиття й поглинання розглядаються як важливий інструмент зміцнення китайських виробничих мереж, у т. ч. за кордоном (Amighinied, 2019).

Хоча Китай суттєво наростив відкрите залучення інтелектуальних продуктів, проте ще не може претендувати на роль інтелектуального й технологічного лідера, насамперед, у частині створення продуктів інтелектуальної власності. Визнається, що вказане спрямування на інтелектуалізацію – лише один, хоча й вагомий, чинник формування глобального лідерства. Невід’ємними є «симетричні» потреби інституційних і суспільних змін, посилення вигод соціальної політики і соціального захисту населення (що вимагає значного часу й високого рівня фінансування в гуманітарні сфери). Тому слід очікувати, що найближчими роками фінансування загалом (у т. ч. через залучення ПІІ (розрив між експортом та імпортом)) у гуманітарні сфери стрімко розширюватиметься, що, можливо, зменшить промислову динаміку, однак посилить «сучасність» китайського суспільства.

Нині визначальними, як вказують експерти, є ризики посилення суперечностей між США і Китаєм, що «розхитують» глобальне макроекономічне та інституційне середовище (Efremenko, 2020). Інституційні втрати, що супроводжуватимуть економічні, зокрема, послаблення СОТ та інших світових організацій, не лише спричинять і посилять глобальні макроекономічні дисбаланси, але й помітно негативно вплинуть на добробут більшості населення вже в короткостроковій перспективі.

Експерти небезпідставно прогнозують, що посилення напруженості між двома найбільшими країнами у торговельній сфері невдовзі прискорюватиме тенденцію до поширення конфліктності й на інші економічні сфери, а також провокуватиме переростання конфліктності в конфронтацію політичну, що формує цивілізаційні ризики загалом. Тому на сучасному етапі важливим бачиться максимальне зниження ризиків розширення подальших протистоянь, уникнення США (міцною розвинутою економікою) і Китаєм (динамічною зростаючою економікою) т. зв. «пастки Фукідіда» (Iurchyshyn, 2019, p. 49).

Нинішнє протистояння КНР з США, яке багато хто з експертів вважає торговельною війною, насправді має глибше підґрунтя. Адміністрація Президента США Д. Трампа, чітко усвідомлюючи небезпеку втрати технологічного лідерства в найближчі десятиліття, намагалася розірвати (чи принаймні блокувати) ті виробничі ланцюги, де залежність американських компаній від китайських виробників є значною. Проте низка американських

гігантів, зокрема, таких як Apple, Dell та Hewlett Packard, виступили з критикою збільшення імпорتنних тарифів на низку китайських товарів, оскільки це призвело б до зростання цін на продукцію вже згаданих компаній, бо компонентна база для них виготовляється саме в Китаї.

Нині акцент робиться на розвитку окремих секторів, які вважаються пріоритетними і потребують значних обсягів інвестицій, і знову ж таки, у контексті розширення глобальної економічної влади Китаю (Khun, 2017; McBride, Chatzky, 2019). Зокрема, Китай активно намагається розширити сферу своєї монетарної влади. Понад 50 % некитайських підприємств використовують юань для платежів за межами Китаю: у Сингапурі – 74 %, Південній Кореї – 59 %, зоні євро – 58 %, Великобританії – 57 %, Північній Америці – 54 % (Salikhova, Sheludko, 2019, p. 168). Такі компанії як «Daimler», «Ford» і «General Motors», застосовують юань як другу найвикористовуванішу валюту (Long). Значний прогрес досягнуто Китаєм у напрямі інтернаціоналізації юаня (включення його з 01.10.2016 р. у кошик резервних валют МВФ).

Завдяки послідовній і масштабній промисловій політиці за останнє десятиліття в Китаї вдалося якісно змінити промислову базу, «виростити» потужні національні високотехнологічні бренди (Meizu, ZTE, Huawei та ін.). У 2018 р. Huawei зайняв домінуючі позиції на світовому ринку виробників обладнання для інфраструктури мобільного зв'язку (31 %), ринкова ніша ZTE склала 11 %. Уряд КНР поставив за мету знизити залежність від імпорту основних компонентів і матеріалів. Влада КНР планує підвищити конкурентоспроможність промисловості за рахунок реалізації інноваційних проєктів у рамках Програми «Зроблено в Китаї 2025». Для цього було виокремлено 10 пріоритетних напрямів, зокрема: сількогосподарське машинобудування, транспортне й силове обладнання, транспортні засоби на нових видах енергії. Для стимулювання підприємницької активності на урядовому рівні було прийнято рішення про зниження податкового навантаження: з 01 квітня 2019 р. ПДВ для промисловості знизили з 16 % до 13 %, було зменшено тарифи на залізничні перевезення, спрощено критерії отримання певних податкових пільг (Salikhova, Sheludko, 2019, p. 169).

Віднедавня серйозними труднощами на шляху розвитку китайської економіки як «глобальної фабрики з виробництва товарів» стало зниження світового попиту на її продукцію. Каталізатором стала епідемія коронавірусу, яка охопила країну на початку 2020 р. і справила негативний вплив на національне господарство Китаю: різко знизилися його доходи в сфері туризму й торгівлі, багато підприємств призупинили роботу через побоювання перед епідемією, ряд країн світу відмовилися купувати продукцію з КНР і т. ін.

Головною зовнішньою проблемою КНР є наростаюче геополітичне й економічне протистояння з США не тільки в Азійсько-Тихоокеанському, а й в інших регіонах. Факти протиборства, що загострилося між двома країнами, свідчать про появу нових моментів в їхніх відносинах: статус КНР як конкуруючого партнера США був змінений Вашингтоном на статус геополітичного суперника, протиборство з яким в економічній сфері може розповсюдитись і на інші сфери, тісні торговельно-економічні зв'язки і величезні обсяги взаємного товарообігу більше не є гарантією того, що розбіжності не переростуть у гострий конфлікт, де торговельні суперечки стають важелем обопільного політичного тиску. При цьому китайське керівництво розуміє, що повноцінне суперництво з США в дусі холодної війни зведе нанівець успіх реалізації цілей розвитку країни (Stepanov, 2019, pp. 83–97). Тому 15 січня 2020 р. сторонами було підписано угоду про першу фазу торговельної домовленості між КНР і США. Відповідно до неї, Китай погодився збільшити закупівлі американської продукції на 76,7 млрд дол. упродовж першого року й на 123,3 млрд. дол. упродовж другого року дії угоди. І, не дивлячись на існуючі розбіжності з Вашингтоном щодо питань торговельного дефіциту США й курсу китайського юаня, ступеню прозорості військових витрат Китаю й ін., Пекін намагається вибудувувати з США такі відносини, які базувалися б на «загальних стратегічних інтересах» обох країн (Mikheev, 2008). Серед іншого, це пов'язано з тим, що Китай, як і раніше, залежить від здатності американських споживачів купувати його товари, а також від сучасних технологій США в ключових для китайської економіки сферах. США, в свою чергу, залежать від Китаю в ряді ключових сфер, починаючи від дешевих споживчих товарів і закінчуючи величезними кредитними зобов'язаннями перед КНР.

Проте, російський фахівець М.Орешкін вважає, що угода між США й КНР – «це міна уповільненої дії, яка приведе до їхніх спорів на світовому ринку в майбутньому» (Oreshkin uvidel riski dlia mirovoi trgovli v sdelke mezhdou SShA, 2020). Зокрема, це пов'язано з тим, що на початку XXI ст. почастишали випадки «вторгнення» сусідніх та інших країн світу у «споконвічно» китайські моря (йдеться про Японію, В'єтнам, Корею, США), а слідом за ними й інші актори нарощують у них свою присутність. Для цього вони розширюють технологічну й фінансову допомогу прибережним країнам в освоєнні морських нафтогазових ресурсів, отримуючи за це не тільки економічну вигоду, але й знаходячи можливість впливу на геополітичну ситуацію в АТР.

Уже понад 200 іноземних компаній мають права на оренду акваторій Південно-Китайського моря, де вони добувають нафту, річний видобуток якої натеper перевищує 50 млн. тонн, що можна порівняти з річним виробництвом найбільших китайських нафтопромислів у Дацині (Mogozov, 2020, p. 87).

Слід зазначити, що на початку XXI ст. Європа розглядала Китай як носія глобального виклику існуючому світовому порядку, оскільки його модель розвитку могла «затмарити» західну ліберально-демократичну ринкову модель. Але в подальшому ставлення до КНР з боку європейських країн стало змінюватися у позитивний бік. Так, зокрема Великобританія розглядала перспективи китайської участі в будівництві британської АЕС, відбувалося постійне зростання британського експорту в Китай, а також приплив китайських технологій та інвестицій у програму промислового відродження північних регіонів Великобританії. Натепер від цих перспектив мало що залишилося: китайські інвестиції обмежилися в основному британськими логістикою й нерухомістю, будівництво АЕС, швидше за все, буде припинене, а товарні потоки і технології скорочуються. Останні опитування показують, що в Британії вже 60–80 % респондентів не довіряють Китаю. Заборона участі Huawei в розвитку 5G стала логічним продовженням наростаючої недовіри усередині країни і тиску з боку північноамериканських партнерів. У багатьох країнах ЄС ще залишаються надії на можливі вигоди від торгівлі та китайських інвестицій. З іншого – усе гостріше постають проблеми національної безпеки, витоку технологій, порушень авторського права й зростаючого торгового дефіциту – тут європейські претензії до китайської сторони практично не відрізняються від американських (Martyukenko, 2020).

Навесні 2019 р. відбувся візит Голови КНР Сі Цзіньпіна до кількох країн Євросоюзу, які Китай розглядає як своєрідний «супермаркет» можливостей у справі реалізації свого глобального проєкту «Один пояс, один шлях» (ОПОШ), в інтересах якого КНР створює в країнах Центральної та Східної Європи економічну й фінансову інфраструктуру. І все ж приплив китайського капіталу в країни цього регіону незначні в порівнянні з фінансовими вливаннями самого ЄС. Зважуючи ризики співпраці з КНР, у європейському суспільстві наростає недовіра до Китаю.

Одна з проблем держав, що приєдналися до проєкту «Один пояс, один шлях», полягає в тому, що згідно з умовами контрактів вони повинні брати кредити у китайських банків, щоб розплачуватися з китайськими ж підрядниками. Це призводить до того, що країни-учасниці поступово перетворюються в боржників Китаю (Areddi, 2018). Отже, ініціативу зі створення ОПОШ можна розглядати як концепцію глобалізації з китайською специфікою, реалізовану шляхом експансії КНР у зарубіжні країни.

Ця концепція виходить з обліку високої норми накопичення, властивій Китаю, і поширеної для КНР практики безліцензійного запозичення зарубіжних технологій для створення в країні високотехнологічної продукції, яка далі експортується за кордон. Крім цього, використовуються інші «важелі» зовнішньої експансії КНР, що дає їй можливість виграти час для переходу до сучаснішої моделі національного розвитку, створюючи умови для втілення китайської версії глобалізму під гаслом «будівництва співтовариства єдиної долі людства». Для цього проєкт ОПОШ постійно наповнюється новим геоекономічним змістом при одночасному фокусуванні на досягнення внутрішньоекономічних цілей Китаю (Izhu, Avdokushin, 2019).

Особливістю економічної моделі Китаю можна пояснити швидке відновлення після ковідної кризи 2020 р. Відновлення економіки КНР пов'язують зі зростанням промислового виробництва, яке одержало державну підтримку. У четвертому кварталі 2020 р. воно зросло на 7,1 % проти 5,8 % у третьому кварталі. Також експерти пояснюють позитивні економічні показники зростанням експорту та успішною боротьбою з пандемією. Вони прогнозують, що друга за величиною економіка світу буде стимулювати глобальне зростання й зможе перевищити ВВП США на два роки раніше, ніж очікувалося – у 2028 р. (Klimenteva, 2020).

Аналізуючи вказані тенденції, дослідники відмічають, що китаїзована модель конвергенції несе в собі серйозні загрози. Згідно з теорією «історичних хвиль», уперше запропонованою Е. Тоффлером у книзі «Третя хвиля» (1980), яка отримала розвиток у пізніших джерелах, сучасна людська цивілізація проходить у своєму розвитку ряд етапів/укладів: 1) «аграрне суспільство», 2) «індустріальне суспільство», 3) «постіндустріальне суспільство» або «суспільство знань/інформації». Згідно з названою теорією, у XXI ст. людство опинилося перед лицем «четвертої» і навіть «п'ятої хвилі» історичного прогресу, сутність яких полягає в усвідомленні й урахуванні біологічного, а точніше, – біоекологічного фактора в багатьох сферах людської життєдіяльності. Нині в науковій літературі йдеться й про «шостий уклад», в якому піднімаються на нову висоту сфери біотехнологій (включаючи безпечну генну інженерію), інформаційно-когнітивних технологій, «зеленої» енергетики та інших галузей знань, у т.ч. гуманітарних, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням дружнього людині не лише природного, суспільного, а й виробничого середовища. Цей уклад покликаний поступово змінити «четвертий» (двигуни внутрішнього згорання),

«п'ятий» (мікроелектроніка), інші «морально застарілі» уклади. Головним недоліком китайованої моделі конвергенції стала принципова недооцінка новітніх явищ в історії розвитку людства, таких як теорія й практика «постконвергентних» біостратегії, біоменеджменту, біоекономіки, біополітики, біокультури, біодипломатії й ін. (Merkulov, 2019, p. 320).

Поряд із цим, за оцінкою відомого російського китаєзнавця В.Портякова, «збереження Китаєм власної системи ціннісних орієнтацій, і насамперед, доповнення завдання модернізації продуктивних сил завданням будівництва високорозвиненої духовної культури, вигідно відрізняє Китай від багатьох інших країн, які також стали на шлях ринкової трансформації», і «головне завдання, що стоїть перед Китаєм у справі коригування нинішньої моделі економічного розвитку країни, полягає в завершенні стратегічного повороту... до переважно інтенсивного, менш ресурсоемного та екологічно ощадного типу економічного зростання» (Portiakov, 2018, pp. 196–197).

Висновки

Упродовж останнього десятиліття ХХІ ст. структура глобальної влади помітно змінюється, і ці процеси пов'язані, насамперед, з Китаєм, який прискорив свій підйом до статусу наддержави, та робить усе, щоб стати найбільшою економікою в світі. Високий показник економічного зростання КНР досягнуто завдяки стратегії, розробленій Ден Сяопіном і спрямованої на проведення масштабних економічних реформ, політики «відкритості» країни, яка допомогла Китаю зайняти лідируючі позиції в світі.

Підводячи підсумки аналізу сучасного економічного становища Китаю в світі й перспектив його розвитку в ХХІ ст., можна зробити такі висновки. По-перше, дефініція «китайська модель (реформ)» позначається в науковій літературі як «Пекінський консенсус», «китайська економічна модель», «модель соціалістичної ринкової економіки в КНР», «модель змішаної планово-ринкової економіки з китайською специфікою» і т. ін. Дефініцію «Пекінський консенсус» можна розглядати як теоретичну концепцію-узагальнення комплексної моделі розвитку Китаю. По-друге, Китай не лише прагне, а й докладає грандіозні зусилля для зміцнення свого економічного лідерства в ХХІ ст. Міцним підґрунтям домагань на це лідерство слід розглядати досить успішну інтеграцію економіки Китаю в світову економіку на ринкових принципах. Проте головною перешкодою на шляху реалізації цих амбіцій КНР є подвійне сприйняття країни Західним світом. Із точки зору розвитку економіки Китай сприймається світовим ринковим співтовариством як «свій», а з точки зору політики – він «чужий», оскільки у Китаї зберігається монополія Комуністичної партії Китаю в суспільно-ідеологічній сфері.

По-третє, у сучасних умовах функції КПК (здійснення вищої політичної влади, координуюча, мобілізаційна, реформаторська, презентаційна функції) як хранительки офіційних догм вдало доповнюються реформаторськими діями, що демонструє значну пристосованість партії до нової суспільно-політичної та економічної ситуації в Китаї. КПК виглядає швидше партією реформ, партією політичної та економічної еліти. Її апарат, використовуючи державний ресурс, забезпечує контроль над суспільством, керує процесів реформування. По-четверте, китайська зовнішня політика на початку XXI ст. все більше глобалізується й стає наступальною. Практично в кожному регіоні світу Пекін має систему власних інтересів, спрямованих на підвищення політичної ролі країни у світі, створення сприятливих умов для продовження економічних реформ, одержання доступу до фінансових, технологічних і сировинних ресурсів. Використання потужного арсеналу «м'якої сили» дозволяє Китаю успішно здійснювати економічне співробітництво, не обумовлюючи його політичними, ідеологічними чи історичними проблемами.

По-п'яте, довгостроковою метою Китаю є підтримка мирної міжнародної обстановки, необхідної для захисту китайських інтересів, зокрема для успішного просування глобальних проєктів і модернізації країни. При цьому стратегічна активність КНР давно вийшла за межі держави, яка завдячуючи інтенсивній економічній експансії, стала учасницею перерозподілу сфер впливу у світі на свою користь, витісняючи акторів-конкурентів із тих регіонів світу, де вони до недавнього часу домінували.

По-шосте, на відміну від США, Китай спільно з Російською Федерацією є прихильником багатополлярності в міжнародних відносинах, проте в найближчій перспективі реальним союзником Російської Федерації Китай не стане. Російські експерти вважають, що це пов'язано з тим, що країна має намір одноосібно грати значимішу роль у світових справах. Свідченням цього вони розглядають ініціативу КНР «Один пояс, один шлях» (ОПОШ), яка націлена на реалізацію концепції глобалізації з китайською специфікою й здійснюється шляхом господарської «експансії» КНР у держави-учасниці проєкту ОПОШ. Економічний базис для цих починань уже існує, бо сучасний Китай розглядається як країна, що обіймає першу сходинку в світовому економічному «табелі про ранги».

По-сьоме, китайський шлях у бік багатополюсності пов'язаний не з силовою політикою, створенням військово-політичних блоків, нав'язуванням

власних ідеологічних стандартів тощо, а реалізовується шляхом використання фактора економічного потенціалу й допомоги.

Reference

- Amighini, A. ed.(2019). *China's Race to Global Technology Leadership*, [online]. Available at:<https://library.oapen.org/bitstream/id/ac32103e-1c03-4f53-b866-cbcadf7971cc/1006203.pdf>.
- Areddi, D. (2018). Kitai ispodvol zavoevyvaet Tcentralnuiu i Vostochnuiu Evropu [China gradually conquers Central and Eastern Europe]. *Vedomosti*, [online], 6 November 2018. Available at: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2018/11/06/785688kitai-zavoevivaettsentralnuyevropu>.
- Berger, Ia. (2009). Kitaiskaia model razvitiia [Chinese development model]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia* [World economy and international relationship], [online], no. 9, pp.73–81. Available at: <http://naukarus.com/kitayskaya-model-razvitiya>.
- Bolezni demokratii [Diseases of Democracy]. (2014). *Press Org 24*, [online], 18 March 2014. Available at:<http://pressorg24.com/politics/bolezni-demokratii>.
- Diamond, L. (2017). Is There a Crisis of Liberal Democracy? *The American Interest LLC*, [online], 13 October 2017. Available at: <https://www.the-american-interest.com/2017/10/13/is-there-crisis-liberal-democracy/>.
- Ding, Y. (2019).The Trend of Today's World. *Foreign Affairs Journal*, pp. 38–46.
- Drobotiuk, O. V. (2019). Evoliutsiia modeli ekonomichnogo rozvytku KNR [Evolution of China's economic development model]. *Ukraina-Kytai* [Ukraine-China], [online], no. 17(3). Available at:<https://sinologist.com.ua/drobotyuk-o-v-evolyutsiya-modeli-ekonomichnogo-rozvytku-knr/>.
- Efremenko, D. V. (2020). Chimerica v stadii poluraspada: degradatciia kitaisko-amerikanskikh otnoshenii pri D. Trampe i ee posledstviia dlia mirovogo poriadka [Chimerica in Half-Life: The Degradation of Sino-American Relations under Donald Trump and Its Implications for the World Order]. *Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istoriia i sovremennost* [China in world and regional politics. History and modernity], issue XXV, pp. 96–110.
- Ekonomika SShA. Statistika onlain [The US economy. Statistics online]. (2018). *Take-profit.org*, [online], 27 July 2018. Available at: <https://take-profit.org/statistics/countries/united-states/>.
- Iurchyshyn, V. (2019). Posylennia torhovelykh superechnostei dysbalansiv potokiv kapitaliv – peredvisnyky strukturnykh zmin chynovoi kryzovoi khvyli?

- Vyklyky dlia Ukrainy [Is it possible to improve the trade supernaturalities and imbalances in capital flows – the forerunners of structural changes and new crises? Vikliki for Ukraine]. *Torhovelni viiny suchasnosti ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia i rozvytok u sviti ta Ukraini* [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]. Kyiv: Zapovit, pp. 5–71.
- Izhu, L., Avdokushin, E. (2019). Proekt "Odin poias, odin put" 2.0 – strategiiia stimulirovaniia globalnoi ekspansii Kitaia [Project "One Belt, One Road" 2.0 – a strategy to stimulate the global expansion of China]. *Mir novoi ekonomiki*[The world of new economy], [online] Vol. 13, no. 1. Available at:<https://cyberleninka.ru/article/n/proektodinpoiasodinput20strategiya-stimulirovaniyaglobalnoyekspansiikitaya>.
- J. P. Morgan Perspectives: Made in China 2025: A New World Order? (2019). [online]. Available at:<https://diplomatizzando.blogspot.com/2019/01/jp-morgan-perspectives-made-in-china.html>.
- Khomenko, O. V. (2018). Inkliuzyvne zrostannia KNR: sotsialno-ekonomichnyi efekt [Inclusive growth of China: socio-economic effect]. *Ukraina-Kytai* [Ukraine-China], [online], no. 5 (11). Available at:<https://sinologist.com.ua/homenko-o-v-inklyuzyvne-zrostannya-knr-sotsialno-ekonomichnyj-efekt/>.
- Khun, Ch. (2017). Initsiatyva "Odyn poias, odyn shliakh": ekonomichna skladova spivrobitnytstva mizh Kytaiem ta Ukrainoiu ta protydiia ryzykam ["One Belt, One Road" Initiative: Economic Component of China-Ukraine Cooperation and Risk Management]. *Ukraina-Kytai* [Ukraine-China], [online], no 4 (10). Available at:<http://sinologist.com.ua/chzhan-hun-initsiatyva-odyn-poyas-odyn-shlyahekonomichna-skladova-spivrobitnytstva-mizh-kytayem-ta-ukrayinoyu-ta-protydiyaryzykam/>.
- Kitai otmechaet 40-letie politiki reform i otkrytosti [China celebrates 40 years of reform and opening up]. (2018). *Russian.News.Cn*, [online], 18 December 2018. Available at:<http://russian.china.com/news/china/740/20181218/1441748.html>.
- Klimenteva, L. (2021). Ekonomika Kitaia vyrosla po itogam 2020 goda [China's economy has grown in 2020]. *Frank RG*, [online], 18 January 2021. Available at:<https://frankrg.com/32920>.
- Kytaiski investytsii v Ukrainu zrosly v 5 raziv z 2016 roku [Chinese investments in Ukraine increased by 5 times from 2016]. (2021). *Asotsiatsiia Ukrainsko-Kytaiskoho spivrobitnytstva* [Association of Ukrainian-Chinese Cooperation],

- [online], 28 September 2021. Available at: <https://aucc.org.ua/kitajski-investicii-v-ukrainu-zrosli-v-5-raziv-z-2016-roku/>.
- Lazarchuk, M. O. (2013). Sotsialno-ekonomichni reformy v Kytai: henezys ta chynnyky [Socio-economic reforms in China: Genesis and Factors]. *Visnyk Mizhnarodnoho slovianskoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky* [Bulletin of the International Slavic University. Series: economic sciences], [online], Vol. 16, no. 1-2, pp. 117-124. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VMSU_econ_2013_16_1-2_19.
- Long K. Banking industry news & analysis of international finance, [online]. Available at: <http://www.euromoney.com/Article/3446564/RMB-usage-hampered-by-expertiseliqidity-deficit.html>.
- Martynenko, O. (2020). Velyka kytaiska stina: SShA i Yevropa posyliuiut zakhyst vid Pekina [Great Wall of China: USA and Europe enhance protection from Beijing]. *Yevropeiska pravda* [European truth], [online], 23 July 2020. Available at: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2020/07/23/7112410/>.
- McBride, J., Chatzky, A. (2019). Is "Made in China 2025" a Threat to Global Trade? [online]. Available at: <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global-trade>.
- Merkulov, K. K. (2019). K voprosu o mezhdunarodnom znachenii "kitaiskoi modeli" reform [On the question of the international significance of the "Chinese model" of reforms]. *Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istorii i sovremennost* [China in world and regional politics. History and modernity], issue XXIV, pp. 314-329.
- Mikheev, V. (2008). Rol Kitaia v globalizuiushchemsia mire [The role of China in the globalizing world]. *Otechestvennye zapiski* [Domestic notes], [online], no. 3, pp. 63-79. Available at: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=36003>.
- Morozov, Iu. V. (2020). Globalnye pozitsii Kitaia i perspektivy ikh razvitiia v XXI veke [Global positions of China and the prospects for their development in the XXI century]. *Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istorii i sovremennost* [China in world and regional politics. History and modernity], issue XXV, pp. 80-95.
- Oreshkin uvidel riski dlia mirovoi trgovli v sdelke mezhdru SShA i Kitaem [Oreshkin saw risks for world trade in the transaction between the United States and China]. (2020). *Kommersant*, [online], 24 January 2020. Available at: https://yandex.ru/news/story/Oreshkin_uvidel_riski_dlya_mirovoj_torgovli_v_sdelke_mezhdru_SSHA_i_Kitaem-794947e4d4f06baf108ce238e094c16e.
- Ostrovskii, A. V. (2016). *Ekonomika Kitaia: Itogi 12-i piatiletki i plany 13-i piatiletki do 2020 goda* [China's Economy: Results of the 12th Five-Year Plan and plans for the 13th Five-Year Plan until 2020]. *Tezisy dokladov XXII Mezhdunarodnoi*

- nauchnoi konferentsii "Kitai, kitaiskaia tsivilizatcia i mir. Istorii, sovremennost, perspektivy"* [Abstracts of the XXII International Scientific Conference "China, Chinese Civilization and the World. History, modernity, prospects"]. Moscow, 12–13 October 2016. Moscow, pp. 42–46.
- Pasquier, M. (2015). Internetplus: China's official strategy for the uberisation of the economy. *Innovation Is Everywhere*, [online]. Available at: <https://www.innovationiseverywhere.com/internet-plus-chinas-official-strategy-forthe-uberisation-of-the-economy/>.
- Portiakov, V. Ia. (2018). *Muravei gryzet kost. Izbrannye ocherki o Kitae* [The ant gnaws at the bone. Selected essays on China]. Moscow: Forum.
- Salikhova, O., Sheludko, N. (2019). Suchasni torhovelni viiny: na porozi novoi industrialnoi struktury svitu [Modern trade wars: on the threshold of a new industrial structure of the world]. *Torhovelni viiny suchasnosti ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia i rozvytok u sviti ta Ukraini* [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]. Kyiv: Zapovit, pp. 166–176.
- Simonov, R. (2021). Reiting ekonomik mira 2019, tablitsa VVP stran mira [Ranking of world economies 2019, table of GDP of countries of the world]. *BASETOP*, [online], 19 January 2021. Available at: <https://basetop.ru/rejting-ekonomik-mira-2019-tablitsa-vvp-stran-mira/>.
- Smitienko, M., ed. (2012). Kitai: ukreplenie pozitsii v sovremennoi mirovoi ekonomike [China: Strengthening position in the modern world economy]. *Studme.org*, [online]. Available at: <https://studme.org/ekonomika/>.
- Sovremennyi Kitai i ego rol v mirovoi ekonomike [Modern China and its role in the world economy]. (2017). *Lichnyi finansovyi universitet* [Personal Financial University], [online], 24 September 2017. Available at: <https://finuni.ru/sovremennyy-kitay-i-ego-rol-v-mirovoy-ekonomike>.
- Stepanov, A. S. (2019). Perelom v amerikano-kitaiskikh otnosheniakh [The turning point in US-China relations]. *SShA v 2018 godu* [The United States of America in 2018]. Round table of the ISKRAN Council of Young Scientists, (25 October 2018). Moscow: Ves mir, pp. 83–97.
- VVP Kitaiu: obem, tempy rosta, na dushu naseleniia, struktura [China's GDP: volume, growth rate, per capita, structure]. *Take-profit.org*, [online]. Available at: <https://take-profit.org/statistics/gdp/china/>.

Vyshnevskiy, V., Sheludko, N., eds. (2017). *Monetarna vlada u suchasnomu sviti. Khto kyne vyklyk dolaru?* [Monetary power in the modern world. Who will challenge the dollar?]. Kyiv: Akadempriodyka.

World Bank Indicators, [online]. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/>.

World Economic Outlook Database, April 2020. *International Monetary Fund*, [online]. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April>.

**«CHINESE MODEL (OF REFORM)» («BEIJING CONSENSUS»):
CAUSES AND ESSENCE OF CHINA'S RAPID ECONOMIC RISE**

Borys Demianenko^{1a}, Vira Demianenko^{2a}

*¹Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: borysdemianenko@gmail.com,*

*²Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,*

*^aHryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav,
Pereiaslav, Ukraine*

The article attempts to conceptualize the «Chinese model (of reforms)» («Beijing Consensus») in the context of the rapid economic rise of modern China. Acquaintance with the published sources and literature, the pages of which reflected the different views of domestic, Western, and Chinese scientists on the announced problem, revealed that some of them perceive the Chinese model positively, others note both advantages and disadvantages, the third group almost exclusively focuses on mainly negative moments (exploitation, the polarization of society, ecological catastrophes, etc.) and often opposites the modern Chinese reality to the era of Mao Zedong, which they portray as the embodiment of true socialism. It is concluded that the high rate of economic growth in China is achieved through the strategy developed by Deng Xiaoping and aimed at large-scale economic reforms, the policy of «openness» of the country, which helped China to take a leading position in the world. The thesis is substantiated that in modern conditions the functions of the CCP (exercising supreme political power, coordinating, mobilizing, reforming, presenting) as a custodian of the official dogmas are successfully supplemented by reformist actions, which demonstrates the party's significant adaptation to the new socio-political and economic situation in China. The authors argue that Chinese foreign policy in the early XXI century is increasingly globalized and becoming offensive. In almost every region of the world, Beijing has a system of its own interests aimed at enhancing the country's political role in the world, creating favourable conditions for continuing economic reforms, gaining access to financial, technological, and raw materials. The use of a powerful arsenal of «soft power» allows China to successfully

pursue economic cooperation without causing it political, ideological or historical problems. It was stated that China's long-term goal is to support the peaceful international environment necessary to protect Chinese interests, in particular for the successful promotion of global projects and modernization of the country. At the same time, China's strategic activity has long gone beyond the state, which, thanks to intensive economic expansion, has become a participant in the redistribution of spheres of influence in the world in its favour, displacing competing actors from those regions of the world where they dominated. China's path to multipolarity is not about power policy, the creation of military-political blocs, the imposition of its own ideological standards, etc., but through the use of economic potential and aid.

Key words: «Chinese model (of reforms)»; «Beijing Consensus»; «Chinese economic model»; «model of socialist market economy in China»; «model of a mixed planned-market economy with Chinese specifics»; modernization of China; economic breakthrough.

«КИТАЙСКАЯ МОДЕЛЬ (РЕФОРМ)» («ПЕКИНСКИЙ КОНСЕНСУС»): ПРИЧИНЫ И СУЩНОСТЬ СТРЕМИТЕЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОЗВЫШЕНИЯ КИТАЯ

Демьяненко Борис Леонидович^{1а}, Демьяненко Вера Николаевна^{2а}

¹Доктор политических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: borysdemianenko@gmail.com,

²Кандидат политических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,

^аУниверситет Григория Сковороды в Переяславе,
Переяслав, Украина

В статье предпринята попытка концептуализации «китайской модели (реформ)» («Пекинского консенсуса») в контексте стремительного экономического подъема современного Китая. Знакомство с опубликованными источниками и литературой, на страницах которых отражены различные взгляды отечественных, западных и китайских ученых относительно анонсированной нами проблемы, позволило констатировать, что одни из них воспринимают китайскую модель положительно, другие видят в ней наряду с преимуществами также и недостатки, третьи – почти исключительно или главным образом негативные моменты (эксплуатация, поляризация общества, экологические катастрофы и т.п.). Эти третьи часто противопоставляют современной китайской действительности эпоху Мао Цзэдуна, изображаемую ими как воплощение подлинного социализма. Сделан вывод, что высокий показатель экономического роста КНР достигнут благодаря стратегии, разработанной Дэн Сяопином и направленной на проведение масштабных экономических реформ, политики «открытости» страны, которая помогла Китаю занять лидирующие позиции в мире. Обоснован тезис, что в современных условиях функции КПК (осуществление высшей политической власти, координирующая, мобилизационная, реформаторская, презентационная) как хранилища официальных догм, удачно дополняются реформаторскими действиями, что демонстрирует значительную приспособленность партии к новой общественно-политической

и экономической ситуации в Китае. Авторами утверждается мнение, что китайская внешняя политика в начале XXI века все больше глобализируется и становится наступательной. Практически в каждом регионе мира Пекин имеет систему собственных интересов, направленных на повышение политической роли страны в мире, создание благоприятных условий для продолжения экономических реформ, доступ к финансовым, технологическим и сырьевым ресурсам. Использование мощного арсенала «мягкой силы» позволяет Китаю успешно осуществлять экономическое сотрудничество, не обуславливая его политическими, идеологическими или историческими проблемами. Констатируется, что долгосрочной целью Китая является поддержка мирной международной обстановки, необходимой для защиты китайских интересов, в частности, для успешного продвижения глобальных проектов и модернизации страны. При этом стратегическая активность КНР давно вышла за пределы государства, благодаря интенсивной экономической экспансии, стала участницей перераспределения сфер влияния в мире в свою пользу, вытесняя актеров-конкурентов из тех регионов мира, где они до недавнего времени доминировали. Китайский путь в направлении многополюсности связан не с силовой политикой, созданием военно-политических блоков, навязыванием собственных идеологических стандартов, а реализуется путем использования фактора экономического потенциала и помощи.

Ключевые слова: «китайская модель (реформ)»; «Пекинский консенсус»; «китайская экономическая модель»; «модель социалистической рыночной экономики в КНР»; «модель смешанной планово-рыночной экономики с китайской спецификой»; модернизация Китая; экономический прорыв.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249050
УДК 323.23:061.1ЄС(477)

**СУСПІЛЬНІ НАСТРОЇ УКРАЇНЦІВ ЯК ФАКТОР
РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

Мищенко Алла Борисівна

*Кандидат політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,
e-mail: mishenko.ab@gmail.com,
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:
28.1.2021
Рецензовано:
08.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Мищенко, А. Б. (2021). Суспільні настрої українців як фактор реалізації євроінтеграційної політики сучасної України. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 196–209.
doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249050>.

У статті аналізується значення громадської думки, суспільних настроїв громадян України щодо ефективності впровадження зовнішньополітичного курсу держави та тісну інтеграцію до Європейського Союзу, Північноатлантичного альянсу, визначаючи важливість врахування очікувань населення у вироблені та впроваджені стратегії реалізації обраного геополітичного вектора. Методологічною основою дослідження стало використання міждисциплінарного підходу в аналізі явищ і процесів суспільного життя, а саме: історичних аналогій, соціологічних методів у розкритті зміни за останні роки ставлення громадян до окремих державних рішень, їхнього прагнення брати участь у плебісцитах щодо легітимації зовнішньополітичного курсу держави, а також порівняльного – для виявлення переваг врахування суспільних настроїв у державотворенні через концепції реалізму та лібералізму, що теж засвідчують здатність держави до зміни і внутріполітичного курсу.

Доведено, що протягом останніх кількох років серед українців поступово зростала кількість громадян (понад 48 %), які є прихильниками європейської

та євроатлантичної інтеграції, що є позитивною динамікою та підґрунтям для впровадження державою обраного вектора. У результаті аналізу вдалося визначити, що залишається майже третина громадян, хто не визначився, які відповідно можуть стати електоральною підтримкою тих політичних сил та діячів, що пропагують проросійський вектор співробітництва як основний для України. Відповідно, держава повинна системно займатися впровадженням стратегії всеохопної агітації, вибудовувати інформаційні канали позитивного сприйняття та впровадження обраного зовнішньополітичного курсу, працювати з лідерами думок тощо.

Визначено, що консолідація політичної еліти та суспільства є важливим фактором реалізації євроінтеграційної політики України на сучасному етапі розвитку, однак може зазнати змін через непослідовну та розмиту позицію західних партнерів.

Ключові слова: громадська думка; геополітичний вектор; демократія; суспільні настрої; європейська інтеграція.

Вступ

Євразійський континент є найбільш привабливим для просування своїх стратегічних інтересів для усіх глобальних гравців. Прагнення контролювати та поширювати свій вплив на цей простір є ключовим завданням як регіональних лідерів, так і країн поза межами територіально-просторового поширення Євразійської шахівниці (концепція З.Бжезинського). Геополітично він насичений не лише надзвичайними об'єктивними факторами геополітичної могутності (розташування, рельєфи території, наявність великих запасів природних ресурсів, поліетнічність держав), а й здатний якісно трансформуватися й прогресувати під тиском суб'єктивних чинників – сильних політичних лідерів, трансформації до відкритих економік і політичних режимів, необмеженого людського потенціалу, культурної та ментальної гнучкості, прагнення до змін тощо.

Україна як країна Східної Європи, що достатньо глибоко інтегрована у регіональний розвиток і здатна впливати на позиції ключових гравців, визначилася зі своїм геополітичним вектором зовнішньої політики. Однак постає проблема усвідомлення Європою тієї ролі та місця, що принесе Україна в результаті максимального зближення. Поряд із цим варто окреслити й суспільні настрої українців, які на сучасному етапі розвитку держави залишаються розрізненими в баченні геостратегічного курсу України, а це є впливовим фактором в реалізації зовнішньополітичної євроінтеграційної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дане дослідження було здійснено з використанням міждисциплінарного підходу через історичний метод для виявлення аналогій минулого, соціологічного аналізу в проведенні опитувань громадян, а також політологічних методів (порівняння й біхевіористського) для розкриття особливостей впливу суспільних настроїв, громадської думки на ефективність впровадження європейського та євроатлантичного курсу інтеграції України.

Варто окреслити публікації, які дають розуміння використання та визначення понять «громадська думка», «суспільні настрої», «тиск громадськості», «суспільне бачення» у працях вчених-соціологів, політологів вітчизняного та іноземного походження: В. Горбуліна, В. Іванову, Л. Ляпіну, О. Ляпіна, В. Мальцева, Б. Пейдж, Р. Шапіро, В. Полторак, В. Оссовський, В. Шатуна тощо.

Окремим напрямом досліджень є праці тих науковців, які доводили важливість суспільних настроїв, громадської думки у процесі вироблення, погодження та впровадження ефективної внутрішньої та зовнішньої політики, серед яких: О. Арін, В. Горбулін, М. Багмет, О. Балакірева, В. Вовк, З. Бжезинський, О. Дмитрук, Г. Моргентау, Г. Кіссінджер, Дж. Ньюман, І. Панарін, П. Циганков тощо.

У лютому 2019 р. остаточно було закріплено внесенням змін до Конституції України (у Преамбулі Основного Закону, трьох статтях і перехідних положеннях) зовнішньополітичний курс, що визначає європейську інтеграцію через членство в Європейському Союзу та Північноатлантичному Альянсі.

Західні партнери щонайменше позитивно сприйняли чітку позицію Києва, однак гарантій вступу та швидкого набуття членства в ЄС не обіцяють, наполягаючи на необхідності змін самої України зсередини. Така позиція ЄС достатньо обґрунтована, враховуючи геополітичний статус України, інтереси, які сповідує ця унія щодо країн Східної Європи.

Відповідно, потребує більш якісного аналізу питання впливу суспільних настроїв українців щодо європейської та євроатлантичної інтеграції на ефективність реалізації зовнішньополітичного курсу сучасної України в напрямку максимального зближення зі структурами Заходу.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є визначення суспільних настроїв українців як фактора реалізації євроінтеграційної політики сучасної України.

Основними завданнями проведення аналізу є виокремлення сучасного стану взаємодій між Україною та ЄС, розкриття сучасних соціологічних даних

соціально-політичної прихильності українців західному геополітичному вектору, аналіз настроїв громадян щодо інтеграції України до трансрегіональної безпекової системи НАТО, визначення наслідків змін суспільної думки українців через зниження темпів інтеграційних процесів між Україною, Північноатлантичним альянсом і Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основою дослідження є неупереджене розуміння поняття, яке об'єктивно впливає на реалізацію державної політики, – це суспільні настрої та громадська думка, від змін яких часто залежить успішність окремих стратегій та тактичних кроків їх впровадження. Так, у Короткому оксфордському політичному словнику тлумачиться: «до загальних заяв про громадську думку, яка часто виявляється думкою двох таксистів і десятка перехожих, що йдуть один за одним, слід ставитись обережно» (Brown, McLean, McMillan, 2005, p.143).

Ще одне визначення фіксує, що «громадська думка» – це форма вираження політичної волі, свідомості мас, що реально «тисне» на органи управління (у тому числі й на виборах, референдумах) і, поряд з іншими соціально-політичними інститутами, бере участь у політичному процесі (Poltorak, 2000, p. 11).

Таке розуміння поняття ролі громадської думки, яка є свідомим відображенням очікувань, прагнень суспільства, в сучасних реаліях часто піддається управлінню зі сторони різних учасників політичного процесу. Мова йде про політичну еліту, яка є лідером думок, на позиції якої звертають увагу більшість громадян, що беруть участь в опитуваннях. Однак вироблення й реалізація рішень загальнодержавного характеру часто має тривалий період підготовки, впровадження, що дозволяє враховувати системні очікування тривалого усвідомлення важливості обраного курсу.

Слід підкреслити, що в науковому дискурсі можна виділити дві течії, які протилежно тлумачать значення й роль суспільних настроїв у процесі впровадження зовнішнього курсу державної політики. Так, реалізм як окрема течія в аналізі міжнародних відносин вважає за необхідне постійне залучення громадськості або врахування суспільних настроїв при виробленні, ухваленні та реалізації будь-якого державно-політичного рішення.

П. Циганков, оцінюючи роль політичних реалістів у цьому питанні, зазначає: «зовнішня політика визначається не суспільною думкою, яка б важлива вона не була, а могутністю держави, її здатністю протистояти зовнішнім загрозам і підтриманням рівноваги сил» (Tsygankov, 2008, p. 40).

Однак постбіполярний розвиток світу, як зазначалось раніше, на порядок денний виводить лібералізм як всеохоплюючу й безальтернативну для

нових гравців міжнародних відносин ідеологію у формуванні як внутрішньої, так і зовнішньої політики, яка передбачала головний критерій в прийнятті рішень – це враховувати позицію громадян, їх ставлення й настрої у процесі реалізації державно-владних повноважень (Mishchenko, 2018, p. 55).

Із точки зору сучасної України, яка не є в повній мірі демократичною і не керується чистою ліберальною ідеологією у процесі вироблення та прийняття зовнішньополітичних рішень, варто враховувати часто недостатньо зрілу позицію громадян, що потерпають від вузьконаправлених інформаційних потоків, та невисокою здатністю до критичного сприйняття реальності.

Останні 30 років своєї незалежності Україна обговорювала в межах наукового та суспільно-політичного дискурсу найбільш прагматичний та цивілізаційно (культурно й ментально) прийнятний для себе геополітичний вектор інтеграції або тісної співпраці, серед яких Західний (США, ЄС), Східний (Росія, СНД), Південно-Східний (країни Чорного моря, Азії) напрями реалізації співробітництва.

Як зазначають Є. Дурнов, Ю. Сокур, «геополітичне значення виникнення в Європі держави України важко переоцінити: розміри її території, чисельність населення, значний (хоча певною мірою і структурно нераціональний) промисловий комплекс, науковий та інтелектуальний потенціали, природні багатства – усе це вже зараз змушує сприймати Україну як вагому європейську державу. Крім того, саме її розташування винятково вигідне, оскільки робить країну ключовим субрегіоном, що з'єднує своїми транспортними артеріями Захід і Схід, Північ і Південь континенту. Незамерзаючі чорноморські порти створюють сприятливі умови для безпосередніх зв'язків із країнами інших континентів (Durnov, Sokur, 2020, p. 5).

Але сучасна геополітика розглядає могутність держав не лише з точки зору об'єктивних (природних чинників), а й крізь призму наявності суб'єктивних чинників, що можуть посилити її потенціал та здатність до прогресивного розвитку в межах регіону та світу загалом. Прогрес країни на рівні показників держав-членів інтеграційного союзу – це шлях до обґрунтованої міжнародної суб'єктності та рівноправного співробітництва.

Саме тому Україна, здійснивши європейський вибір, поставила не лише перед державою, а й політичними елітами і суспільством загалом, орієнтири розвитку й стандарти, до яких варто наблизитися.

Останні соціологічні дослідження засвідчують все ще коливання українців щодо свого євроінтеграційного майбутнього, хоча уже більшість

громадян підтримує саме європейський та євроатлантичний курс зовнішньої політики України.

Як зазначається в дослідженнях Інституту соціології НАН України, за 2020 рік настрої українців щодо пріоритетів міжнародного співробітництва належить саме Європейському Союзу, у той час як четверта частина наших громадян готова до такого інтенсивного й повноправного партнерства з РФ. «Близько половини громадян вважають, що пріоритетність на європейському напрямі має бути високою, і значно менша частка їх (12 %) впевнені, що вона має бути, навпаки, низькою» (Shulha, 2021) (табл. 1).

Таблиця 1

Табл. 1. Якою має бути пріоритетність міжнародного співробітництва для України

	З Європейським Союзом	З Російською Федерацією
Низький пріоритет: співробітництво необхідно скорочувати	12	45
Ситуаційний пріоритет: інтенсивність співробітництва залежить від завдань, які вирішуються	26	21
Високий пріоритет: співробітництво має стратегічно важливий характер	44	16
Важко сказати	18	18

Дані Моніторингу Інституту соціології НАН України за 2020 р.
(Shulha, 2021)

Окремо варто згадати про використання в опитуванні питань, що стосуються співробітництва у військовій сфері з північноатлантичним Альянсом, які засвідчують євроатлантичні настрої українців. Тут ми бачимо (табл. 2), що «про необхідність співробітництва з НАТО заявляє половина опитаних, і навпаки, більше половини респондентів проти військової співпраці з Росією» (Shulha, 2021).

Таблиця 2

Табл. 2. Як громадяни ставляться до ідеї військового співробітництва ...

	з НАТО	з РФ
Такого співробітництва не можна допускати	24	56
Таке співробітництво є необхідним	49	17
Важко сказати	27	27

Дані Моніторингу Інституту соціології НАН України за 2020 р.
(Shulha, 2021)

Схожі результати щодо вступу до Північноатлантичного альянсу знаходимо у дослідженні, яке було проведено Київським міжнародним інститутом соціології у 2021 р. через розкриття динаміки змін настроїв українців в історичній аналогії.

На запитання щодо участі в голосуванні на загальнонаціональному референдумі щодо вступу в НАТО, станом на 2021 р. готові віддати свої голоси збільшилась до 48 %, коли ще у 2019 р. таких налічувалось лише 40 % (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка готовності населення проголосувати за вступ України до НАТО 2014–2021 (КМІС, 2021)

Відповідно, дані соціологічних настроїв громадян України з геополітичної точки зору зорієнтовані в більшості на тісну співпрацю та подальшу інтеграцію саме до європейських міжнародних структур – ЄС та НАТО.

Отже, нині для України вкрай важливо на світовій арені якомога швидше змінити свій імідж одного з регіонів колишнього СРСР і завоювати авторитет самостійної європейської держави. Є. Дурнов, Ю. Сокур впевнені, що досягти цього можливо лише у процесі реалізації головного національного інтересу України – відродження і зміцнення власної державності, відтворення повною мірою демократії та ринкових засад сучасної національної економіки, формування самоідентичності її громадян як громадян України (Durnov, Sokur, 2020, p.6).

Несистемне ставлення щодо майбутнього України в ЄС та НАТО, загравання окремих держав-членів ЄС з Росією (щодо газових контрактів, знаття санкцій, визнання Криму російським тощо) послідовно породжує серед

українців усвідомлення, що інтереси нашої держави є другорядними й актуалізуються лише при суттєвому нагнітанні ситуації. Існує й втома європейців від замороженого формату україно-російського конфлікту, де майже відсутні ефективні інструменти залагодження ситуації. Такі позиції окреслюють Україну як слабого регіонального гравця, що не здатний подолати свої проблеми самотужки, а прагне скористатися підтримкою та могутністю своїх Західних партнерів.

Незважаючи на деякі розчарування, що відчутні серед західних еліт щодо здатності України подолати системні відставання, невирішені пострадянські проблеми, гіркий досвід суспільного розмежування щодо геополітичного вектора розвитку, серед українських громадян (особливо молоді) все частіше орієнтиром у прагненні перспектив розвитку держави виступає європейська інтеграція.

Для прикладу, «відповідаючи на запитання про політику різних країн або союзів щодо України, переважна більшість опитаних не називає її такою, що враховує більшість інтересів нашої країни. Порівняно з Європейським Союзом і США, РФ заслужила найгіршої оцінки: 63 % опитаних вважають, що Росія не враховує інтересів України. Втім, і оцінюючи політику західних країн, громадяни переважно погоджуються, що з їхнього боку враховується менша частина українських інтересів, а саме – 40 і 36 % з боку Європейського Союзу та США відповідно» (Shulha, 2021) (табл. 3).

Таблиця 3

Табл. 3. Оцініть політику наведених нижче країн або їх об'єднань по відношенню до України на даному етапі

	Європейський Союз	США	Російська Федерація
Інтереси України не враховує	24	23	63
Враховує меншу частину інтересів України	40	36	17
Враховує більшість інтересів України	21	17	5
Важко сказати	15	24	15

Дані Моніторингу Інституту соціології НАН України за 2020 р. (Shulha, 2021)

Важко не погодитися, орієнтуючись на досвід тієї ж Туреччини, що «великі проєкти (західний або східний) з участю України в суспільній дискусії за таких умов можуть бути заміщені регіональними вузько-спеціалізованими союзами в галузі економіки, культури, транскордонного співробітництва, енергетики тощо (Shulha, 2021). Тобто набувати ознак двосторонніх міждержавних форм співпраці, що більш ефективно дозволить реалізовувати проєкти та програми взаємодій, відкинувши більш глобальні регіональні та світові союзи.

Швидше за все, тривале відтермінування вступу України до Європейського Союзу та самостійне вирішення військового конфлікту з РФ на Сході та у Криму буде породжувати все більшу кількість скептиків серед українських громадян, що може перетворитися на успішний плацдарм проросійських або радикальних націоналістичних політичних сил. Цікавим результатом вищеприступаного дослідження є те, що майже 30 % респондентів часто вагаються у своїх відповідях і саме вони можуть стати цією електоральною базою антиєвропейських, антидемократичних сил всередині України.

Станом на 2021 р. Україна інтегрувалася в структури Заходу, імплементувала зразки нормативного регулювання окремих галузей, створила інституції антикорупційного характеру, підписала та ратифікувала Угоду про Асоціацію, отримала безвізовий режим, закріпила у Конституції курс європейської та євроатлантичної інтеграції. Однак на етапі впровадження базових вимог для України щодо наближення до стандартів демократичного та економічного розвитку, ЄС занурився у власні системні кризи, що звужує формат стратегічного та економічного партнерства нашої держави (Karasova, Mishchenko, 2021, p. 211).

Разом із тим Україна не повинна відмовлятися від свого цілеспрямованого прагнення «будувати Європу в Україні», яке сприятиме посиленню не лише нашої міжнародної суб'єктності через наближення до стандартів і критеріїв функціонування держави, а й забезпечить загальний прогрес країни.

У цьому їй може допомогти лише консолідоване, мотивоване, впевнене в успіху євроінтеграційної стратегії суспільство, щоденні настрої якого залежать від правильної агітаційної діяльності органів державної влади, громадських діячів, політичної еліти.

В іншому випадку ми будемо приречені балансувати між позиціями сильних геостратегічних гравців, в інтереси яких входить розглядати Україну або своїм безпековим східним кордоном (ЄС), або західною межею євразійської імперії (Росія).

Висновки

Отже, впровадження сучасною Україною, закріпленого в Конституції зовнішньополітичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, держава здатна реалізувати через посилення популярності цього геополітичного вектора серед власних громадян.

У процесі реалізації цього політико-державного рішення варто враховувати показники суспільних настроїв та їх коливання, які можуть

призвести або до пришвидшених змін у внутрішній трансформації нормативно-правових основ й, відповідно, стандартів й форм життя, або до переорієнтації на інші моделі й вектори (Східний, Південно-Східний).

Окремим результатом дослідження варто зазначити, що Україна не просто повинна прагнути залишатися в об'єктиві інтересів ЄС, а й доводити свою виняткову позицію, унікальність форм взаємодії, бути надійним партнером, що забезпечить швидкий та якісний перехід до демократичного та ринкового суспільно-політичного життя.

В іншому випадку пасивність держави, розмитість позицій політичної еліти руйнуватимуть консолідований погляд серед громадян щодо майбутнього держави й сприятимуть нарощенню електоральної підтримки тих політичних лідерів та сил, що прагнуть впровадження альтернативних моделей більш консервативного або ізоляціоністського стибу.

Отже, суспільні настрої українців є важливим фактором реалізації євроінтеграційної політики сучасної України, що було доведено в дослідженні, через реалізацію поставлених завдань та мети.

Подальші аспекти дослідження стосуватимуться визначення ролі та місця Україні в орбіті інтересів ЄС для усвідомлення єдності як держав-членів унії, так і їх суспільств щодо європейських перспектив України.

Reference

- Brown, G., McLean I., McMillan, A. (2005). A Concise Oxford Dictionary of Politics and International Relations.
- Durnov, Ye., Sokur, Yu. (2020). Osoblyvosti heopolitychnoho roztashuvannia Ukrainy [Features of the geopolitical location of Ukraine]. In: *Aneksiia v yevropeiskomu heopolitychnomu prostori* [Annexation in the European geopolitical space]. Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla, pp. 4–15.
- Karasova, N., Mishchenko, A. (2021). Heostrategichni interesy Ukrainy ta ekonomichne partnerstvo z Turechchynoiu [Geostrategic interests of Ukraine and economic partnership with Turkey]. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, no. 2(37), pp. 210–218.
- Mishchenko, A. B. (2018). Zovnishnia polityka kriz pryzmu hromadskoi dumky [Foreign policy through the prism of public opinion]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International relations: theory and practice aspects], no. 1, pp. 53–62. DOI: 10.31866/2616-745x.1.2018.133413.
- Poltorak, V. (2000). *Sotsiolohiia hromadskoi dumky* [Sociology of the community's thoughts]. Kyiv: Art-Pres.

- Sakhno, Yu. (2021). Heopolitychni orientatsii zhyteliv Ukrainy: cherven 2021 roku [Geopolitical orientations of residents of Ukraine: June 2021]. *Kyiv International Institute of Sociology*, [online], 18 July 2021. Available at: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1054&page=1>.
- Shulha, A., (2021). Heopolitychni nastroi ukrainskoho suspilstva [Geopolitical sentiments of Ukrainian society]. *ZN.UA*, [online], 26 February 2021. Available at: <https://zn.ua/ukr/international/heopoliticheskie-nastroenija-ukrainskoho-obshchestva.html>.
- Tsygankov, P. A. (2008). Vneshniaia politika i obshchestvennoe mnenie [Foreign policy and public opinion]. *Obozrevatel-Observers*, no. 7, pp. 36–52.

PUBLIC MOOD OF UKRAINIANS AS A FACTOR OF IMPLEMENTING EUROPEAN INTEGRATION POLICY OF MODERN UKRAINE

Alla Mishchenko

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,

e-mail: mishchenko.ab@gmail.com,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The article analyzes the importance of public opinion, public attitudes of Ukrainian citizens on the effectiveness of the country's foreign policy and close integration into the European Union, the North Atlantic Alliance, determining the importance of taking into account the expectations of the population in developing and implementing strategies. The methodological basis of the study was the use of interdisciplinary approach in the analysis of phenomena and processes of public life, namely: historical analogies, sociological methods in revealing changes in recent years attitudes of citizens to certain government decisions, their desire to participate in plebiscites comparative – to identify the benefits of taking into account public sentiment in state-building through the concepts of realism and liberalism, which also testify to the state's ability to change and domestic policy. It is proved that over the last few years the number of Ukrainians (over 48 %) who are supporters of European and Euro-Atlantic integration has gradually increased, which is a positive dynamics and basis for the implementation of the chosen vector by the state. As a result of the analysis, it was determined that almost a third of the undecided citizens remain, who can become electoral support of those political forces and figures who promote the pro-Russian vector of cooperation as the main one for Ukraine. Accordingly, the state should systematically implement a strategy of comprehensive agitation, build information channels of positive perception and implementation of the chosen foreign policy course, work with opinion leaders, and so on. It is determined that the consolidation of the political elite and society is an important factor in the implementation of Ukraine's European integration policy at the current stage of development, but may change due to the inconsistent and vague position of Western partners.

Key words: public opinion; geopolitical vector; democracy; public sentiment; European integration.

ОБЩИЕ НАСТРОЕНИЯ УКРАИНЦЕВ КАК ФАКТОР РЕАЛИЗАЦИИ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

Мищенко Алла Борисовна

Кандидат политических наук, доцент,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-6221>,

e-mail: mishenko.ab@gmail.com,

*Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

В статье анализируется значение общественного мнения, общественных настроений граждан Украины относительно эффективности внедрения внешнеполитического курса государства и тесную интеграцию в Европейский Союз, Североатлантический альянс, определяя важность учета ожиданий населения в выработанных и внедренных стратегиях реализации избранного геополитического вектора. Методологической основой исследования стало использование междисциплинарного подхода в анализе явлений и процессов общественной жизни, а именно: исторических аналогий, социологических методов в раскрытии изменения за последние годы отношения граждан к отдельным государственным решениям, их стремления участвовать в плебисцитах по легитимации внешнеполитического курса государства, а также сравнительного – для выявления преимуществ учета общественных настроений в создании государства через концепции реализма и либерализма, которые также свидетельствуют о способности государства к изменению и внутриполитическому курсу. Доказано, что в последние несколько лет среди украинцев постепенно росло количество граждан (более 48 %), которые являются сторонниками европейской и евроатлантической интеграции, что является положительной динамикой и основой для внедрения государством выбранного вектора. В результате анализа удалось определить, что остается почти треть неопределившихся граждан, которые соответственно могут стать электоральной поддержкой тех политических сил и деятелей, пропагандирующих пророссийский вектор сотрудничества как основной для Украины. Соответственно, государство должно системно заниматься внедрением стратегии всеобъемлющей агитации, выстраивать информационные каналы положительного восприятия и внедрение избранного внешнеполитического курса, работать с лидерами мнений и т.д.

Определено, что консолидация политической элиты и общества является важным фактором реализации евроинтеграционной политики Украины на современном этапе развития, однако может измениться из-за непоследовательной и размытой позиции западных партнеров.

Ключевые слова: общественное мнение; геополитический вектор; демократия; общественные настроения; европейская интеграция.

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249051>
УДК 304.4

У ПОШУКАХ НОВОЇ ПАРАДИГМИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ХХІ СТ.

Шевченко Марина Іванівна

*Кандидат культурології, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0960-513X>,
e-mail: ua.kiev.marina@gmail.com,
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:
02.12.2021
Рецензовано:
09.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Шевченко, М. І. (2021). У пошуках нової парадигми культурної політики ХХІ ст. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 210–222. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249051>.

Стаття присвячена дослідженню поняття «культурна політика», її нової парадигми у контексті викликів сьогодення. Розглядаються основні підходи до визначення поняття культурної політики, найдоцільнішим з яких визнається комплексний підхід. Методи дослідження полягають у використанні принципу аналізу об'єктивності, що дає можливість охарактеризувати особливості формування культурної політики сучасних країн, що розвиваються, оскільки їх основна проблема – формування цілісної культури – стосується й України, визначити її цілі та пріоритети, культурологічних методів, що дозволяє розглянути діяльність держави щодо стратегії культурної політики. Пропонується модель публічної культурної політики як така, що забезпечує залучення до культуротворення усіх учасників культурного процесу. У висновках зазначається, що сучасна культурна політика має будуватися на демократичних засадах; переймаючись питаннями доступності та якості продуктів культури; формування єдиного соціокультурного простору в середині країни. Важливим є баланс між збереженням та трансляцією культурно-історичного досвіду та водночас виробленням нового. Вироблення публічної культурної політики, на нашу

думку, є відповіддю на запит сучасності, яка потребує нової культурно-політичної парадигми.

Ключові слова: культура; культурна політика; мультикультуралізм; глобалізація; моделі культурної політики.

Вступ

Сучасне розуміння проблеми культурної політики формувалося поступово у руслі роздумів про сенс культури загалом. Лише з часом культурна політика набула статусу окремого об'єкта дослідження. Поштовхом до цього стало усвідомлення факту; що розвиток економіки, технічний прогрес, подолання політичних, соціальних криз і катаклізмів неможливо за відсутності культури, котра здатна забезпечити суспільну стабільність, консолідувати державу та суспільство для вирішення найважливіших національних завдань; сприяти соціальній модернізації.

Саме визначення культурної політики не обмежується єдиним підходом. Одним із перших було введено обіг на засіданні круглого столу ЮНЕСКО в Монако 1967 р. У доповіді «Політика у сфері культури – попередні уявлення» під політикою у сфері культури розумівся комплекс операціональних принципів, адміністративних, фінансових видів діяльності та процедур, котрі забезпечують основу діяльності держави у сфері культури. У цьому контексті реалізація політики у сфері культури – це «вся сума свідомих дій (чи їх відсутності) у суспільстві, скерованих на досягнення певних культурних цілей за допомогою оптимального використання усіх фізичних і духовних ресурсів, доступних суспільству на даний момент» (Vostriakov, 2004, pp. 78–92).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Культурна політика як України, так і іноземних держав, її специфіка, підходи і методи впровадження останнім часом знаходяться в колі інтересів науковців і практиків цієї сфери діяльності. Зокрема, у 2012 р. Національний інститут стратегічних досліджень опублікував аналітичну доповідь «Культурна політика України: національна модель у європейському контексті» (Zdioguk, 2012), а Н. Дяченко (Diachenko, 2015) вивчала питання державної культурної політики в Україні та її впливу на регіональний розвиток, питання культурної політики України в умовах Євроінтеграції висвітлювала у своїй праці А. Ярош (Iarosh, 2017), Т. Філіна (Filina, 2021) розглядала питання культурної політики держави в системі забезпечення культурних потреб людини.

Формулювання цілей статті

Метою написання статті є дослідження поняття «культурної політики» у контексті нової парадигми, що формується в умовах викликів сьогодення.

У свою чергу, досягнення поставленої мети передбачає вивчення основних підходів до визначення поняття культурної політики, найдоцільнішим з яких визнається комплексний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нині для визначення поняття культурної політики можна застосувати цільовий; інституціональний і ресурсний підходи. Окрім цього існує комплексний управлінський підхід, що виникає на перетині інших.

Прикладом цільового підходу є визначення, за авторством сербської дослідниці Мілени Драгичевич-Шешич: «Термін “політика” позначає свідому діяльність, скеровану на досягнення затребуваних у суспільстві цілей. Кожен аспект суспільного життя має свою ціль, тому ми говоримо про цілі у сферах економіки, медицини, освіти. Коли йдеться про досягнення необхідних суспільству цілей у сфері культури, з’являється поняття культурної політики. Знаючи, що людське суспільство не може існувати поза культурою, можна зробити висновок, що неможливе існування суспільства й без культурної політики. Однак це не повністю відповідає дійсності, оскільки саме існування культури ще не означає, що її розвиток визначається низкою цілей та завдань, котрі необхідно вирішити за допомогою необхідних засобів, механізмів та дій, а саме в цьому й полягає сенс культурної політики. Таким чином, культурна політика є свідомим регулюванням у сфері культури при прийнятті необхідних рішень з питань культурного розвитку суспільства в цілому» (Dragichevich-Sheshich, Stoikovich, 2000, р. 75).

Інституційний підхід знаходимо у визначенні французьких дослідників Августина Жерар та Женев’євиГентіл: «Політика являє собою систему взаємопов’язаних цілей, практичних задач та засобів, обраних експертом та скерованих на певну суспільну групу. Культурна політика може здійснюватися в рамках об’єднання, партії, освітнього руху, підприємства, міста, уряду. Але незалежно від суб’єкта політики, вона передбачає існування довготривалих цілей, задач та засобів (людських ресурсів; фінансів та законодавчої бази), об’єднаних у надзвичайно складну систему» (Girard, Gentil, 1983, pp. 171–172). У цьому визначенні підкреслюється складність культурної політики як об’єкта управління та її комплексність, надається постановка стратегічних завдань культурного розвитку, але без уваги залишаються проблеми тактичного та оперативного управління закладами культури з боку державних інститутів.

Поєднати тактичні функції та цілі культурної політики дозволяє визначення Маріо ді Анжело та Пола Весперіні в межах ресурсного підходу. Вони виділяють п'ять основних позицій:

- цілі діяльності центрального уряду мають узгоджуватися з інтересами регіональних та місцевих органів управління, а також основних гравців культурного поля;

- цілі держави мають співвідноситися з реальними можливостями вибору суб'єктів, залучених до процесу культурної політики;

- реалізація культурної політики завжди передбачає діяльність з матеріально-творчого забезпечення функціонування культури;

- культурна політика передбачає розподілення ресурсів як фінансових, так і адміністративних, структурних, людських і творчих;

- культурна політика обов'язково передбачає планування, котре являє собою процес підготовки держави до участі у культурній діяльності, а також у планування розподілу ресурсів (Vostriakov, 2004, p. 80).

Безумовно, схоже розуміння природи культурної політики не виходить за межі концепції більшості європейських моделей державного управління у ХХ ст. Якщо ми визначаємо інститут держави як головний суб'єкт культурної політики, творцям та інститутам культури дослідники автоматично відводиться другорядна роль «об'єкта управління». Для усвідомленої культурної політики необхідно такі види діяльності: визначення культурних цінностей, цілей та пріоритетів, програми ініціатив та витрат, котрі відповідають цим цілям та сприймаються, власне, як формування культурної політики; моніторинг політики – процес, котрий дозволяє оцінити культурний вплив кожної суспільної дії у сфері встановлених стандартів, котрій і являються засобом досягнення встановлено культурної політики.

Дослідники виділяють шість основних напрямів, на котрі має бути скерована культурна політика:

- збереження спадщини (музейні колекції, історичні будівлі, живопис, музична література, а також навички ремесел і фольклор);

- розповсюдження культурного продукту;

- творчість (що включає як роботу творця, так і будь-якого допоміжного персоналу, задіяного в культурному процесі);

- дослідження (це передбачає перевірку відповідності культурної політики поставленим цілям та задачам);

- підготовка персоналу (передбачає навчання творчих спеціалістів; адміністраторів та працівників суміжних сфер);

- освіта (Markov, Birdzheniuk, 1997, p. 45).

У XXI ст. значну частку становлять країни, що розвиваються. У них держава є основним інститутом, здатним компенсувати недоліки інфраструктури, котра, у свою чергу, не є самостійною силою, здатною забезпечити розвиток культури у відповідності до загальнонаціональних вимог. У сучасному світі частка країн, що розвивається, переважає над іншими. Не дивлячись на відмінності режимів влади, можна виділити загальні тенденції та цілі їх культурної політики. Насамперед, це спрямованість на формування єдності культури нації в цілому, її гомогенізація. Формування цілісної національної культури можливе лише за умови узгодження культурного та соціоекономічного розвитку країни, усвідомлення розвитку самобутності культури як важливого елементу національної єдності та солідарності. Для досягнення цієї мети важливою є демократизація культури, тобто залучення до культурного життя всіх верств населення, проведення плідного діалогу між інтелігенцією та суспільною більшістю. Культура – феномен безпосередньо пов'язаний з історією, тому вкрай необхідним також є розвиток і навіть пропаганда принципу спадкоємності культури, тобто зв'язку теперішнього й минулого. Це передбачає збереження та охорону культурного спадку, його вивчення та втілення його елементів у сучасному житті.

У численних дослідженнях йдеться про формування окремого інституту реалізації культурної політики, підготовку та вдосконалення їх кадрового складу (Kharrison, Khantington eds., 2002, p. 119). Держава має сприяти інтеграції науки в національну культуру на основі вивчення їх взаємовпливу, створювати сприятливі умови для розвитку творчої активності та гідного рівня розвитку мистецтва.

Таким чином, сучасні моделі культурної політики можна сформулювати, ґрунтуючись на двох вимірах. Перший характеризує спосіб регулювання культури та може бути представленим у вигляді шкали (єтатистська – ринкова моделі). Вона характеризує два протилежні типи врегулювання культури – державне управління чи «невидима рука» ринку (Khrenov, 2013, p. 9). У першому випадку держава визначає основні цілі, напрями та методи політики у сфері культури. У другому – основні пріоритети культури визначаються балансом попиту та пропозиції, що формується на ринку культури. Продукти культури стають креативним товаром, цінність якого визначається кон'юнктурою культурного ринку і рівнем креативності пропонованого товару. Другий вимір культурної політики пов'язаний з характеристикою міри відкритості проведеної політики. Вона визначається участю різних соціальних

груп та їх представників у формуванні нових соціокультурних цінностей або ж домінуванням офіційних цінностей та культурних форм.

Для моделі домінантної культури властиве утвердженням тієї культури, яка забезпечує легітимацію правлячої групи. Держава ставить інституційні бар'єри на шляху розвитку тих культурних форм, які підривають владу правлячої еліти. Будь-яка культура, що відрізняється від офіційно визнаної та проголошеної, визнається контркультурою. Відтак, за таких політичних умов будь-яка неофіційна культура стає нелегальною.

Модель культурної політики, в якій держава відігравала домінуючу роль, формувалася у період переходу до індустріального суспільства. Для держави було важливим сформувати єдину націю зі спільною системою культурних кодів. Саме держава визначала основні напрямки культурної політики, котра розглядалася як специфічна область діяльності експертів, що забезпечують стандартизацію культурних кодів.

Перехід до постіндустріального суспільства, формування культури постмодерну, котрим властиві змішання стилів та відсутність домінанти, поставили перед державою нові завдання у сфері культурної політики. Звісно, велика кількість суспільств; котрі опинилися в полоні постмодерну так і не змогли виробити адекватну відповідь на запитання «якою повинна бути роль держави у виробленні культурної політики?». Це питання ускладнюється включенням до творення культурної політики суспільних, культурних, релігійних та етнічних організацій. Культура перетворюється на арену зіткнення не лише старих й нових течій мистецтва, але й різних ідентичностей та культурних кодів.

За таких умов держава опиняється у непростому становищі між двох крайностей. З одного боку, підтримка сформованих національних соціокультурних форм та сприйняття будь-яких інших форм культури як «чужих» погрожує культурною ізоляцією, стагнацією і етатизацією культури. З іншого – демонстративне відсторонення від проблем, що виникають, під гаслами самоорганізації культури. погрожують втратою національної ідентичності, «історичної пам'яті нації».

У втіленні моделі культурного націоналізму держава підтримує культуру етнічної більшості. Інші етнічні групи приречені на асиміляцію або витіснення на культурну периферію. Відмінність даної моделі від попередньої полягає в офіційному визнанні культурних прав різних етнічних і соціальних груп за фактичної гегемонії культурних форм панівної етнічної групи. Культура починає грати «охоронну» роль, перешкоджаючи соціальним змінам. Сформована модель культурної політики переважно зорієнтовано на збереження культурної спадщини як основи національної ідентичності.

Не зважаючи на всю важливість даної проблеми; вона навряд чи вичерпує зміст культурної політики, у тому числі культурної політики суспільства, що модернізується.

Домінування ринкових регуляторів формує модель масової культури, для якої характерно нівелювання будь-яких неприбуткових культурних форм та цінностей. Держава знімає з себе функцію регулятора культурних процесів, покладаючись на «невидиму руку» не лише в економіці, алей у культурному житті. Виміром ефективності в разі затвердження цієї моделі стає прямий та непрямий прибуток. Підтримка культурних проектів можлива за умови їх комерційної віддачі або масовості й «видовищності» заходів.

У XXI ст. культурна політика стикається з низкою викликів. Перший з них з'являється з боку соціокультурної модернізації. Культурну політику суспільства не можна звести лише до збереження культурної спадщини. У іншому випадку вона ризикує надати культурі виключно музейний характер. Розвиток та модернізація передбачають формування нових форм культурної ідентичності та культурної інтеграції соціуму. За таких умов важливим стає питання організації процесу взаємодії між різними соціальними групами. Кожна з них виробляє свої власні культурні коди. Саме тому виникає проблема культурної комунікації між ними. Її формою стає конфліктна взаємодія між традиційними соціальними спільнотами; зорієнтованими на стандартні культурні зразки (еталоном стають «знайомі» символи минулого або зразки масової культури). Нові верстви населення (нова еліта та вищий шар середнього класу) стають здатними як до вироблення нових культурних форм, так і до їх сприйняття. Проблема полягає не так у розбіжності смаків, як у конфлікті різних культурних кодів. У такому випадку зміст культурної політики має зводитися до медіації культурного конфлікту.

Іншим важливим аспектом культурної політики є формування таких культурних цінностей; які б сприяли економічному та соціальному розвитку. Традиція аналізу впливу культурних цінностей на суспільний розвиток; закладена М. Вебером, зберігає своє значення й по сьогодні. З позиції цієї парадигми; соціальний розвиток неможливо без модернізації цінностей. Мова не стільки про те, що чому має передувати – модернізація цінностей соціальним змінам чи навпаки; а про те; що будь-які великі соціальні зрушення супроводжуються змінами в ціннісних системах. Без динаміки останніх неможливі серйозні та глибокі соціальні перетворення.

Європейські країни зіткнулися з проблемою зберігання культурної ідентичності в умовах глобалізації. Для країн, котрі проводять політику

мультикультуралізму; це; перш за все; проблема виживання національної культури в епоху толерантності і транспарентності (Kharrison, Khantington eds., 2002, p. 87). Толерантність як принцип культурної політики може розглядатися іншими культурами як ознака цивілізаційної слабкості; як засіб не просто просування, але насадження своїх культурних цінностей, рівноправність культурних ідентичностей як умова утвердження гегемонії власної. Культурна політика за таких умов не повинна стати новим засобом насадження культурного націоналізму, але повинна поєднувати в собі як «охоронні» функції; так і функції медіатора у процесі «зіткнення цивілізацій».

Власне; криза мультикультуралізму стала новим викликом для культурної політики. Ця криза зумовлена виникненням таких контркультур; які сприймаються у якості загрози домінуючій культурі та національній ідентичності. Культурне розмаїття та проголошення рівності культур й систем цінностей може обернутися дезінтеграцією й загостренням локальних та регіональних культурних конфліктів. У багатьох країнах відбувається політизація культурних відмінностей; що призводить до соціальних розколів і конфліктів. Таким чином, перед культурною політикою XXI ст. ставиться завдання збереження цілісності та єдності суспільства.

Перед сучасним суспільством поставлено завдання вироблення нових моделей культурної політики. Вони, у свою чергу, повинні вирішити чотири завдання:

- збереження цілісності суспільства в умовах культурного різноманіття;
- гарантувати збереження домінантної культури;
- запобігання політизації культурних розколів;
- забезпечення соціальних і політичних умов для культурного розвитку

(Kharrison, Khantington eds., 2002, p. 90).

Важливою проблемою культурної політики є існування так званих «фрагментованих» суспільств, у яких співіснують не просто різні локальні культури, але й різні цивілізаційні системи. У таких суспільствах зберігаються не лише мовні, регіональні, расові, етнічні чи релігійні розколи, але й небезпека того, що такі розколи можуть поставити питання про саме існування суспільства. Даний виклик ставить у центр проблему збереження держави у такому суспільстві, а культурна політика стає способом збереження державної цілісності.

Відповіддю на виклики сучасності має стати набуття культурною політикою статусу публічної. Ця публічність передбачає не лише відкритий характер такої політики, діалог держави із суспільством, але й здатність організувати та підтримувати діалог всередині суспільства, між його різними сегментами. Культурна політика стає способом організації комунікативної

взаємодії між носіями різних ідентичностей, культурних кодів при збереженні домінантної інтегративної культури. Ядром публічної культурної політики стають як зміст та форма міжкультурного діалогу, так і заходи, спрямовані на розвиток домінантною культури. Водночас змін зазнає суб'єктність такого типу політики. Разом із державою у її формуванні особливу роль починають відігравати творчі об'єднання, культурні спільноти, асоціації за інтересами. Головна мета публічної культурної політики полягає у тому, щоб зробити культуру спільним благом, доступним для всіх, незалежно від соціального статусу або місця проживання. Дієва культурна політика повинна прагнути до високих горизонтів, щоб служити на благо суспільства.

Важливим у сучасній парадигмі культурної політики залишається питання про об'єкти та способи підтримки культурних проєктів. Головним критерієм відбору об'єктів підтримки виступає їх оцінка з позицій суспільного блага. Головним суб'єктом оцінки у цьому випадку могли б стати спеціальні експертні ради в галузі культури (що складаються з визнаних діячів культури, експертів у галузі культури, суспільних діячів, психологів і педагогів), котрі активно взаємодіють з органами влади. Такі експертні ради могли б не просто існувати як допоміжний орган а й стати активним творцем публічної культурної політики. У формуванні публічної культурної політики могли б зробити свій внесок й політичні партії (що не суперечить тезі про недопущення політизації культурних розколів). Також формування публічної культурної політики повинні залучатися такі зацікавлені групи як етнічні меншини та релігійні спільноти.

Безумовно; одними з найважливіших суб'єктів публічної культурної політики залишаються регіональні легіслатури, що формують законодавчу базу. Проте їх роль не повинна обмежуватися нормотворчістю. Публічні слухання з найбільш важливих питань культурного розвитку регіону, обговорення суперечливих культурних проблем повинні стати невід'ємною частиною регіонального політичного процесу.

Публічний характер культурної політики по-новому ставить питання про взаємини між чиновниками у сфері культури і політиками (в тому числі й регіонального масштабу). Якщо для чиновника головними критеріями управління культурою є раціональність; прибутковість та перспективи розвитку; то для політика головним показником ефективності культурної політики є громадська значимість і соціальні наслідки. Та ж сама проблема торкається й способу прийняття рішень в галузі культури. Бюрократія у сфері культури прагне приймати рішення; відштовхуючись від власного розуміння

цілей і способів здійснення культурної політики. Прийняті таким чином рішення можуть провокувати як культурні; так і соціальні конфлікти на мікро- і макрорівнях. Тому публічна культурна політика передбачає прийняття рішень основі узгодження інтересів учасників культурного процесу.

Висновки

Таким чином, задля реалізації успішної культурної політики держава має орієнтуватися на вдосконалення інституційного забезпечення сфери культури, її матеріально-технічної та кадрової бази. Сучасна культурна політика має будуватися на демократичних засадах; переймаючись питаннями доступності та якості продуктів культури, формування єдиного соціокультурного простору в середині країни. Важливим є баланс між збереженням та трансляцією культурно-історичного досвіду та водночас виробленням нового. Вироблення публічної культурної політики, на нашу думку, є відповіддю на запит сучасності, котра потребує нової культурно-політичної парадигми.

Reference

- Diachenko, N. (2016). Derzhavna kulturna polityka v Ukraini ta yii vplyv na rehionalnyi rozvytok: ohliad pidkhodiv i metodiv [State cultural policy in Ukraine and its impact on regional development: a review of approaches and methods]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriiia "Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filozofski nauky"* [Bulletin of VN Karazin KhNU. Series "History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences"], [online] no. 20, pp. 88–91. Available at: <https://periodicals.karazin.ua/uahistory/article/view/6022>.
- Dragichevich-Sheshich, M., Stoikovich, B. (2000). *Kultura: menedzhment, animatsiia, marketing* [Culture: management, animation, marketing]. Novosibirsk: Tigra.
- Filina, T. (2021). Kulturna polityka derzhavy v systemi zabezpechennia kulturnykh potreb liudyny [Cultural policy of the state in the system of ensuring the cultural needs of man]. *Hraal nauky* [The Grail of Science], no. 9, pp. 444–448. DOI: 10.36074/grail-of-science.22.10.2021.80.
- Girard, A., Gentil, G. (1983). *Cultural Development: experience and policies*. Paris: UNESCO.
- Iarosh, A. (2017). Kulturna polityka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Cultural policy of Ukraine in the context of European integration]. *Pytannia kulturolohii* [Issues in Cultural Studies], no. 33, pp. 78–84. DOI: 10.31866/2410-1311.33.2017.141586.

- Kharrison, L., Khantington, S. eds. (2002). *Kultura imeet znachenie. Kakim obrazom tcennosti sposobstvuiut obshchestvennomu progressu* [Culture matters. How values contribute to social progress]. Moscow: Moskovskaia shkola politicheskikh issledovani.
- Khrenov, A. (2013). Modeli kulturnoi politiki: smena paradigim [Cultural policy models: paradigm shift]. *Trudy Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta kultury* [Proceedings of the St. Petersburg State Institute of Culture], Vol. 199, pp. 4–11.
- Markov, A., Birdzheniuk, G. (1997). *Osnovy sotciokulturnogo proektirovaniia* [Fundamentals of sociocultural design]. St. Petersburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo gumanitarnogo universiteta profsoiuzov.
- Meleshkina, E. (2012). *Formirovanie novykh gosudarstv v Vostochnoi Evrope* [Formation of new states in Eastern Europe]. Moscow: INION RAN.
- Panov, P. (2012). Institutcionalnaia ustoichivost fragmentirovannykh politiy [Institutional sustainability of fragmented polities]. *Politicheskaia nauka* [Political Science], no. 3, pp. 31–49.
- Vostriakov, L. (2004). Kulturnaiapolitika: osnovnyekontceptcii i modeli [Cultural Policy: Basic Concepts and Models]. *Ekologiiia kultury* [Ecology of culture], no. 1, pp. 78–92.
- Zdioruk, S. I., Lytvynenko, O. M., Rozumna, O. P. (2012). *Kulturna polityka Ukrainy: natsionalna model u yevropeiskomu konteksti* [Cultural policy of Ukraine: national model in the European context.]. Kyiv: NISD.

IN SEARCH OF A NEW PARADIGM OF THE XXI CENTURY CULTURAL POLICY

Marina Shevchenko

Candidate of Cultural Studies, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0960-513X>,

e-mail: ua.kiev.marina@gmail.com,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the study of the concept of “cultural policy”, its new paradigm in the context of today's challenges. The main approaches to defining the concept of cultural policy are considered, the most expedient of which is recognized as an integrated approach. The research methods consist in using the principle of objectivity analysis, which makes it possible to characterize the peculiarities of the formation of the cultural policy of modern developing countries, since their main problem – the formation of a holistic culture – also applies to Ukraine, to determine its goals and priorities, cultural methods, which allows us to consider the activities of the state in terms of cultural policy strategy. A model of public cultural policy is proposed as ensuring the involvement of all participants in the cultural process of creating culture. The conclusions note that modern cultural policy should be based on democratic principles, caring about the availability and quality of cultural products, the formation of a single socio-cultural space within the country. It is important to keep a balance between the preservation and transmission of cultural and historical experience and, at the same time, to develop a new one. Development of public cultural policy, in our opinion, is the answer to the demand of our time, that needs a new cultural and political paradigm.

Key words: culture; cultural policy; multiculturalism; globalization; cultural policy models.

В ПОИСКАХ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ XXI ВЕКА

Шевченко Марина Ивановна

*Кандидат культурологии, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0960-513X>,
e-mail: ua.kiev.marina@gmail.com,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

Статья посвящена исследованию понятия «культурная политика», ее новой парадигмы в контексте сегодняшних вызовов. Рассматриваются основные подходы к определению понятия культурной политики, наиболее целесообразным из которых признается комплексный подход. Методы исследования заключаются в использовании принципа анализа объективности, что дает возможность охарактеризовать особенности формирования культурной политики современных развивающихся стран, поскольку их основная проблема – формирование целостной культуры – касается и Украины, определить ее цели и приоритеты, культурологических методов, что позволяет рассмотреть деятельность государства по стратегии культурной политики. Предлагается модель публичной культурной политики как обеспечивающая вовлечение в культуротворение всех участников культурного процесса. В выводах отмечается, что современная культурная политика должна строиться на демократических началах; заботясь о вопросах доступности и качества продуктов культуры; формирование единого социокультурного пространства внутри страны. Важен баланс между сохранением и трансляцией культурно-исторического опыта и одновременно выработкой нового. Выработка публичной культурной политики, по нашему мнению, является ответом на запрос современности, нуждающейся в новой культурно-политической парадигме.

Ключевые слова: культура; культурная политика; мультикультурализм; глобализация; модели культурной политики.

**СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ**

**PUBLIC
COMMUNICATIONS**

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249053
УДК 39 (477.87)(437.6)(438)

**НА ЗАХИСТІ ЗАКОРДОННОГО РУСИНСТВА:
КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ
ЧАСОПISУ «ЛЕМКІВЩИНА»**

Наконечний Володимир Михайлович

*Кандидат історичних наук,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:
04.11.2021
Рецензовано:
20.11.2021
Прийнято:
01.12.2021

Для цитування:

Наконечний, В. М. (2021). На захисті закордонного русинства: культурна дипломатія часопису «Лемківщина». *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 224–237. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249053>.

Мета статті – дослідити особливості редакційної політики журналу «Лемківщина» у галузі культурної дипломатії протягом 1979–1990 рр. Завданнями розвідки є реконструювати діяльність редакторів і видавців журналу «Лемківщина» у галузі культурної дипломатії. Дослідницька методологія спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об'єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових та спеціально-історичних) наукової праці. Особливо значущими були методика джерелознавчого аналізу (на етапі збору та критики емпіричного матеріалу), а також компаративний і типологічний методи (на реконструктивному та наративному етапах). Наукова новизна статті полягає в спробі цілісного осмислення феномену культурної дипломатії, котру реалізовували редактори «Лемківщини». У підсумку проведеного дослідження було відзначено багатоаспектність і чималу ефективність політики культурної дипломатії, котру практикували видавці та редактори журналу «Лемківщина». Вона була спрямована на одночасну реалізацію трьох ключових функцій: комунікативно-інформаційної (передбачала координацію

русинських громадсько-культурних ініціатив), науково-популяризаційної (фокусувалася на промоції в мультикультурному західному світі русинської історії, духовної та матеріальної культури) та іміджево-безпекової (зосереджувалася на захисті від медійних атак комуністичної пропаганди цінностей етнічної унікальності русинів та їхній пов'язаності з соборним українством). Успішності реалізації згаданих функцій сприяла добре продумана редакційна політика «Лемківщини», спрямована на розширення кола іншомовних читачів шляхом збільшення англomовного контенту часопису. Усе це спричинилося до дедалі більшої впізнаваності лемківської культури та її носіїв у глобалізованому мультикультурному західному світі, як і утвердило в очах представників експертного середовища переконання про єдність русинства з українством.

Ключові слова: «Лемківщина»; культурна дипломатія; редакційна політика; українська діаспора; міжнародні відносини.

Вступ

Культурна дипломатія закордонного українства в часи нашої бездержавності – одна з найбільш популярних тем сучасної гуманітаристики. Це й зрозуміло, адже за відсутності офіційних структур промоцією українства займалися небайдужі лідери думок, котрим вдалося вирватися за межі впливу комуністичного режиму. Дякуючи такій ініціативності, а нерідко й жертвовності визначних українців, поза нашими землями вдалося зберегти національний культурний код, тим самим врятувавши один із найбільших слов'янських народів від розчинення в етнічному масиві країн-окупантів. При цьому такі практики української народної дипломатії зазвичай показано як єдиний – у своїх формах, проявах і динаміці – процес, що до певної міри мав мало не телеологічне спрямування. Натомість, при уважнішому аналізі культурної дипломатії у вічі впадає поліаспектність цього феномену, зумовлена багатокультурним різноголоссям закордонного українства від перших еміграційних хвиль сер. XIX ст. аж до розпаду радянської імперії. Привертаючи увагу колег до цього малознаного виміру практик народного закордонного представництва, спробуємо реконструювати лемківський сюжет культурної дипломатії на прикладі редакційної політики найбільш авторитетної русинської медійної трибуни – журналу «Лемківщина».

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогодні маємо поодинокі спроби аналізу феномену лемківської культурної дипломатії на американському континенті – як у міжвоєнний час (Nakonechnyi, 2020, Nakonechnyi, 2021), так і протягом 1950–1990-х рр. (Nakonechnyi, 2018). Однак, у згаданих публікаціях проблема представлена

винятково у пропедевтичному ключі, без докладнішого аналізу інституційного потенціалу русинської періодики. Зауважимо також, що з огляду на флагманський статус журналу «Лемківщина», він постійно потрапляє у поле зору лемкознавців. Свідченням цьому – низка змістовних публікацій про різноманітні аспекти редакційної політики часопису (Nakonechnyi, 2016). Утім, у цих розвідках проблематика культурної дипломатії обговорюється принагідно, лише як ілюстрація громадської зрілості видавців. Згаданими обставинами й зумовлена актуальність теми запропонованої розвідки. При цьому ми зосередимося на діаспорному періоді існування журналу «Лемківщина» (1979–1990), коли в умовах бездержавності культурна дипломатія закордонних українців була у дійсному сенсі цього слова народною.

Актуальною проблемою сучасної української історіографії є реконструкція діяльності редакторів і видавців журналу «Лемківщина» у галузі культурної дипломатії.

Формулювання цілей статті

Мета статті – дослідити особливості діяльності редакторів і видавців журналу «Лемківщина» у галузі культурної дипломатії протягом 1979–1990 рр., коли в умовах відсутності української державності це була єдина можливість популяризації власної культурно-етнічної самобутності у вільному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як відомо, україномовний журнал «Лемківщина» – щоквартальне періодичне видання, яке від 1979 р. виходило у Нью-Йорку аж до здобуття Україною незалежності. Засновником і видавцем часопису була найбільш авторитетна у вільному світі інституція – Фондація дослідження Лемківщини. Фінансувався часопис з фондів кількох русинських інституцій (Світова федерація лемків, Організація оброни Лемківщини та Об'єднання лемків Канади), очільники яких визначали його видавничу політику, делегуючи своїх представників до складу редакційного комітету. У різний час до нього належали такі знакові для закордонного русинства діячі як Микола Дупляк, Іван Гвозда, Орест Питляр, Меланія Чайківська-Куделя, Михайло Черешньовський та Катерина Мицьо (Nakonechnyi, 2016, pp. 62–64).

Амбіції нового часопису стати ефективним інструментом культурної дипломатії закордонного русинства знайшли відображення вже у редакторській передмові до першого числа «Лемківщини». У ній видавці заповідали перетворити своє видання на ефективний інструмент культурної дипломатії лемків у західному світі. В їхньому розумінні це передбачало оперативне вирішення різнопланових завдань, насамперед, створення

позитивного іміджу в країнах постійного проживання та налагодження дієвої комунікації – не тільки у середовищі русинів, алей з іншими українськими регіональними товариствами та культурними установами приятних українцям емігрантських спільнот. Серед особливо важливих для себе завдань редакція «Лемківщини» бачила гостру потребу у плеканні власної етнічної самобутності, багатой культурної спадщини та своєрідних традицій русинів як органічної складової соборного українства. Також наголошувалася слухна потреба моральної та фінансової підтримки лемкознавців, широкої промоції їхньої діяльності – як українською мовою, так і мовами країн постійного проживання. Усвідомлюючи фінансову затратність для забезпечення реалізації згаданих завдань, видавці часопису ініціювали збірки пожертв від меценатів та установ (Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado!, 1979, p. 2).

Підсумовуючи власне бачення культурної місії «Лемківщини» в західному світі, редактори з доречною долею патетики наголосили: «З нашого журналу немов із вершка Лемківського Бескиду відкриються перед Вами, Дорогі Читачі, мало Вам ще знані шляхи історичного минулого Лемківщини і її змагання до єдності з Україною. Ви запізнаєтесь з визначними людьми Лемківщини – тими відданими орачами твердої народної ниви – що промощували нам шлях до освіти і національної свідомості. Ви зустрінете також тих, що жертвою своєї молодості і життя хотіли здобути нам волю. Ви довідаєтесь про села, на місці яких тепер ліс росте, про церкву з якої вже сліду немає, віднайдете вірша, пісню чи казку, яку може ніколи не знали і не чули, або давно призабули» (Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado!, 1979, p. 2).

Успішній реалізації щойно згаданих культурної місії та завдань «Лемківщини» сприяла виважена структурна архітектоніка часопису. Принагідно відзначимо, що усталення номенклатури рубрик «Лемківщини» стало підсумком тривалого партнерського діалогу редакторів і читачів часопису, котрі в своїх листах підказували оптимальний структурно-тематичний поділ матеріалу. Тож, якщо перші числа 1979 р. ще не мали усталеної рубрикації, то надалі – завдяки влучним підказкам багатьох читачів – було визначено наступний тематичний поділ: «Бюлетень Світової федерації українських лемківських об'єднань», «Народні традиції», «Культура і мистецтво», «З життя організації», «Спогади» та ін.

Важливою функцією культурної дипломатії, котру для себе визначили редактори «Лемківщини», було перетворення часопису на ефективний комунікаційний майданчик з обговорення важливих питань культурного поступу русинства. Потребу в реалізації такого завдання підказувало саме тогочасне життя, адже численні українські, а втім і лемківські культурні акції

здебільшого відбувалися без потрібної координації та популяризації. Це також ускладнювало належну промоцію українства у західному світі, як також і культурну кооперацію з діаспорними інституціями інших народів. З огляду на такі важливі іміджево-комунікативні виклики, що стояли перед тогочасним русинством, у змісті «Лемківщини» значним за обсягом був блок інформаційних матеріалів. Цей блок розпадався на рубрики «З життя організацій» та «З товариської хроніки», в яких доволі докладно інформувалося про культурне життя лемків у вільному світі (концерти, виставки, науково-популярні лекції тощо), а також про русинський інституційний рух (поява товариств, специфіка їхніх статутних документів, звернення до громадськості тощо).

Про цілеспрямовану політику культурної дипломатії, сфокусовану на іншомовну аудиторію, говорить впровадження у «Лемківщині» від другого числа 1980 р. англomовного анованого змісту видання. З нього зацікавлений русинською культурою читач, котрий не володів українською мовою, міг скласти уявлення про змістову специфіку часопису за стислими анотаціями наведених дописів. У редакційному поясненні йшлося: «До наших англomовних друзів: ми зробили на сторінці 28-й цього числа «Лемківщини» короткий зміст усіх статей англійською мовою». Відзначимо, що відтоді англomовний контент часопису лише зростає, відбиваючи зусилля видавців популяризувати лемківську культуру в західному світі.

Слід відзначити також і такий добре продуманий момент культурної дипломатії як колпортаж «Лемківщини». У короткому часі часопис, крім країн американського континенту, став стрімко поширюватися і теренами Європи. Спочатку це були країни вільного світу, де історично була сформована потужна русинська діаспора (Іспанія, Франція, Німеччина та ін.). А згодом «Лемківщина» нелегальним шляхом почала потрапляти до країн соцтабору та, врешті, до України. Про розширення кола читачів за рахунок материкових лемків ми дізнаємося з рубрики «Нас читають в Україні», де наводилися емоційні листи підрадянських русинів, що ділилися своїм захопленням від нового часопису.

Найбільш важливою функцією культурної дипломатії у розумінні видавців «Лемківщини», була промоція в мультикультурному західному світі русинської історії, а також духовної та матеріальної культури. Із цією метою часопис збагатився англomовною вкладкою, в якій домінували інформаційні повідомлення про важливі події материкового (Matlaszek, 1990) та закордонного (Zvernennia do ukrainsiv svitu, 1990; Duplak, 1988, Istorychnyi konhres ukrainsiv u Polshchi, 1990; Forum Ukrainskoi Diaspory, 1990) русинства.

Чимало також було дописів історико-літературного та культурно-етнографічного плану, котрі мали знайомити читача з багатством лемківської духовної і матеріальної спадщини. Для прикладу згадаємо нариси про важливі феномени лемківської матеріальної культури (Dereviana arkhitektura Ukrainskykh Karpat, 1988), а також про такі ключові події історії як хрещення Русі (Khrystyianstvo Ukrainy, 1988), героїчний збройний опір у роки Другої світової війни (Potichnyj, 1991a, Potichnyj, 1991b), переселенську акцію «Вісла» (Operatsiia "Visla"! Shchob ne zabuty, 1988) та ін. Відзначимо, що англомовна складова «Лемківщини» постійно зростала і це було свідченням зацікавленості текстами часопису неукраїнських читачів. Доречність редакційного рішення впровадити до змісту часопису англомовний дайджест схвалили самі іншомовні приятелі видання, для яких від другого числа 1981 р. було започатковано рубрику «Англомовна кореспонденція».

Відзначимо, що англомовні тексти історичного плану фокусувалися на демонстрації цивілізаційної єдності лемків з рештою українського етнічного тіла. Такий змістовий акцент був зумовлений тим, що на американському континенті у др. пол. XX ст. надалі були відчутними відгомони москвофільства, прибічники якого повсякчас намагалися реанімувати міф про самостійний «русинський народ», що підривало ідею української соборності. З огляду на це, чимало англомовних публікацій були сфокусовані на темі етнічної спорідненості лемків з рештою українських субетносів вже від літописних часів (Lemkivshchyna: ukrainske khrystyianstvo 988–1988, 1988).

Важливе естетичне значення у розрізі реалізації завдання промоції лемківської культурної спадщини мало також мистецьке оформлення часопису. При цьому на першочергову увагу заслуговує обкладинка «Лемківщини», на якій завжди були присутні важливі для кожного лемка візуальні образи, що оригінальністю художнього вирішення приваблювали також незнайомого з русинською культурою читача. Найчастіше це були захоплюючі краєвиди українських Бескидів, світлини залишених лемками і нерідко зруйнованих новими господарями Бескидів церков та культурних інституцій. Поряд із цими пам'ятками, подекуди експонувалася малознана для пересічного читача іконографія чоловічих діячів лемківського культурного руху. Усе це уможливлювало іншомовному читачеві запізнатися з багатством лемківського світу, заохочуючи до ближчого знайомства.

Зрештою, видавці «Лемківщини» мали також на оці іміджево-безпекову складову культурної дипломатії, що полягала у протистоянні інформаційним диверсіям з боку польської та радянської комуністичної пропаганди. З огляду на це, вже у першому числі часопису було наголошено на важливості боротьби «з ворожими польськими і москвофільськими облудними ідеями», що полягали

в постійних зусиллях ворогів нашого народу маніпулювати лемками для розколу єдності українців (Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado!, 1979, p. 1).

Деталізуючи цю загрозу, автори «Лемківщини» звертали увагу на ту обставину, що комуністичні ідеологи, особливо польські, брутально фальшували лемківську історію, вперто наполягаючи на етнічній спорідненості поляків і русинів. Це в їхніх очах легітимізувало захоплення українських Бескидів у повоєнний час. Тож своїм громадянським обов'язком видавці часопису вважали переконати побратимів на вигнанні «не забути кривд нанесених нашим батькам, матер'ям, братам і сестрам у тих жорстоких часах, ширити правду про ті терпіння нашого народу серед інших народів світу, на місцях нашого поселення, нести моральну і матеріальну поміч тим, які ще осталися живими на батьківській землі, дати їм підтримку у їхній боротьбі за свої слушні права всіма можливими засобами, допомогти їм, чи їх дітям вернуться на прадідівські землі, що з них їх насильно виселено» (40 років тому..., 1987, p. 1).

У фокусі іміджево-безпекової функції культурної дипломатії для редакторів «Лемківщини» перебувала боротьба за правдиве висвітлення найбільшої трагедії русинства ХХ ст. – переселенської акції «Вісла». Насамперед, автори часопису зосередилися на деконструкції міфу про відплатний її характер. Йшлося про те, що польські комуністи, зрозумівши неможливість подолання збройного опору УПА, прийняли рішення позбавити повстанський рух матеріальної бази. Цим, нібито, й було зумовлено необхідність примусово виселити українське населення Бескидів.

На сторінках «Лемківщини» найбільш послідовно цей міф спростовував Іван Лико у розвідці «Ще до питання – УПА і Лемківщина». Вчений вповні слушно обрав широкий контекстуальний підхід до висвітлення згаданої проблеми. На багатьох фактах він продемонстрував, що польська влада, без різниці її політичного кольору, протягом тривалого часу послідовно денаціоналізувала русинів і завжди змагалася за зменшення ареалу їхнього природного розселення. Це, логічно висновує історик, викликало очікуваний спротив лемків, які від літописних часів стихійно збирали загони месників за народні кривди (Луко, 1982, pp. 3–4). У часи німецько-радянської війни такими захисниками краю були воїни УПА. Таким чином, насправді саме завдяки боротьбі «лісових братів» лемки не були знищені в роки світового конфлікту. У підсумку автор наголосив: «Польща – біла чи червона, аристократична, демократична чи комуністична, аж до наших часів не зуміла вписатися

в історію як добрий сусід України. Бо сама назва політичного устрою не змінювала суті настанови поляків до українців у загальному, а зокрема до найбільше й найдовше поневоленого їхнього лемківського племені. Насильне виселення всіх лемків і українців інших частин Закерзоння було й залишилося особливо жорстоким актом варварства» (Луко, 1982, р. 1).

Інтерпретативна логіка І. Лико була цілком сприйнята іншими авторами «Лемківщини», котрі висвітлювали трагедію новітнього русинського етноциду. Подальшого розвитку, втім і в англomовних публікаціях про операцію «Вісла», отримало твердження, що задокументовані плани польської влади виселити з рідних домівок лемків є більш ранніми, аніж організація та поява перших повстанських загонів на теренах Бескидів. Тож найбільшу активність повстанської боротьби на Лемківщині власне й спровокувала небачена жорстокість польських військ, котрі, взоруючись на геноцидні практики фашистів, послідовно реалізували антигуманні задуми гвалтовного виселення русинів з дідівських осель. Іван Гвозда вказав: «Зовсім подібно до асирійської практики виселень повелися поляки з українцями в 1947 р. – їх виселили, а на опустілі українські землі насадили польський елемент» (Hvozda, 1982, р. 4).

Висновки

У підсумку відзначимо багатоаспектність і чималу ефективність політики культурної дипломатії, котру реалізовували видавці та редактори журналу «Лемківщина». Вона була спрямована на одночасну реалізацію трьох ключових функцій: комунікативно-інформаційної (передбачала координацію русинських громадсько-культурних ініціатив), науково-популяризаційної (фокусувалася на промоції в мультикультурному західному світі русинської історії, духовної та матеріальної культури) та іміджево-безпекової (зосереджувалася на захисті від медійних атак комуністичної пропаганди цінностей етнічної унікальності русинів та їхній пов'язаності з соборним українством). Успішності реалізації згаданих функцій сприяла добре продумана редакційна політика «Лемківщини», спрямована на розширення кола іншомовних читачів шляхом збільшення англomовного контенту часопису. Усе це спричинилося до дедалі більшої впізнаваності лемківської культури та її носіїв у глобалізованому мультикультурному західному світі, як і утвердило в очах представників експертного середовища переконання про єдність русинства з українством.

Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність цілісного опрацювання феномену лемківської культурної дипломатії протягом XIX–XX ст.

Reference

- “40 rokiv tomu...” [“40 years ago...”]. (1987). *Lemkivshchyna*, no. 1, p. 1.
- “Dereviana arkhitektura Ukrainskykh Karpat” [“Wooden architecture of the Ukrainian Carpathians”]. (1988). *Lemkivshchyna*, no. 2, p. 22.
- “Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado!” [“Dear compatriots, a wide Ukrainian community”]. (1979). *Lemkivshchyna*, no. 1, pp. 1–2.
- “Forum Ukrainskoi Diaspory” [“Ukrainian Diaspora Forum”]. (1990). *Lemkivshchyna*, no. 3, p. 22.
- “Istorychnyi konhres ukraintsiv u Polshchi” [Historical Congress of Ukrainians in Poland]. (1990). *Lemkivshchyna*, no. 1. pp. 17–20.
- “Khrystyianstvo Ukrainy” [“Christianity of Ukraine”]. (1988). *Lemkivshchyna*, no. 1, p. 21.
- “Lemkivshchyna: ukrainske khrystyianstvo 988–1988” [“Lemkivshchyna: Ukrainian Christianity 988–1988”]. (1988). *Lemkivshchyna*, no. 2, p. 18
- “Liudskyi lantsiuh – velycheznyy uspikh” [“The human chain is a huge success”]. (1990). *Lemkivshchyna*, no. 1, pp. 20–21.
- “Zvernennia do ukraintsiv svitu” [“Address to the Ukrainians of the world”]. (1990). *Lemkivshchyna*, no. 3, p. 23.
- Duplak, M. (1988). Muzei ukrainskykhlemkiv u Stempfordi [Stamford Museum of Ukrainian Lemkos]. *Lemkivshchyna*, no. 2, p. 21.
- Hvozda, I. (1982). Suchasne stanovyshe lemkiu u Polshchi na tli yakykh istorychnykh prykladiv [The current situation of the Lemkos in Poland against the background of some historical examples]. *Lemkivshchyna*, no. 4, pp. 3–5.
- Lyko, I. (1982). Inshe pytannia – UPA i Lemkivshchyna [Another issue is the UPA and Lemkivshchyna]. *Lemkivshchyna*, no. 2, pp. 3–4
- Matlaszek, P. (1990). Pivtora dnia v polsko – okupovanii Ukraini [One and a half days in Polish - occupied Ukraine]. *Lemkivshchyna*, no. 3, pp. 20–22.
- Nakonechnyi, V. (2016). Zhurnal “Lemkivshchyna”: ideolohichni osnovy, rubryky, vypusky [Lemkivshchyna Magazine: ideological bases, columns, issues]. *Pereiaslavskiy litopys* [Pereiaslav Chronicle], no. 10, pp. 61–69.
- Nakonechnyi, V. (2018). At the beginnings of academic Lemko studies: the «Lemkivshchyna» phenomenon. *Skhidnoevropeiskiy istorychniy visnyk* [East European Historical Bulletin], no. 8, pp. 206–215. DOI: 10.24919/2519-058x.8.143428.
- Nakonechnyi, V. (2020). Kulturno-prosvitnytska diialnist lemkiuvs'koi emihratsii u vysvitleni ruskykh periodychnykh vydan Druhoi Polskoi respubliky [Cultural and educational activities of the Lemko emigration in the coverage of Russian

- periodicals of the Second Polish Republic]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: istorychni nauky* [Bulletin of Cherkasy University. Series: historical sciences], no. 2, pp. 57–64.
- Nakonechnyi, V. (2021). Lemky – vichni mandrivnyky: emihratsiinyi dyskurs lemkiivskoi periodyky u Druhii Polskii Respublitsi [Lemkos – Eternal Travelers: the emigration discourse of Lemko periodicals in the Second Polish Republic]. *Narodoznavchi zoshyty* [Ethnographic notebooks], no. 1 (157), pp. 65–72.
- Operatsiia “Visla”! Shchob ne zabuty [Operation “Vistula”! Not to forget]. (1988). *Lemkivshchyna*, no. 1, p. 23
- Potichnyj, P. J. (1991a). Lemky v ukrainskomu natsionalnomu rusi [Lemkos in the Ukrainian national movement]. *Lemkivshchyna*, no. 2, pp. 25–29.
- Potichnyj, P. J. (1991b). Lemky v ukrainskomu natsionalnomu rusi pid chas i pislia Druhoi svitovoi viiny [Lemkos in the Ukrainian national movement during and after World War II]. *Lemkivshchyna*, no. 3, pp. 20–21.

**A DEFENSE OF FOREIGN RUTHENIANS:
CULTURAL DIPLOMACY OF “LEMKIVSHCHYNA” MAGAZINE**

Volodymyr Nakonechnyi

Candidate of Historical Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,

e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

The purpose of the article is to investigate the peculiarities of the editorial policy of “Lemkivshchyna” magazine in the field of cultural diplomacy during 1979–1989. The research methodology is based on the combination of principles (historicism and objectivity) and methods (philosophical, general scientific and special-historical) of scientific research, which are usual for works on the historical science. Particularly significant were the methods of source study analysis (at the stage of collection and critique of empirical material), as well as comparative and typological methods (at reconstructive and narrative stages). Scientific novelty of the article is its attempt to comprehensively analyze the achievements of the Diaspora lemology as a phenomenon of historical regionalism. As a result of the study, it has been proved that during the second half of the twentieth century on the American continent, with the efforts of Ruthenian emigrants. The task of the research is to reconstruct the activities of editors and publishers of the magazine “Lemkivshchyna” in the field of cultural diplomacy. The scientific novelty of the article lies in the attempt to comprehensively understand the phenomenon of cultural diplomacy, which the editors of “Lemkivshchyna” implemented». As a result of the study, it was noted the multifaceted and considerable effectiveness of the cultural diplomacy policy, which was implemented by the publishers and editors of the magazine “Lemkivshchyna”. It was aimed at the simultaneous implementation of three essential functions: communication and informational (provided coordination of Ruthenian social and cultural initiatives), scientific and promotional (focused on promotion in the multicultural Western world of Ruthenian history, spiritual and material culture) and image and security (focused on protection) from media attacks on communist propaganda of the values of the ethnic uniqueness of the Ruthenians and their connection with Ukrainians). The success of the implementation of these functions was facilitated by the well-thought-out editorial policy of “Lemkivshchyna”,

aimed at expanding the circle of foreign-language readers by increasing the English-language content of the magazine. All this has led to the growing recognition of Lemko culture in the globalized, multicultural Western world and confirmed in the eyes of experts the belief in the unity of Ruthenians with Ukrainians.

Key words: “Lemkivshchyna”; cultural diplomacy; editorial policy; Ukrainian Diaspora; international relations.

**НА ЗАЩИТЕ ЗАРУБЕЖНОГО РУСИНСТВА:
КУЛЬТУРНАЯ ДИПЛОМАТИЯ ЖУРНАЛА «ЛЕМКОВЩИНА»**

Наконечный Владимир Михайлович

Кандидат исторических наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,

e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,

Киевский национальный университет культуры и искусств,

Киев, Украина

Цель статьи – исследовать особенности редакционной политики журнала «Лемковщина» в области культурной дипломатии на протяжении 1979–1990 гг. Задача статьи – реконструировать деятельность редакторов и издателей журнала «Лемковщина» в области культурной дипломатии. Исследовательская методология предполагает привычное для работ по истории науки сочетание принципов (историзма и объективности) и методов (философских, общенаучных и специально-исторических) научного поиска. Особенно значимыми были методика источниковедческого анализа (на этапе сбора и критики эмпирического материала), а также компаративный и типологический методы (на реконструктивном и нарративном этапах). Научная новизна статьи заключается в попытке целостного осмысления феномена культурной дипломатии, реализованной редакторами «Лемковщины». В результате проведенного исследования была отмечена многоаспектность и немалая эффективность политики культурной дипломатии, которую практиковали издатели и редакторы журнала «Лемковщина». Она была направлена на одновременную реализацию трех ключевых функций: коммуникативно-информационной (предусматривала координацию русинских общественно-культурных инициатив), научно-популяризационной (фокусировалась на популяризации в мультикультурном западном мире русинской истории, духовной и материальной культуры) и имиджево-безопасностной (сосредотачивалась на защите от медийных атак коммунистической пропаганды ценностей этнической уникальности русинов и их связанности с соборным украинством). Успешности реализации этих функций способствовала хорошо продуманная редакционная политика «Лемковщины», направленная на расширение круга иноязычных читателей путем увеличения англоязычного контента журнала. Все это привело

к растущей узнаваемости лемковской культуры и ее носителей в глобализированном мультикультурном западном мире, как и утвердило в глазах представителей экспертной среды убеждение о единстве русинства с украинством.

Ключевые слова: «Лемковщина»; культурная дипломатия; редакционная политика; украинская диаспора; международные отношения.

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249056
УДК 327.5:316.48

**КОНФЛІКТ ПРОТИ КОНФЛІКТУ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ
СВІТОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ**

Шевель Інна Петрівна

*Кандидат соціологічних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,
e-mail: shevelinna@ukr.net,
Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133*

Надіслано:
28.11.2021
Рецензовано:
04.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Шевель, І.П. (2021). Конфлікт проти конфлікту: соціологічний аналіз світової проблематики. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 238–248. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249056>.

Стаття висвітлює ключову проблему конфліктів у глобалізаційному світі. Конфлікт розглядається як військовий та політичний засіб війн, «гібридних конфліктів», конфліктних сутичок, протистояння. Актуальність статті полягає у виявленні порівняльних методик вивчення конфліктів як вияв нового прояву світової спільноти задля протидії.

Мета дослідження полягає в аналізі конфліктів як форми масової конфліктної взаємодії глобалізаційного простору.

У статті автор застосовує методи аналітичного, історико-порівняльного аналізу, який показує динаміку розвитку проблематики з минулими подіям і дотепер, метод синтезу вивчає воєнно-політичні конфлікти.

На основі статистичних даних соціологічного дослідження з цієї проблематики можемо зробити висновки, що світові конфлікти, які переростають у війни, оперативно реалізовані нестандартними умовами для протидії конфліктів. Це може призвести до створення потенційної загрози мирному співіснуванню інших країн, які прикладають всі сили на допомогу регулювання наявний у світі конфліктів та глобальної безпеки.

Ключові слова: конфлікт; гібридний конфлікт; війна; протидія; конфліктна проблематика світу.

Вступ

Глобальна геополітика формує нові системи міжнародних відносин, створює нові загрози у сфері міжнародної безпеки, з кожним роком втягуються в конфліктні ситуації все більше і більше країн. За останні десятиліття ми можемо проаналізувати, що силові методи боротьби притаманні міжнародній політиці. Саме комплексне використання дипломатичних, соціально-політичних, економічних, культурних факторів для досягнення цілей у галузі політики (Golovaty, 2010).

Глобалізаційний вимір змінює бачення світового розвитку. Формують новий світовий порядок, на думку С. Хантінгтона, розбіжності, які відбуваються між цивілізаціями поглинаються, розгортаються вздовж ліній конфлікту між цивілізаціями (Huntington 1994).

Із погляду таких розбіжностей створюється класифікація збройних конфліктів: великі міждержавні конфлікти та великі внутрішні конфлікти, які за типом суб'єктності вони поділяються на :

- 1) внутрішньогоризонтальні – всередині між соціальними групами одного рівня;
- 2) внутрішньовертикальні – між суб'єктами різного рівня;
- 3) зовнішньогоризонтальні – воєнні конфлікти на різних рівнях;
- 4) зовнішньовертикальні – одночасно від одного рівня до іншого (Tolubko ed., 2004).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення наявності у світі конфліктів завжди було і буде особливим напрямом наукових досліджень, аналізів, прогнозів. Сучасні вітчизняні фахівці-міжнародники розглядають цей напрям в галузі міжнародних відносин, зокрема, О. Волович, Є. Габер, М. Воротнюк, О. Коломієць, В. Побережний, І. Турянський, В. Ніколаєвський, В. Казаков, Г. Перепелиця; соціальні та політичні аспекти, збройні конфлікти та міжнародні конфлікти досліджували західні політологи, філософи, соціологи П. Сорокін, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Г. Кіссінджер, С. Гантінгтон тощо.

Формування цілей статті

Мета статті полягає у вивченні конфліктів світового масштабу, в аналізі нових соціальних змін, які призводять конфліктні ситуації, сутички в багатьох країнах і веде до протистояння конфлікту конфліктом.

У статті проаналізовано поняття «війна» та «конфлікт» з боку соціальних сутічок міжнародного масштабу.

Виклад основного матеріалу дослідження

У будь-якій точці земної кулі відбувається демонстрація військової сили, конфліктів, зіткнення та протистояння інтересів, де сильно напружує розв'язання цього питання про мир і міжнародні відносини.

За даними моніторингу Недержавного аналітичного центру «Українські студії стратегічних досліджень» було проаналізовано військові світові конфлікти, які переросли у війни і закінчуючи дипломатичним супротивом, зіткненням та протистоянням. Ці показники моніторингу представлені в суспільно-політичному журналі «Індекс війни – 2020», вони відповідають річному моніторинговому дослідженню, виявляють динаміку загострення різних конфліктів, їх протікання та прогнозування, вирішення, регулювання (Syrotiuk, 2021).

Ситуація у світі дуже напружена, усі проєкції використання воєнних та невоєнних сил, війн, воєнних конфліктів, тісно пов'язані з міжнародною політикою і є інструментом в міжнародній дипломатії.

Це вдало проаналізовано з 2019 р., коли США на світовій арені втратила позицію гегемона і відбулося велике протистояння великих країн. Почалися конфлікти регіональних лідерів за «тихі зони», провідні держави активують свій військовий бюджет, і на середньо розвинених територіях нарастають конфлікти різного рівня (Hrytsenko ed., 2001).

Щодо Білорусії, то коли європейська спільнота не визнала вибори 9 серпня 2020 року, а Росія вдало їх використала і почала впроваджувати свій план тиску на Україну. Ситуація з біженцями на Білорусько-польському кордоні показує картину нарощення впливу на Україну через Білорусь, в якій нині Росія є єдиними союзником. Цю ситуацію прокоментував пан Кофман, який вважає, що Росія не готується до вторгнення на Україну у найближчому часі, це такі дії, які хочуть Київ до чогось змусити. Але позиція НАТО повинна бути на поготові, як з боку політичної підтримки, так і військової, попри те, що альянс не захищатиме Україну, він зобов'язаний захищати всіх членів НАТО, але і тих, які знаходяться поряд з Україною.

Як зазначив кандидат політичних наук, директор недержавного аналітичного центру «Українські студії стратегічних досліджень» Юрій Олійник: «найважливіше в дослідженні моніторингу – це прогнозування, яке можна порівняти з попередніми даними і виявити справдилася чи ні, та чи інша конфліктна ситуація» (Syrotiuk, 2021).

У 2021 році відбулася щорічна Мюнхенська конференція з безпеки, на якій було визначено топ-10 військових конфліктів, які займають важливе місце в глобалізаційному світі, в міжнародній політиці.

Проаналізуємо картографію топ-10 збройних конфліктів у 2020 р. (див. таб. 1).

Таблиця 1

Як видно з таблиці, що ситуація в світі дуже поганою, спалах конфліктів скрізь, кількість жертв величезна, автор звертає увагу на найбільш вразливі конфлікти, за даними міжнародної кризової групи. Коротко розкриємо позицію конфліктних точок за рейтингом міжнародної кризової групи, де в першу позицію потрапив Афганістан:

– Афганістан – конфліктна напруга в північній зоні країни. Він залишається гарячою точкою напруги для США, Росії, Пакистану. У 2020 р. повстання талібів, виведення американських військ з країни, рівень конфлікту навіть не знизили дипломатичні процеси;

– Ємен – війна, конфлікт регіонального протистояння триває з 2015 р., де відбулося зіткнення між північною і південною частиною держави, в цій війні їх підтримує Росія, Іран, Саудівська Аравія. Конфлікт відбувається через транзитні шляхи із Китаю до Суецького каналу та Європи;

– Ефіопія – конфлікт почався в 2002 р., міжетнічна ворожнеча, громадянське повстання, сепаратистське озброєне повстання;

– Брукіно-Фасо – асиметричний конфлікт, хаос в державі, етнічне та релігійне напруження, громадське повстання, брак їжі, цей конфлікт не в змозі вирішити військовим втручанням;

– Лівія – конфлікт триває з 2011 р., вона стала епіцентром російського впливу в регіоні;

– Персидська затока – конфлікт між США, Ізраїлем та Іраном;

– США і КНДР – холодна війна між ними;

– Кашмір – теракт через пакистанського смертника;

– Венесуела – конфлікт триває з 2019 року, стає зоною зацікавленості світових сил, інтерес має Китай і Росія до цього конфлікту. У 2021 р. громадянське повстання на основі економічної кризи, падіння національної валюти та продуктів харчування.

У цьому рейтингу Україна посіла останнє місце з військовими діями на Донбасі. Попри семирічний військовий конфлікт Росія все ж змінила стратегію і тактику стосовно України, вона нарощує методи впливу (див. табл. 1) (Sygotiuk, 2021).

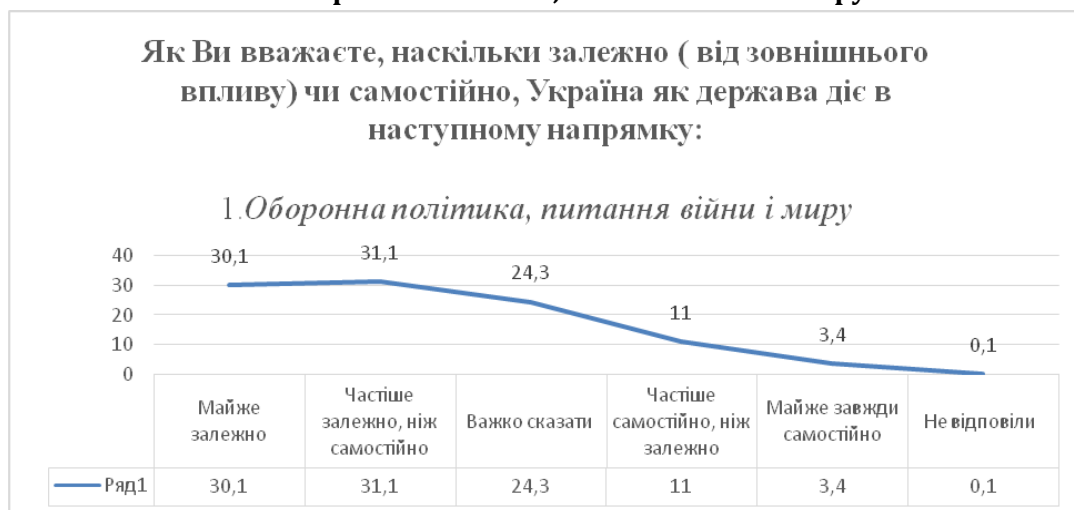
Конфлікти розпалюються кожного року і можуть призвести до серйозних наслідків.

Проводячи паралельні дані досліджень соціологічного моніторингу, який проводив інститут соціології НАН України в 2020 р., то конфліктна ситуація в світі перенавантажена сутичками, зіткненнями, суперечностями, протистояннями, конфліктами різного роду, тобто світ перейшов на етап поглинання самих себе. Це також дуже вдало підштовхнула ситуація пандемії в світі, яка призвела до економічних криз, до проблем з харчуванням, паливом, водою, медичним забезпеченням і, насамперед, спокоєм серед населенням світу.

Як ми бачимо з даних дослідження, де розкрито два напрямки дії держави: оборонна політика, питання війни і миру та зовнішня політика, міждержавні відносини. З даних аналізуємо, що серед опитаних 31,1 % вважають, що наша держава в більшій мірою залежна від позиції Європи, США та інших співдружних країн, а 3,4 % вважають, що вона приймає самостійні рішення і дії. Також ми можемо спостерігати ситуацію, що 24,3 % опитаних не знають конкретної відповіді на це питання, тому що не цікавляться ситуацією чи не повною мірою обізнані про дії країни (див. табл. 2) (Vorona, 2020).

Таблиця 2

Оборонна політика, питання війни і миру

Стосовно зовнішньої політики в державі, то серед опитаних 33,7 % вважають, що Україна майже самостійно діє в цьому напрямку в порівнянні з попередніми даними; про самостійність держави в цілому відповіли тільки 1,5 % опитаних, це значно менше ніж за попередні дані.

Як видно з таблиці 2, що признаки майже самостійні і частіше самостійно стоять близько один біля одного і це становить 32,5 %. Незначна відмінність в показниках говорить про те, що серед опитаних громадська думка залишається стабільною і ситуація в країні дійсно на такому рівні. Тобто в Україні за останні роки з'явилася висока внутрішня і зовнішня напруга. Врегулювання цих питань та проблем треба через міждержавні відносини, міжнародну політику, збереження миру і свобод громадян нашої держави (див. табл. 3) (Vorona, 2020).

Таблиця 3

Зовнішня політика, міждержавні відносини

Міжнародна площина відповідає нібито «аномалії», майже в кожному куточку світу є соціальна напруга, конфлікти. Г. Зіммель вважав, що конфлікт – це нормальне явище, і дуже важлива дія для інтеграції, покращення норм, зміцнення позиції в суспільному житті і на міжнародній арені (Shaygorodsky ed., 2007).

В Україні політична ситуація, за даними опитування соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, не сприймається як позитивне населенням країни. Питання збереження миру є надзвичайно актуальним, і це хвилює, в першу чергу, мешканців нашої країни. Як вважають 61,6 % опитаних, ситуація нині дуже напружена і несе занепокоєння для всієї країни, а 18,6 % вважають, що ситуація є вибухонебезпечна. Політична ситуація напружується, заходи збереження миру набувають усе найбільшого значення, керівництву нашої держави потрібно приймати послідовне політичне рішення. Наростає чергова фаза загострення конфлікту на Сході, для політиків, дипломатів ця тема є найбільш суперечливою (див. табл. 4) (Vorona, 2020).

Таблиця 4

Політична ситуація в Україні

Кожний підхід до виду конфліктів має свої особливості та відіграє певну роль в житті країни. Ці особливості можуть призвести до деструктивної, руйнівної позиції у розгортанні конфліктів чи конструктивної позиції для регулювання та стабілізації політичної ситуації в країні (Shevchenko, 2005).

Висновки

Процес глобалізації модернізується в конфліктних стратегіях, використовуються різні інформаційні технології для розгортання конфліктних ситуацій, змінюються форми збройної боротьби, тому що всі воєнні конфлікти переходять в площину інформаційного простору.

Військова напруга та військове протистояння, у світі набирає обертів, такі прогнози ми бачимо в ЗМІ, в моніторингових дослідженнях, в політичній ситуації. У свою чергу, епідемія коронавірусу лише сприятиме загостренню конфліктних ситуацій у світі.

Reference

Holovaty, M. F. (2010). *Politychnyi menedzhment* [Political management]. 2nd ed. Kyiv: Personal.

Hrytsenko, A. ed. (2001). *SIPRI 2000: Shchorichnyk: Ozbroyennia, rozzbroyennia ta mizhnarodna bezpeka* [SIPRI 2000: Yearbook: Arms, Disarmament and International Security]. Translated from English. Kyiv: Zapovit.

Khantington, S. (1994). *Stolknovenie tcivilizatcii* [Clash of civilizations]. *Politicheskie issledovaniia* [Political Studies], no. 1, pp. 33–48.

Shaygorodsky, Yu. Zh. ed. (2007). *Politychnyi menedzhment* [Political management], no. 2.

Shevchenko, O. (2005). *Zbroini konflikty ta shliakhy yikh vrehuliuvannia* [Armed conflicts and ways to resolve them]. *Sotsialnapsykhologia* [Social Psychology], no. 2 (10), pp. 28–37.

Shulha, M. (2020). *Perezhyvannia osobystistiu stanu zakhyschenosti v suspilstvi (Zamis tpsliamovy)* [Individual experience of security in society (Instead of afterword)]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [Ukrainian society: monitoring of social change], no. 7 (21), pp. 418–441.

Syrotiuk, Yu. (2021). *Indeksviiny. Monitorynh voiennykh konfliktiv u sviti 2020 roku* [War Index. Monitoring of military conflicts in the world in 2020]. *Informatsiine vydannia neuriadovoho analitychnoho tsentru "Ukrainski studii stratehichnykh doslidzhen"* [Information publication of the non-governmental analytical center "Ukrainian Strategic Studies"]. Kyiv, 2021.

Tolubko, V. V. ed. (2004). *Informatsiina bezpeka derzhavy u konteksti protydii informatsiinym viinam* [Information security of the state in the context of counteracting information wars]. Kyiv.

Vorona, V. (2020). *Vid partiinoi ideolohii – do naukovoï metodolohii piznannia i realizatsii zakonomirnostei rozvytku suspilstva. (Peredmovia)* [From party ideology to the scientific methodology of cognition and the implementation of the laws of society(Foreword)]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [Ukrainian society: monitoring of social change], no. 7 (21), pp. 13–35.

Vorona, V., Shulga, M. eds. (2020). *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [Ukrainian society: monitoring of social change], no. 7 (21), pp. 455–458.

CONFLICT AGAINST CONFLICT: SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF WORLD PROBLEMS

Inna Shevel

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,

e-mail: shevelinna@ukr.net,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

This article highlights the key issue of conflict in a globalizing world. Conflict is seen as a military and political means of wars, "hybrid conflicts", conflict clashes, confrontation.

The relevance of the article is to identify comparative methods of studying conflicts, as a manifestation of a new manifestation of the world community to counter.

The purpose of the study is to analyze conflicts as a form of mass conflict interaction in the globalization space. In the article, the author uses the methods of analytical, historical and comparative analysis, which shows the dynamics of the issue with past events and to the present, the method of synthesis studies military-political conflicts.

Based on the statistics of sociological research on this issue, we can conclude that world conflicts, which escalate into wars, are quickly implemented by non-standard conditions for counteracting conflicts. This could pose a potential threat to the peaceful coexistence of other countries, which are making every effort to help regulate the world's conflicts and global security.

Key words: conflict; hybrid conflict; war; counteraction; world conflict issues.

КОНФЛИКТ ПРОТИВ КОНФЛИКТА: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МИРОВОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ

Шевель Инна Петровна

*кандидат социологических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6387-2506>,
e-mail: shevelinna@ukr.net,
Киевский национальный университет культуры и искусств,
Киев, Украина*

В статье освящается ключевая проблема конфликтов в глобализационном мире. Конфликт рассматривается как военное и политическое средство войн, «гибридных конфликтов», конфликтных столкновений, противостояния.

Актуальность статьи состоит в выявлении сравнительных методик изучения конфликтов как проявление нового проявления мирового сообщества для противодействия.

Цель исследования состоит в анализе конфликтов как формы массового конфликтного взаимодействия глобализационного пространства. В статье автор применяет методы аналитического, историко-сравнительного анализа, показывающего динамику развития проблематики по прошлым событиям и по сей день, метод синтеза изучает военно-политические конфликты.

На основе статистических данных социологического исследования по этой проблематике можно сделать выводы о том, что мировые конфликты, перерастающие в войны, оперативно реализованы нестандартными условиями для противодействия конфликтам. Это может привести к созданию потенциальной угрозы мирному сосуществованию других стран, которые прикладывают все силы для регулирования существующих в мире конфликтов и глобальной безопасности.

Ключевые слова: конфликт; гибридный конфликт; война; противодействие; конфликтная проблематика мира.

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

- Земзюлина Наталья Ивановна,
Захарченко Марина Васильевна**
*Институализация публичной дипломатии: мировой
и украинский опыт* 8
- Костыря Инна Александровна,
Янченко Наталия Николаевна**
*Влияние ценностных основ процесса глобализации
на международные отношения* 23
- Ластовский Валерий Васильевич**
*Политический реализм и идеология украинской элиты
Гетманщины (вторая половина XVII – середина XVIII в.)* 37
- Ликарчук Дарья Сергеевна**
*Медиацция как способ урегулирования политических
конфликтов* 50
- Печеранский Игорь Петрович**
*Философско-культурологический дискурс как
методологическая платформа в рамках современных
дискуссий о международных отношениях* 62
- Семчинский Константин Валерьевич**
*Особенности постконфликтного примирения и строения мира
в Руанде* 76

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

- Гнаткович Оксана Дмитриевна,
Овчинникова Татьяна Владимировна**
*Миграционный кризис ЕС как фактор изменений современных
международных отношений* 86
- Губицкий Любомир Владимирович,
Мельник Анна Мирославовна**
*Торгово-экономические отношения Украины и Республики
Польша (1991–2021)* 99

Ревенко Анатолий Дмитриевич

Евроинтеграционная экономическая политика Украины на протяжении 2013–2020 гг. в контексте новых вызовов **119**

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Важна Катерина Анатольевна

Проблемы определения понятия и сущности терроризма в международном праве **137**

Гальченко Светлана Ивановна,

Ратников Максим Игоревич

Политико-правовые проблемы интеллектуальной собственности в контексте международных отношений **152**

РЕГИОНАЛЬНЫЕ СТУДИИ

Демьяненко Борис Леонидович,

Демьяненко Вера Николаевна

«Китайская модель (реформ)» («Пекинский консенсус»): причины и сущность стремительного экономического возвышения Китая **165**

Мищенко Алла Борисовна

Общие настроения украинцев как фактор реализации евроинтеграционной политики современной Украины **196**

Шевченко Марина Ивановна

В поисках новой парадигмы культурной политики XXI века **210**

ОБЩЕСТВЕННЫЕ КОММУНИКАЦИИ

Наконечный Владимир Михайлович

На защите зарубежного русинства: культурная дипломатия журнала «Лемковщина» **224**

Шевель Инна Петровна

Конфликт против конфликта: социологический анализ мировой проблематики **238**

Наукове видання
Scientific Publication

**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**
**INTERNATIONAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICAL ISSUES**

Випуск
Issue **8**

Збірник наукових праць
Collection of Scientific Papers

Відповідальний за випуск / Responsible for the Issue
Валерій Ластовський / Valerii Lastovskyi

Відповідальний та технічний редактор / Responsible and Technical Editor
Оксана Білецька / Oksana Biletska

Літературний редактор / Literary Editor
Світлана Барабаш / Svitlana Barabash

Бібліографічний редактор / Bibliographic Editor
Алла Чернявська / Alla Cherniavska

Дизайн та комп'ютерна верстка / Design and Computer Layout
Оксана Білецька / Oksana Biletska

Підписано до друку: 21.12.2021 р. Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 20,39. Обл. вид. арк. 14,24.
Наклад 100 примірників.
Замовлення № 4784

Видавничий-давничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №4776 від 09.10.2014